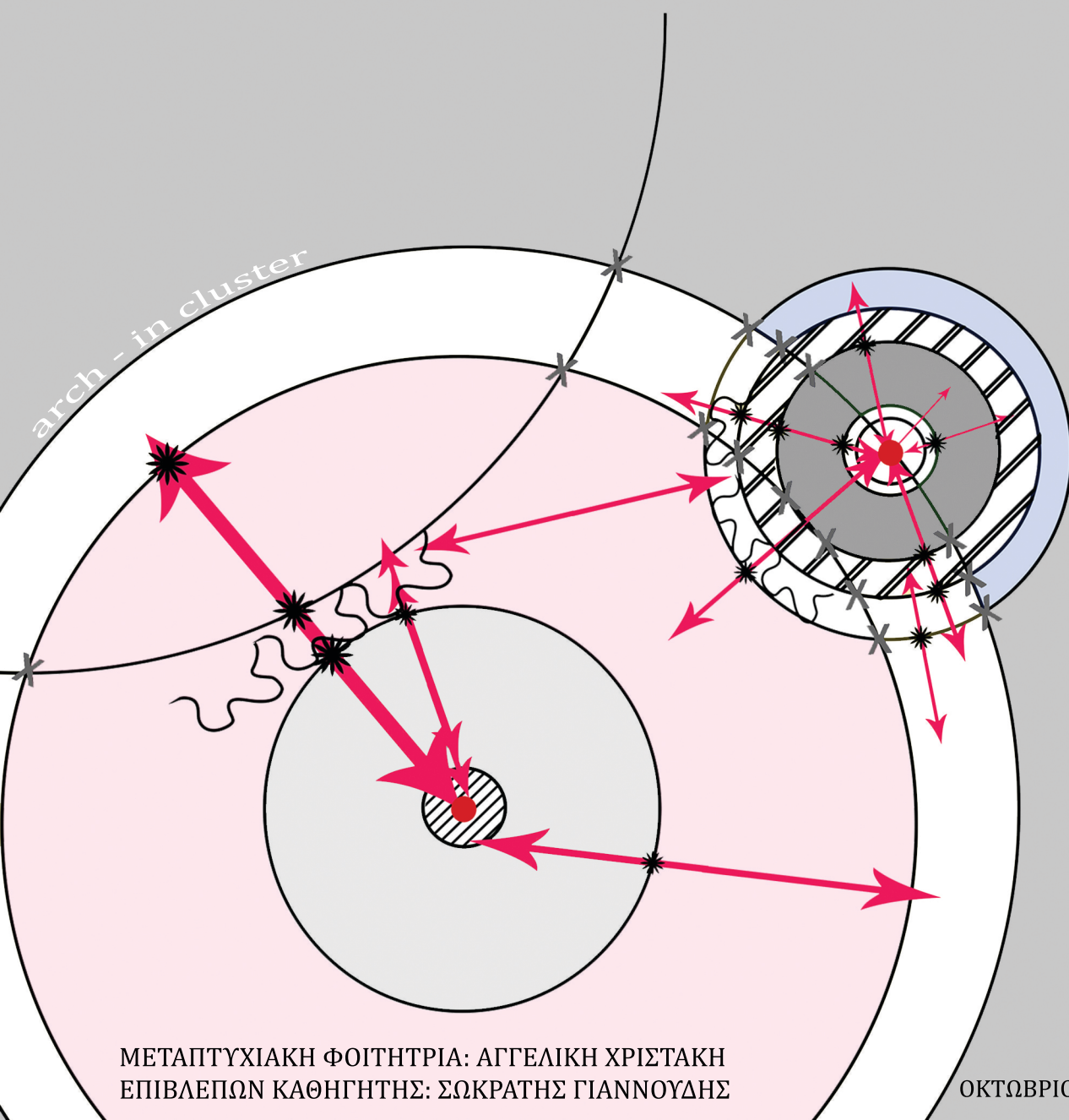

Χωρικά συμπλέγματα τύπου cluster και η επενδυτική αντίσφιξή τους στον τόπο.

Spatial clusters and their investment potential to place.

Αφιερωμένο στη μικρή μας που έρχεται...

Η ερευνητική πρόταση της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας έχει βραβευθεί με Υποτροφία Αριστείας από το Παγκρήτιο Κληροδότημα για το ακαδημαϊκό έτος 2018-19.

«Στο ερώτημα ποιο είναι το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της γεωγραφίας της οικονομικής δραστηριότητας, η απάντηση είναι σίγουρα 'η συγκέντρωση'.»

Paul Krugman (Βραβείο Nobel Οικονομικών 2008)

Geography and Trade 1991

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ | ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ,
ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΣ ΧΩΡΟΣ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

“Αρχιτεκτονικά Επενδυτικά Συμπλέγματα:

**Χωρικά συμπλέγματα τύπου *cluster* και η
επενδυτική αντίσφιξη τους στον τόπο.”**

“Architectural Investment Clusters:

**Spatial clusters and their investment potential to
place.”**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΡΙΣΤΑΚΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	7
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	7
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΧΩΡΙΚΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ CLUSTER	13
1. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER	15
1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ CLUSTER	15
1.2 ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ CLUSTER	18
1.3 ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΝΟΣ CLUSTER	20
1.4 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ MICHAEL PORTER	21
1.5 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ CLUSTERS ΣΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ	23
1.6 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	24
1.7 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ CLUSTER	25
1.8 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ CLUSTER: CLUSTER ΚΡΑΣΙΟΥ ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑΣ (CALIFORNIA WINE CLUSTER)	27
1.9 ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΕΝΑ CLUSTER	29
Α. Clusters και παραγωγικότητα	29
Β. Clusters και καινοτομία	31
Γ. Clusters και νέος σχηματισμός επιχειρήσεων	32
1.10 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ CLUSTERS ΣΕ ΤΡΙΑ ΣΤΑΔΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ PORTER: ΓΕΝΝΗΣΗ, ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗ	33
Α. Σχηματισμός Cluster	35
Β. Συμβολή σχηματισμού Cluster	35
1.11 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ PORTER	36
Α. Επιλογή τοποθεσίας	36
Β. Τοπική ενεργοποίηση	37
Γ. Αναβάθμιση του Cluster	37
Δ. Συλλογική εργασία	37

Ε. Σύμπραξη παραγωγικότητας-καινοτομίας	38
1.12 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ CLUSTER: ΦΟΡΕΑΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	38
1.13 ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ CLUSTERS ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	40
MICHAEL PORTER: ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ «ΔΙΑΜΑΝΤΙ»	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	49
2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	51
2.1 ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	52
2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ	54
2.3 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ	57
2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ: ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ	58
2.5 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΟΡΑ: Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	60
2.5.1 Η ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ	61
2.6 ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΕΝΤΡΟΥ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	63
2.6.1 ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ JOHN FRIEDMANN: ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ (ΚΕΝΤΡΟ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ)	65
2.6.2 ΔΙΚΤΥΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΔΙΚΤΥΑΚΟΥ CLUSTER	65
2.6.3 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ	66
2.7 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΕ ΤΟΠΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΕΝΤΟΠΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	66
2.8 ΤΟ ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ	69
JOHANN HEINRICH VON THÜNEN (1826): ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ	75
3. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ	77
3.1 ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	80
3.2 ΣΥΜΒΟΛΗ BRANDING	85
3.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	86
4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	91
Ξενόγλωσση	91

Ελληνόγλωσση	91
Άρθρα και PDF	91
Links	92

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να μελετήσει τη σύμπραξη των ιδιοτήτων της έννοιας του cluster υπό το πρίσμα της αρχιτεκτονικής ερμηνείας, δανειζόμενη τον όρο cluster¹ από τον κλάδο της οικονομίας και ‘μεταφράζοντάς’ τον περισσότερο στα χωρικά του πλαίσια και στην αντίστιξη αυτών στη τοπική οικονομία και κοινωνία. Η σύμπραξη ολοκληρώνεται από τη παράλληλη μελέτη της οικονομικής γεωγραφίας του χώρου όπου εντάσσεται ένα σύμπλεγμα και τις παραδοχές που του αποδίδουν την έννοια ως *αρχιτεκτονικό σύμπλεγμα*. Επιδιώκει δηλαδή τη δημιουργία ενός *αρχιτεκτονικού επενδυτικού cluster* (με όλες τις εκ γενετής ιδιότητές του), με κεντρικό του πυρήνα την ανάδειξη ενός προϊόντος ή υπηρεσίας μέσα από συγκεκριμένες διεργασίες και αρχές του cluster² αλλά και τις χωρικές παραδοχές από τον τομέα της οικονομικής γεωγραφίας. Η σύμπραξη αυτών των δύο τομέων δημιουργεί το νέο αρχιτεκτονικό επενδυτικό σύμπλεγμα τύπου cluster με την επωνυμία (brand name) *arch-in cluster* (architectural investment cluster).

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Διερευνάται η υφιστάμενη έννοια του cluster (πρωταρχικές αρχές, παραδοχές, χαρακτηριστικά, παραδείγματα εφαρμογής) καθώς και το χωρικό πλαίσιο οριοθέτησης και εφαρμογής που έχει ή που θα μπορούσε να έχει υπό συγκεκριμένες συνθήκες.

Επιδιώκεται η δημιουργία του αρχιτεκτονικού επενδυτικού cluster, του *arch-in cluster* (*architectural investment cluster*), ενός cluster που θα αναπτυχθεί γύρω από ένα προϊόν ή μία υπηρεσία και θα μπορεί να θέσει χωρικά πλαίσια ή χωρικούς κανόνες με βάση τα εκ φύσεως χαρακτηριστικά των συμπλεγμάτων. Σε αυτή τη δημιουργία θα συμβάλλει η μελέτη γύρω από τον τομέα της οικονομικής γεωγραφίας που αναλύεται διεξοδικά στο κεφάλαιο 2.

Η συμβολή του σχεδιασμού σε αυτή την ‘επιχείρηση’ δημιουργίας του *arch-in cluster* είναι σημαντική και απαραίτητη καθώς ξεπερνά μία ιδεατή γεωγραφική πραγματικότητα και μία ιδεαλιστική αντίληψη των πραγμάτων. Όπως αναφέρει ο Κουρλιούρος για μία ιδεαλιστική αντίληψη των πραγμάτων σε νοητικές κατασκευές, όπου οι ιδέες που έχουμε διαμορφώσει για μία

¹ Στην παρούσα εργασία, οι έννοιες (*επιχειρηματικό*) *σύμπλεγμα* και *συστάδα* θα αναφέρονται ως cluster, καθώς η σημασιολογική τους ερμηνεία ταυτίζεται με αυτές.

² Η ανάλυση του Cluster – Cluster analysis, έχει ως σκοπό την ανάλυση των ομάδων που ονομάζονται clusters.

Everitt Brian S., Cluster Analysis, Halsted Press, New York 1993, σελ.1

πραγματικότητα, μυθοποιούνται και μπορούν και αποκτούν τα χαρακτηριστικά μίας αυτόνομης οντότητας που δύναται να υπερβαίνει και να καθορίζει τη πραγματικότητα αυτή καθ' εαυτή. Συγκεκριμένα, εξηγεί πως μία πραγματικότητα αλλάζει μόνο όταν είναι γνωστό το πώς λειτουργεί, σε ποιες εσωτερικές και εξωτερικές δυνάμεις διατήρησης ή μετασχηματισμού υπόκειται, ποιοι είναι οι φορείς των δυνάμεων που τη διέπουν και ποια είναι τα βασικά κίνητρά τους, οι ισορροπίες και οι συγκρούσεις των συμφερόντων τους στο χώρο. Συμπερασματικά, οι γεωγραφικές πραγματικότητες δεν αλλάζουν σύμφωνα με τα ιδεατά μοντέλα που οι διάφοροι θεωρητικοί διαμορφώνουν για αυτές, αλλά μέσα από τις δικές τους ενδογενείς δυνάμεις.³

Αυτές οι δυνάμεις και οι αλληλεπιδράσεις αυτών μελετώνται στη παρούσα εργασία βασιζόμενες σε αρχές όπως περιγράφονται παρακάτω.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Α) ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ:

Η προσέγγισή μου ως αρχιτέκτων εστιάζει το ενδιαφέρον της στη παράλληλη παρατήρηση των τομέων της οικονομίας και της γεωγραφίας προκειμένου η χωρική τοποθέτηση και η δημιουργία ορίων ή συνδέσεων του αρχιτεκτονικού χωρικού συμπλέγματος *cluster* να είναι επενδυτικά εφικτή και υλοποιήσιμη.

Σύμφωνα με τον Κουρλιούρο, οι μικροσκοπικές προσεγγίσεις, ενώ είναι συγκεκριμένες και σαφείς στο επίπεδο ανάλυσης διαφόρων χωροθετικών αποφάσεων μίας μεμονωμένης επιχείρησης, γίνονται ασαφείς και αόριστες σε μακρογεωγραφικό επίπεδο. Αδυνατούν, με λίγα λόγια, να εξηγήσουν με πειστικό τρόπο ποιες είναι οι συνθήκες διαμόρφωσης και μετασχηματισμού των ευρύτερων χωρικών δομών. Έτσι, το να διαγνώσει κανείς σε μικροεπίπεδο, μία εν δυνάμει ευνοϊκή δυνατότητα που θα προσελκύσει συγκεκριμένου τύπου επιχειρήσεις σε μία περιοχή, δε σημαίνει απαραίτητα ότι η δυνατότητα αυτή θα υλοποιηθεί και στην πραγματικότητα σε βαθμό τέτοιο ώστε να προσδιορίζει μία συνολικότερη οικονομικο-γεωγραφική εικόνα για τη συγκεκριμένη περιοχή. Με άλλα λόγια, η γενίκευση του επιμέρους δεν οδηγεί απαραίτητως στη γνώση του γενικότερου και η συνθήκη της δυνατότητας που δημιουργείται, δεν οδηγεί αναγκαία στη συνθήκη της βεβαιότητας.⁴

³ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 27

⁴ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 36-37

Οι μακροσκοπικές προσεγγίσεις αντιθέτως, σύμφωνα με τον Κουρλιούρο, ξεπερνούν το μεθοδολογικό αυτό πρόβλημα. Δέχονται δηλαδή ότι η ολότητα που χαρακτηρίζει τις χωροοικονομικές σχέσεις, διαθέτει μία αυτοτελή δυναμική ανάπτυξης και ιστορικού που μετασχηματίζεται και κατά συνέπεια ότι το σύνολο είναι αυτό που πρέπει να έχει προτεραιότητα στην ανάλυση και όχι το επιμέρους. Η γνώση όμως του γενικού δεν οδηγεί κατά ανάγκη στη γνώση του ειδικού. Και πάλι εδώ, η συνθήκη της δυνατότητας δεν οδηγεί απαραίτητως στη συνθήκη της βεβαιότητας.⁵

Β) ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ:

Η χωρική οργάνωση σύμφωνα με τον Κουρλιούρο, είναι μία σύνθετη κοινωνική κατασκευή και όχι ένας παθητικός «υποδοχέας» της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης. Ο χώρος και η οργάνωσή του δεν αποτελούν απλώς την αντανάκλαση συγκεκριμένων κυρίαρχων οικονομικών σχέσεων και της αντίθεσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στο χώρο. Οι σύγχρονες κοινωνίες συγκροτούνται και μεταβάλλονται μέσα από μία σειρά περίπλοκων αλληλεπιδράσεων διαφόρων οικονομικών, τεχνολογικών, κοινωνικών, πολιτικο-ιδεολογικών, πολιτιστικών και θεσμικών σχέσεων των οποίων οι χωρικές εκφράσεις δεν ανάγονται σε απλουστευτικά δυαδικά σχήματα.⁶

Η Καραβέλη συμπληρώνει ότι η τάση της οικονομικής δραστηριότητας να συγκεντρώνεται γεωγραφικά, αποτέλεσε αντικείμενο θεωρητικών αναλύσεων ήδη από τον 19^ο αιώνα. Υπάρχει μία σημαντική ομάδα σχολών και προσεγγίσεων που διερεύνησαν τη σχέση της επιχειρηματικής δραστηριότητας με το χώρο μέχρι περίπου τη δεκαετία του 1980, και είναι εκείνη που συγκροτεί τον κλάδο της αστικής και της περιφερειακής οικονομικής θεωρίας. Αυτή αποτέλεσε και την πρώτη κατηγορία των θεωριών που έθεσαν τα θεμέλια της οικονομικής γεωγραφίας στη σύγχρονη μορφή της, δηλαδή της «Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας» (ΝΟΓ), όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.⁷

⁵ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 37

⁶ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 31

⁷ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 159

Γ) ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ:

Στον κλάδο της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας (ΝΟΓ), όπως επισημαίνει η Καραβέλη, ανήκουν οι θεωρίες της Γερμανικής σχολής, όπως επίσης, οι θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών αλλά και οι πιο πρόσφατες θεωρίες της αστικής οικονομικής (των δεκαετιών 1960 και 1970), οι οποίες βασίζονται στο νεοκλασικό υπόδειγμα. Πολλές από τις σχολές αυτές επικεντρώνονται στο φαινόμενο της «ανισορροπίας» στο χώρο, έχοντας μία κεντρική θεωρητική έννοια στις αναλύσεις τους σχετικά με τις οικονομίες κλίμακας ή χωρικής συγκέντρωσης.⁸

Δ) ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ:

Οι τομείς προσέγγισης της παρούσας έρευνας αφορούν τα πεδία του χώρου και του τόπου, της χωρικής συγκέντρωσης και της οικονομικής-επενδυτικής αντίστιξης αντίστοιχα. Συνεπώς, τα εργαλεία υλοποίησης προέρχονται από τα γνωστικά πεδία του Cluster και της (Νέας) Οικονομικής Γεωγραφίας.

Η επιδίωξη της ανάλυσής μου με την παραπάνω μεθοδολογία γίνεται μέσα από την ανάλυση και τη σύνδεση δύο διαφορετικών «μοντέλων» βασισμένων σε συγκεκριμένες θεωρίες, που αντιστοιχούν ανά τομέα:

1. το μοντέλο 'Διαμάντι' του Michael Porter από τον τομέα των clusters και,
2. το μοντέλο χωροθέτησης του Johann Heinrich von Thünen (1826) από τον τομέα της οικονομικής γεωγραφίας.

Η επιλογή των συγκεκριμένων «μοντέλων» έγινε εσκεμμένα, καθώς τα τελευταία αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν βασικούς σταθμούς στην εξέλιξη της χωρικής οργάνωσης ανά τομέα. Σαφώς υπάρχουν πολλαπλά παραδείγματα διαφόρων θεωρητικών αρχών ή θεωριών αλλά και εφαρμογών τους, όμως στη παρούσα έρευνα επιδιώχθηκε η παραγωγή συμπερασμάτων μέσα από τις επιλεγμένες κατευθύνσεις, καθώς η μελέτη περισσότερων παραπέμπει σε κατά πολύ εκτενέστερες μελέτες (επίπεδο διδακτορικού, κ. ά).

Με αυτόν τον τρόπο η χωροθέτηση και οριοθέτηση του νέου αρχιτεκτονικού επενδυτικού συμπλέγματος *arch-in cluster* θα είναι επιστημονικά τεκμηριωμένη μέσα από υφιστάμενα και εφαρμόσιμα μοντέλα, προσεγγίζοντας από τη ματιά του αρχιτέκτονα το κατάλληλο επενδυτικό

⁸ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 159

αποτύπωμα στον χώρο και στον τόπο, την επενδυτική του δηλαδή αντίστιξη σε αυτόν στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του μεταπτυχιακού διπλώματος.

Παράλληλα με την ανάλυση των παραπάνω μοντέλων αναλύονται οι τομείς που αντιστοιχούν στο καθένα για καλύτερη κατανόηση μέσα από μία απόπειρα για μία σφαιρική παρουσίαση του θέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

ΧΩΡΙΚΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ CLUSTER

1. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER

Ξεκινώντας αυτή την έρευνα και προσπαθώντας την αναδιατύπωση του προβλήματος, είναι αναγκαία και απαραίτητη η διερεύνηση της έννοιας του cluster αλλά και η επεξήγησή της. Παράλληλα όμως, η καινοτομία αυτής της πρότασης στοχεύει στην επεξεργασία αυτού του όρου και των ορίων του με αρχιτεκτονική ματιά, καθώς κάθε ορολογία που γεννάται σε ένα επιστημονικό πεδίο, δικαιούται τη *μετάφρασή* της σε ένα άλλο με τους δικούς της όρους και παραδοχές.

Με λίγα λόγια, η έννοια του cluster θα διατηρήσει τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της σε αυτή την έρευνα αλλά ταυτόχρονα θα επιχειρήσει να αποδώσει νέες εκφάνσεις του χαρακτήρα της στο αρχιτεκτονικό – χωρικό πεδίο. Αυτή αναγνωρίζεται ως η καινοτομία της έρευνας που παράλληλα θα χρησιμοποιήσει παραδοχές και πρότυπα μοντέλων για να αποδώσει χωρικά το νόημά της.

1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ CLUSTER

Το cluster πρωτοπαρουσιάστηκε ως έννοια τη δεκαετία του 1890 από τον Alfred Marshall⁹, ο οποίος στήριξε την έρευνά του στην ιδέα ότι η οικονομική επιτυχία ενός έθνους στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συγκέντρωση εξειδικευμένων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε τοπικό επίπεδο, που μέσω αυτόματων οικονομικών μηχανισμών δημιουργούν τοπικές οικονομίες (localization economies). Σύμφωνα με τον Λαγό, τη δεκαετία του 1930, ο Schumpeter (1934) επεσήμανε τον ρόλο της επιχειρηματικότητας στην οικονομική δραστηριότητα, μέσω της ανάπτυξης καινοτόμων επιχειρηματικών clusters.¹⁰ Κατά κύριο λόγο όμως τα clusters έγιναν γνωστά στις αρχές της δεκαετίας του '90, από τον Michael Porter¹¹, καθηγητή του *Princeton & του Harvard Business School* και το βιβλίο του *'The competitive advantages of*

⁹ Ο Alfred Marshall (1842-1924) ήταν ένας από τους σημαντικότερους οικονομολόγους της εποχής του. Περιορίστηκε στη μελέτη των μερικών ισορροπιών. Ήθελε να ανακαλύψει με ποιο τρόπο θα επιτυγχανόταν η σταθεροποίηση της ισορροπίας σε συγκεκριμένες αγορές (εξίσωση προσφοράς και ζήτησης). Το βιβλίο του *Αρχές των Οικονομικών*, αποτελούσε θεμελιώδες κείμενο για πολλά χρόνια στην Αγγλία. Είναι γνωστός επίσης ως ιδρυτής των νεοκλασικών οικονομικών.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%BB%CF%86%CF%81%CE%B5%CE%BD%CF%84_%CE%9C_%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BB

¹⁰ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 105

¹¹ Ο Michael Eugene Porter (γεννημένος στις 23 Μαΐου 1947) είναι Αμερικανός ακαδημαϊκός, γνωστός για τις θεωρίες του σχετικά με την οικονομία, την επιχειρηματική στρατηγική και τα κοινωνικά αίτια. Είναι καθηγητής του Πανεπιστημίου William Lawrence στο Harvard Business School και ήταν ένας από τους ιδρυτές της συμβουλευτικής εταιρείας The Monitor Group (που τώρα αποτελεί τμήμα της Deloitte) και της FSG, μιας συμβουλευτικής επιτροπής κοινωνικού αντίκτυπου.

nations', ο οποίος υποστήριξε ότι η περιφερειακή οικονομική συγκέντρωση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και η εξειδίκευση μπορούν να μεγιστοποιήσουν τις δυνατότητες που προσφέρουν η τεχνολογία, οι νέες αγορές αλλά και άλλοι εξωτερικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας.¹²

Σύμφωνα με τον ορισμό του Porter, *clusters* είναι:

“...γεωγραφικά κοντινές επιχειρήσεις και άλλοι φορείς, όπως πανεπιστήμια, που αλληλεπιδρούν με τη βοήθεια της τεχνολογίας για την υλοποίηση ενεργειών σε συγκεκριμένους τομείς.”¹³

Αποτελεί μία μορφή συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων φορέων και θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως:

“επιχειρηματικός συνεργατικός σχηματισμός που προωθεί τη καινοτομία και την επιχειρηματικότητα.”

Τα clusters εν δυνάμει αποτελούν ένα εργαλείο άσκησης οριζόντιας πολιτικής για την τόνωση των τοπικών οικονομιών καθώς και τον επαναπροσδιορισμό του αναπτυξιακού μοντέλου ενός τόπου, μίας χώρας, κ.λπ.

Σύμφωνα με τον Λαγό, το κεντρικό επιχείρημα είναι ότι όσο μεγαλύτερη είναι η γεωγραφική συγκέντρωση που παρουσιάζει ένας κλάδος μιας χώρας, τόσο πιο ανταγωνιστικός γίνεται. Υπάρχει μία βασική αρχή πάνω στην οποία στηρίζεται ο σχηματισμός των clusters και είναι αυτή της συνεργασίας, μέσω της οποίας μπορούν και αναπτύσσονται οι απαιτούμενες επιχειρηματικές συνέργειες, που έχουν εν δυνάμει πολλαπλασιαστικό χαρακτήρα στα αποτελέσματα των συνεργαζόμενων επιχειρήσεων. Έτσι:

“μέσω της συλλογικής δράσης, οι επιχειρήσεις μπορούν και επιτυγχάνουν αποτελέσματα που αυτόνομα θα ήταν αδύνατον να επιτύχουν.”

Με αυτόν τον τρόπο, η ανταγωνιστικότητα μίας επιχείρησης είναι η ικανότητά της να λειτουργεί καλύτερα και αποτελεσματικότερα από τους ανταγωνιστές της.

¹² Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 106

¹³ Porter, Michael E., *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990

“Η ανταγωνιστικότητα αποκτά ένα πιο πλήρες και λιγότερο αμφισβητούμενο περιεχόμενο όταν αναφέρεται σε κάποιο επίπεδο τομέα ή κλάδου της οικονομικής δραστηριότητας.”¹⁴

Σύμφωνα με τον Υπουργείο Ανάπτυξης¹⁵, τα clusters κατά κύριο λόγο αποτελούνται από επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο δραστηριότητας (*οριζόντια clusters*) ή σε διαφορετικούς κλάδους της διαδικασίας παραγωγής, που ανήκουν δηλαδή στην ίδια εφοδιαστική αλυσίδα (*κάθετα clusters*). Οι επιχειρήσεις αυτές ονομάζονται είτε «επιχειρήσεις-εταίροι», είτε «επιχειρήσεις κορμού».¹⁶

Σε αντίθεση με τα δίκτυα, σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, τα clusters εντοπίζονται σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, καθώς η γειτνίαση διευκολύνει την επικοινωνία, τις δια-μεταφορές, αλλά και την αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Στην περίπτωση που οι επιχειρηματικές συναλλαγές δεν επηρεάζονται από τη γεωγραφική απόσταση τότε μπορούν να αναπτυχθούν σε μεγαλύτερο γεωγραφικά εύρος. Έτσι, υπάρχουν clusters σε τοπικό, υπερτοπικό, εθνικό, αλλά και σε διεθνές επίπεδο και μπορούν ακόμη να αναπτυχθούν σε αστικό ή αγροτικό περιβάλλον.¹⁷

Συνήθως, όταν επιχειρείται ο προσδιορισμός της έννοιας του cluster χρησιμοποιείται ο χαρακτηρισμός *επιχειρηματικό cluster*. Σε αυτή την έρευνα επιδιώκεται η χρήση του όρου *αρχιτεκτονικό επενδυτικό cluster (architectural investment cluster)* που αποτελεί και το αντικείμενο της έρευνας.

Συμπερασματικά,

“το cluster δεν αποτελεί εποχιακό φαινόμενο αλλά μία στρατηγική επιλογή προώθησης της καινοτομίας που συνεπάγεται την ανάπτυξη της περιοχής.”

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της *Silicon Valley (San Francisco Bay Area)* που αποτελεί την παγκόσμια πρωτεύουσα του *Hi-Tech*.

¹⁴ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 106

¹⁵ Εν έτη 2019, το Υπουργείο Ανάπτυξης έχει μετονομαστεί σε «Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων». Επειδή όμως τα ευρήματα της παρούσας εργασίας ανήκουν και σε προηγούμενα έτη, η αναφορά στο συγκεκριμένο υπουργείο περιλαμβάνει ανά περίπτωση και συμπληρωματικούς τίτλους ανάλογα με αυτούς που είχε επονομαστεί στο αντίστοιχο έτος.

¹⁶ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 1

¹⁷ Ό.π., σελ. 1

1.2 ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ CLUSTER

Σύμφωνα με τον Porter και το άρθρο του, *'Clusters and the New Economics of Competition'*¹⁸, η έννοια του cluster προσδιορίζεται από τα παρακάτω:

- Τη γεωγραφική συγκέντρωση των επιχειρήσεων και των διαφόρων παροχών των υπηρεσιών τους καθώς, η εγγύτητα των επιχειρήσεων συμβάλλει στη δημιουργία οικονομιών κλίμακας, στην ανάπτυξη ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού αλλά και στη βελτιστοποίηση διαδικασιών μάθησης.¹⁹
- Ορίζεται από ένα προϊόν και από έναν συγκεκριμένο τόπο όπου οι επιχειρήσεις που αποτελούν το cluster ειδικεύονται στον τομέα τους και παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε άλλες επιχειρήσεις προκειμένου να παραχθεί από κοινού η υπηρεσία ή το προϊόν του cluster, που διαφορετικά δε θα μπορούσε να παραχθεί μεμονωμένα από μία επιχείρηση.
- Δεν περιλαμβάνει μία πλήρη βιομηχανία ή τομέα και δεν πρέπει να εξομοιωθεί με την έννοια ανάπτυξης ενός βιομηχανικού πάρκου.

Σύμφωνα με τον Porter, ο παγκόσμιος οικονομικός χάρτης σήμερα έχει κυριαρχήσει από την έννοια του cluster, όπου ως cluster αναγνωρίζουμε τις μάζες –που απευθύνονται σε έναν τόπο- της ασυνήθιστα ανταγωνιστικής επιτυχίας σε ένα συγκεκριμένο πεδίο. Τα clusters αποτελούν ένα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό σχεδόν κάθε εθνικής, περιφερειακής, πολιτειακής και ακόμη μητροπολιτικής οικονομίας, κυρίως σε οικονομικά ενισχυμένα έθνη. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα *Silicon Valley* και *Hollywood*. Τα clusters όμως δεν είναι μοναδικά, καθώς είναι χαρακτηριστικό ότι τα διαρκή ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε μια παγκόσμια οικονομία βρίσκονται όλο και περισσότερο σε τοπικά στοιχεία όπως είναι η γνώση, οι σχέσεις ή τα κίνητρα που οι μακρινοί ανταγωνιστές δεν μπορούν να συνδυάσουν.²⁰

Ο Porter υποστηρίζει επίσης ότι:

“για ένα cluster εκτός από το τί συμβαίνει μέσα σε αυτό, είναι εξίσου σημαντικό το εξωτερικό περιβάλλον που αλληλεπιδρά με το εσωτερικό.”

¹⁸ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998

¹⁹ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 4

²⁰ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 78

Και όχι μόνο, καθώς τα clusters επηρεάζουν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις χώρες τόσο όσο συμβαίνει με τα εθνικά σύνορα. Γενικότερα,

“τα clusters αντιπροσωπεύουν ένα νέο τρόπο σκέψης για τον τόπο”,

αμφισβητώντας ένα μεγάλο κομμάτι της συμβατικής γνώσης ως προς τον τρόπο που πρέπει να διαμορφώνονται οι εταιρείες, ή πώς μπορούν να συμβάλλουν οι θεσμοί (πανεπιστήμια, κ.λπ.) στην ανταγωνιστικότητα και εν τέλει πώς οι κυβερνήσεις μπορούν να προωθήσουν την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία.²¹

Σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας (ΥΠ.Α.Α.Ν.) μπορούν να επισημανθούν για τον προσδιορισμό της έννοιας του cluster κάποια σημαντικά σημεία ακόμη:

- Εξειδίκευση: τα clusters εστιάζουν σε μία βασική δραστηριότητα με την οποία όλες οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν κατά κάποιο τρόπο σχετίζονται.

Τα clusters παραδοσιακά θεωρείται ότι εξειδικεύονται σε ένα τομέα με την έννοια ότι όλοι οι συμμετέχοντες φορείς σχετίζονται με μία κεντρική δραστηριότητα. Η κεντρική δραστηριότητα μπορεί να είναι παραδοσιακή και να αφορά κάποιο συγκεκριμένο κλάδο ή να είναι καινοτόμα και να έχει οριζόντια χαρακτηριστικά. Αντίστοιχα, οι επιχειρήσεις, πιθανόν να δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο δραστηριότητας ή σε διαφορετικούς κλάδους στην ίδια όμως εφοδιαστική αλυσίδα.²²

- Μεγάλο πλήθος και εύρος συμμετεχόντων: Απαιτείται μεγάλο πλήθος και εύρος συμμετεχόντων προκειμένου να επιτευχθεί ένας σημαντικός αριθμός συμμετεχόντων με υψηλή ετερογένεια.

Τα clusters για να είναι επιτυχημένα θα πρέπει να έχουν ευρεία συμμετοχή, ώστε να επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακας αλλά και σκοπιμότητας.²³

²¹ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ.78

²² Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 4-5

²³ Ό.π. σελ. 5

- Διάρκεια ζωής: Τα clusters έχουν μακροχρόνια ανάπτυξη και διάρκεια ζωής. Αποτελούν ζωντανά κύτταρα όπως οι επιχειρήσεις και συνεπώς έχουν μακροπρόθεσμη προοπτική. Στο πλαίσιο αυτό, η οργάνωση και η λειτουργία τους διέρχεται από κάποια στάδια, η χρονική διάρκεια των οποίων εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.²⁴
- Συνεργασίες και ανταγωνισμός: Οι συμπράξεις προωθούν από τη μία τον ανταγωνισμό και από την άλλη τις συνεργασίες. Οι επιχειρήσεις που αποτελούν τα clusters συνεργάζονται συνδυάζοντας συμπληρωματικές ικανότητες, προσπαθώντας να προσελκύσουν πόρους και υπηρεσίες με μία δράση από κοινού. Οι ευκαιρίες συνεργασίας των επιχειρήσεων μέσα στα clusters είναι πολυάριθμες και στηρίζονται στην εδραίωση εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Δεν παύει όμως οι επιχειρήσεις να παραμένουν ανεξάρτητες και συνεπώς μεταξύ των επιχειρήσεων που διαθέτουν παρόμοια προϊόντα, να αναπτύσσεται ανταγωνισμός για την προσέλκυση νέων πελατών ή τη διατήρηση των υφιστάμενων. Κυρίως όμως, ο ανταγωνισμός αυτός συνίσταται σε επίπεδο ποιότητας και όχι σε επίπεδο κόστους.²⁵

Επίσης, βασική παράμετρος προσδιορισμού του cluster σύμφωνα με τον Λαγό, είναι ο πληθυσμός, ο οποίος αναφέρεται στις επιχειρήσεις και σε λοιπούς φορείς (δημόσιους και ιδιωτικούς) που αποτελούν το cluster. Οι μονάδες του πληθυσμού έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά, που σαν γεγονός συνεπάγεται μία ποικιλία δυνατοτήτων για την τοπική οικονομική ανάπτυξη.

“Οι αμοιβαίες σχέσεις που αναπτύσσουν οι διάφορες επιχειρήσεις ή φορείς που δραστηριοποιούνται μέσα στο cluster αποτελούν μία ακόμη σημαντική παράμετρο.”

Οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι είτε σχέσεις συνεργασίας των επιχειρήσεων που συνδέονται κάθετα μεταξύ τους, είτε σχέσεις ανταγωνισμού ανάμεσα στις επιχειρήσεις που μετέχουν στο cluster.²⁶

1.3 ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΝΟΣ CLUSTER

Τα στάδια ανάπτυξης²⁷ ενός cluster έτσι όπως έχουν οριστεί από το Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας είναι τα παρακάτω:

²⁴ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 5

²⁵ Ό.π. σελ. 6-7

²⁶ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 107-8

- Υψηλή γεωγραφική συγκέντρωση: Μέσα σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή δραστηριοποιούνται πολλές επιχειρήσεις και άλλοι φορείς.
- Αναδυόμενο cluster: οι εμπλεκόμενοι φορείς και οι επιχειρήσεις αρχίζουν να συνειδητοποιούν την ανάγκη συνεργασίας γύρω από μία κεντρική δραστηριότητα προκειμένου να αποκομίσουν πρόσθετα οφέλη.
- Αναπτυσσόμενο cluster: νέες επιχειρήσεις ιδρύονται ή εγκαθίστανται στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή που λειτουργεί το cluster και πρόσθετες συνεργασίες ή κοινές δράσεις υλοποιούνται μεταξύ όλων των μερών. Στο στάδιο αυτό αρχίζει να διαμορφώνεται η αίσθηση μίας ενιαίας ταυτότητας και δημιουργείται ενιαία αναφορά για το cluster, όπως μία ενημερωτική πινακίδα, μία κοινή ιστοσελίδα, κ.λπ.
- Ωριμο cluster: το cluster διαθέτει το απαιτούμενο πλήθος συμμετεχόντων, ώστε να επιτυγχάνει. Έχει ακόμα αναπτύξει σχέσεις εκτός του ίδιου του cluster, με άλλες επιχειρήσεις, περιοχές και άλλα clusters, ενώ παράλληλα η συνεργασία των επιχειρήσεων εντός του cluster δημιουργεί τη δυνατότητα για νέα επιχειρηματικότητα με τη μορφή start-ups, κ.λπ.
- Μετασχηματισμός του cluster: Τα clusters αποτελούν ένα δυναμικό κύτταρο της οικονομίας που όπως και οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε αυτό είναι εκτεθειμένο στις επιχειρηματικές συνθήκες αλλά και στον ανταγωνισμό. Χρειάζεται να μπορούν να προσαρμόζονται στις αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος, διαφορετικά διαβρώνεται το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα και απειλείται η βιωσιμότητά τους. Επίσης, μετασχηματισμός μπορεί να σημαίνει και η γέννηση ενός ή περισσότερων νέων clusters που θα επικεντρώνονται σε άλλες δραστηριότητες ή απλά μία αλλαγή των επιμέρους δράσεων του υφιστάμενου σχηματισμού.

1.4 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ MICHAEL PORTER

Ένας ακόμη ορισμός από τον Porter δίδεται ως εξής:

²⁷ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 6

“Τα clusters είναι γεωγραφικές συγκεντρώσεις διασυνδεδεμένων εταιριών και ιδρυμάτων σε ένα συγκεκριμένο τόπο και περιλαμβάνουν μία σειρά συνδεδεμένων βιομηχανιών και άλλων οντοτήτων σημαντικές για τον ανταγωνισμό. Περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, προμηθευτές εξειδικευμένων εισροών, όπως εξαρτήματα, μηχανήματα και υπηρεσίες, και παρόχους εξειδικευμένων υποδομών.”²⁸

Οι σταθερές ενός cluster έγκεινται στα εξής σημεία:

- Τόπος: το cluster απευθύνεται αποκλειστικά σε μία περιοχή με συγκεκριμένες ιδιότητες, χαρακτηριστικά και ταυτότητα.
- Προϊόν/υπηρεσία: αναφέρεται σε κάτι συγκεκριμένο, είτε είναι ένα προϊόν, είτε μία κατηγορία προϊόντος, είτε μία υπηρεσία, θέτοντας και με αυτόν τον τρόπο τα όρια και τους περιορισμούς του.

Συνοπτικά, η έννοια του cluster χρησιμοποιείται στην επιστήμη της οικονομίας και όχι μόνο. Ο τρόπος προσέγγισής της επιδιώκεται μέσα από το επιστημονικό πεδίο που ανήκει αλλά με χωρική κυρίως διάσταση. Έτσι, σύμφωνα με τον Porter:

“Το εκάστοτε cluster για να δημιουργηθεί αρχικά αλλά και για να επιβιώσει, να εξελιχθεί και να καινοτομήσει, χρειάζεται κάποιες συγκεκριμένες σταθερές όπως είναι ο τόπος, καθώς και ένα προϊόν ή υπηρεσία που θα φιλοξενήσει.”²⁹

Εν συνεχεία, τα clusters αντιπροσωπεύουν ένα είδος νέας χωρικής οργανωτικής μορφής μεταξύ των ανοιχτών αγορών και αποτελούν μία εναλλακτική λύση ως τρόπος οργάνωσης. Συγκεκριμένα,

“ένα cluster δύναται να προσφέρει τη συμπύκνωση εταιριών-υπηρεσιών σε ένα τόπο σε αντίθεση με έναν διασκορπισμένο και τυχαίο τρόπο δομής, ώστε να ενισχύεται ο καλύτερος συντονισμός και συνεπώς η εμπιστοσύνη προς το εκάστοτε προϊόν.”³⁰

²⁸ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επानυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 78

²⁹ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ.79

³⁰ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 79

Έτσι, ένα cluster έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει την έκβαση της διαχείρισης δικτύων ή ακόμα και να μετριάσει τα προβλήματα, δημιουργώντας νέες συνθήκες και επιχειρηματικές συνεργασίες.

“Αποτελεί δηλαδή μία ισχυρή οργανωτική μορφή, ένα οργανωτικό εργαλείο, που προσφέρει πλεονεκτήματα στην αποδοτικότητα, την αποτελεσματικότητα αλλά και στην ευελιξία.”³¹

Τα clusters προάγουν τον ανταγωνισμό παράλληλα με τη συνεργασία, καθώς χωρίς έντονο ανταγωνισμό, ένα cluster θα αποτύχει. Παρόλα αυτά ο ανταγωνισμός μπορεί να συνυπάρχει με τη συνεργασία επειδή συμβαίνουν σε διαφορετικές διαστάσεις και μεταξύ διαφορετικών ‘παικτών’.³²

1.5 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ CLUSTERS ΣΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ

Ο σύγχρονος ανταγωνισμός εξαρτάται από την παραγωγικότητα. Η παραγωγικότητα βασίζεται στον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις συγκρούονται και όχι σε συγκεκριμένες αγορές που ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Οι εταιρείες μπορούν να είναι ιδιαίτερα παραγωγικές σε οποιαδήποτε βιομηχανία εάν χρησιμοποιούν μεθόδους που είναι εξελιγμένες καθώς και προηγμένη τεχνολογία, ενώ παράλληλα όλες οι βιομηχανίες μπορούν να είναι ‘εντατικές’ στη γνώση.

Η αύξηση του ανταγωνισμού στην παγκόσμια οικονομία οδηγεί τις επιχειρήσεις στην παραγωγή εξειδικευμένων προϊόντων, ενώ η ανάγκη για νέες τεχνολογίες και νέες μεθόδους παραγωγής ενισχύει την ανταγωνιστικότητα των ευέλικτων μικρών αλλά και μεσαίων επιχειρήσεων. Αυτή η ευέλικτη παραγωγή και οι νέες τεχνολογίες παραγωγής φαίνεται ότι εφαρμόζονται ευκολότερα μεταξύ επιχειρήσεων που υπάρχουν σε ένα cluster.

Σύμφωνα με τον Λαγό,

“τα clusters χρησιμοποιούν αποτελεσματικότερα τους πόρους που σπανίζουν σε μία περιοχή από κάθε διαφορετική επιχειρηματική μονάδα ξεχωριστά.”³³

Ο Porter αναφέρει χαρακτηριστικά ότι το cluster επιδρά θετικά, αυξάνοντας τόσο την ανταγωνιστικότητα της ίδιας όσο και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων που ανήκουν σε αυτό. Αυτό επιτυγχάνεται με την αύξηση της

³¹ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 79

³² Porter E. Michael, ό.π. σελ. 79

³³ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 108

παραγωγικότητας των επιχειρήσεων που υπάγονται σε αυτό το cluster, την προσφορά εξειδικευμένης βάσης προμηθευτών, την άντληση σημαντικών πληροφοριών για την αγορά, την αξιοποίηση των δημοσίων αγαθών που προσφέρονται από τα κρατικά ιδρύματα και τους φορείς καθώς και την καινοτομία.³⁴

1.6 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Σύμφωνα με τον Porter, η πολυπλοκότητα με την οποία οι επιχειρήσεις συγκρούονται σε μία συγκεκριμένη τοποθεσία επηρεάζεται έντονα από την ποιότητα που διαθέτει το συγκεκριμένο τοπικό επιχειρηματικό περιβάλλον. Οι εταιρείες δεν μπορούν να χρησιμοποιούν προηγμένες τεχνικές (υλικοτεχνικής υποστήριξης, κ. ά.) χωρίς μίας υψηλής ποιότητας μεταφορική υποδομή. Ειδικότερα, στις προηγμένες οικονομίες, τα clusters αποτελούν μερικά από τα σημαντικότερα μικροοικονομικά θεμέλια για τον ανταγωνισμό.³⁵

Η δημιουργία cluster σε μία περιοχή σύμφωνα με τον Λαγό, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση τόσο στο κόστος της κάθε μεμονωμένης επιχείρησης όσο και στο συνολικό κόστος των επιχειρήσεων που το απαρτίζουν.

“Οι οικονομίες αυτές, οι οποίες είναι εξωτερικές για τις επιχειρήσεις και εσωτερικές για το cluster, είναι οι λεγόμενες τοπικές οικονομίες ή οικονομίες γειτνίασης και συγκέντρωσης.”³⁶

Ορισμένοι από τους λόγους που συντελούν σε αυτή τη σημαντική μείωση του κόστους είναι η ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων, οι οποίες μοιράζονται πληροφορίες για την αγορά, για ερευνητικά ή και αναπτυξιακά προγράμματα, καθώς και τη δυνατότητα επιλογής εξειδικευμένου προσωπικού. Επίσης, συμβάλλουν οι δημόσιες επενδύσεις που σχετίζονται με τις ανάγκες της συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας. Ακόμα, πληροφορίες και προγράμματα που αφορούν τη προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής στην οποία δραστηριοποιούνται διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Η συγκέντρωση επιχειρήσεων σε clusters δημιουργεί οφέλη που βασίζονται κυρίως στη μείωση του κόστους παραγωγής και του κόστους μάρκετινγκ αλλά και στην ανάπτυξη νέων μεθόδων παραγωγής που έχουν

³⁴ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 108

³⁵ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 80

³⁶ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 108

σχέση με τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας αλλά και με την αξιοποίηση τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων.³⁷

1.7 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ CLUSTER

Σύμφωνα με τη Λιάπη, ένα cluster οφείλει να λειτουργεί ως μία σύμπραξη με κοινούς όρους και στόχους. Τα πλεονεκτήματά³⁸ του συνοψίζονται ως εξής:

- Διάχυση γνώσης και διευκόλυνση στη διοχέτευση νέας τεχνολογίας, η οποία επιτυγχάνεται με την άμεση ενημέρωση των επιχειρήσεων για τις νέες τεχνολογίες μέσω διαφόρων συνεργασιών.
- Διαχείριση οικονομιών κλίμακας³⁹ και ενθάρρυνση νέας επιχειρηματικότητας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο ενός cluster, όπου ιδρύονται νέες επιχειρήσεις οι οποίες εστιάζουν σε επιλεγμένες αγορές ή άλλες δραστηριότητες.
- Δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για έρευνα και ανάπτυξη και διεθνοποίηση που επιτυγχάνεται με τη διείδυση σε αγορές του εξωτερικού όπου μεμονωμένα η κάθε επιχείρηση θα ήταν αδύνατον να επιτύχει.
- Βελτίωση της λειτουργικής αποδοτικότητας (Operational Efficiency) και αύξηση της παραγωγικότητας που επιτυγχάνεται μέσα από τη προσφορά εξειδικευμένων πόρων αλλά και της πρόσβασης σε πληροφορία και γνώση.
- Ενίσχυση της καινοτομίας και ταχύτερη πρόσβαση σε αυτήν μέσω της εξειδίκευσης και της αλληλοσυμπλήρωσης των πόρων και των δεξιοτήτων αλλά και των συνεργασιών με ερευνητικά ιδρύματα και πανεπιστήμια, όπου οι επιχειρήσεις έχουν ταχύτερη πρόσβαση στην καινοτομία.⁴⁰

³⁷ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 108-9

³⁸ Μάχη-Μύριαμ Λιάπη, διαθέσιμο στο:

<https://www.businessmentor.gr/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-cluster-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/>

³⁹ Οικονομίες κλίμακας είναι ένας όρος των οικονομικών, που αναφέρεται στην μείωση του κόστους που επιτυγχάνει μια επιχείρηση αυξάνοντας την ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος και χαρακτηρίζει την παραγωγή ενός οποιουδήποτε προϊόντος.

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%82>

⁴⁰ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 7

- Επιτάχυνση της δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου και προσέλκυση ζήτησης. Οι πελάτες και οι προμηθευτές έλκονται από την υψηλή συγκέντρωση επιχειρήσεων από τον ίδιο κλάδο στα clusters.
- Ενθάρρυνση μετεγκατάστασης υφιστάμενων επιχειρήσεων: τα clusters δημιουργούν τοπικά πλεονεκτήματα για τα μέλη που τα απαρτίζουν και γίνονται πόλοι έλξης για υφιστάμενες επιχειρήσεις που μεταφέρουν τις δραστηριότητές τους στα γεωγραφικά πλαίσια του cluster.

Συμπληρωματικά, σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, τα πλεονεκτήματα που συναντώνται σε τοπικό επίπεδο είναι η ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, η προώθηση συλλογικής μάθησης και καινοτομίας και η μείωση της ανεργίας.⁴¹

Έτσι, το να ανήκει μία επιχείρηση σε ένα cluster⁴² της επιτρέπει να αποκτήσει ευκολότερη πρόσβαση σε αγορές συντελεστών παραγωγής, σε πληροφορίες, σε τεχνολογία και σε συνεργασίες με τις άλλες επιχειρήσεις που ανήκουν στο ίδιο cluster. Σύμφωνα με τον Λαγό, η πρόσβαση σε τοπικούς προμηθευτές μειώνει τις δαπάνες συναλλαγής και ελαχιστοποιεί την ανάγκη για αποθέματα.

“Οι καινοτομίες με αυτόν τον τρόπο, συσσωρεύονται μέσα στο cluster και τα μέλη της έχουν τη δυνατότητα να τις αξιοποιήσουν και να επιτύχουν περαιτέρω βελτίωση της παραγωγικότητάς τους.”⁴³

Οι επιχειρήσεις μέσα στο cluster μπορούν να πειραματιστούν με χαμηλότερο κόστος και οι τοπικοί προμηθευτές και οι συνεργάτες μπορούν να αναμειγνύονται στη διαδικασία της καινοτομίας, εξασφαλίζοντας παράλληλα τις καλύτερες δυνατές επιδόσεις, όσο πιο κοντά γίνεται στις απαιτήσεις των πελατών. Στην περίπτωση των ιδρυμάτων και των δημόσιων αγαθών, οι επενδύσεις που γίνονται από την κυβέρνηση ή από άλλα δημόσια ιδρύματα,

⁴¹ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 8

⁴² Σε αντίθεση με τη δικτύωση (network), όπου οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν στο δίκτυο διαθέτουν συμπληρωματικές δεξιότητες, ο αριθμός των επιχειρήσεων-μελών του και ο χρονικός ορίζοντας είναι συγκεκριμένοι. Οι δράσεις των συμμετεχόντων στο δίκτυο είναι εξαρχής καθορισμένες και αφορούν κυρίως τις πολύπλοκες ενέργειες που από μόνες τους οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να υλοποιήσουν (π.χ. έρευνα και ανάπτυξη).

Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 109

⁴³ Λαγός Δημήτρης Γ., ό.π. σελ. 109

όπως υποδομές ή εκπαιδευτικά προγράμματα, ενισχύουν σημαντικά την παραγωγικότητα και γενικότερα τις επιδόσεις των επιχειρήσεων.⁴⁴

1.8 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ CLUSTER: CLUSTER ΚΡΑΣΙΟΥ ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑΣ (CALIFORNIA WINE CLUSTER)

Το παράδειγμα της California με το cluster κρασιού περιλαμβάνει εξακόσια ογδόντα (680) εμπορικά οινοποιία καθώς και αρκετές χιλιάδες ανεξάρτητους αμπελοκαλλιεργητές. Σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, υπάρχει εκτεταμένο πλήθος βιομηχανιών που υποστηρίζουν τόσο την οινοποίηση όσο και την καλλιέργεια σταφυλιών, συμπεριλαμβανομένων των προμηθευτών αποθέματος σταφυλιών, της άρδευσης και τον εξοπλισμό συγκομιδής, βαρέλια και ετικέτες, ειδικευμένες δημόσιες σχέσεις και διαφήμιση καθώς και αρκετές εκδόσεις κρασιού που απευθύνονται σε καταναλωτές και επαγγελματίες. Πολλοί τοπικοί θεσμοί εμπλέκονται με το κρασί, όπως το παγκοσμίου φήμης πρόγραμμα βιοποικιλότητας και οινολογίας στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Davis, το Ινστιτούτο Κρασιού και ειδικές επιτροπές και φορείς της Καλιφόρνιας. Το cluster χαίρει επίσης ασθενέστερων συνδέσεων με άλλες ομάδες της Καλιφόρνιας στη γεωργία, τα τρόφιμα και τα εστιατόρια αλλά και τον τουρισμό.⁴⁵

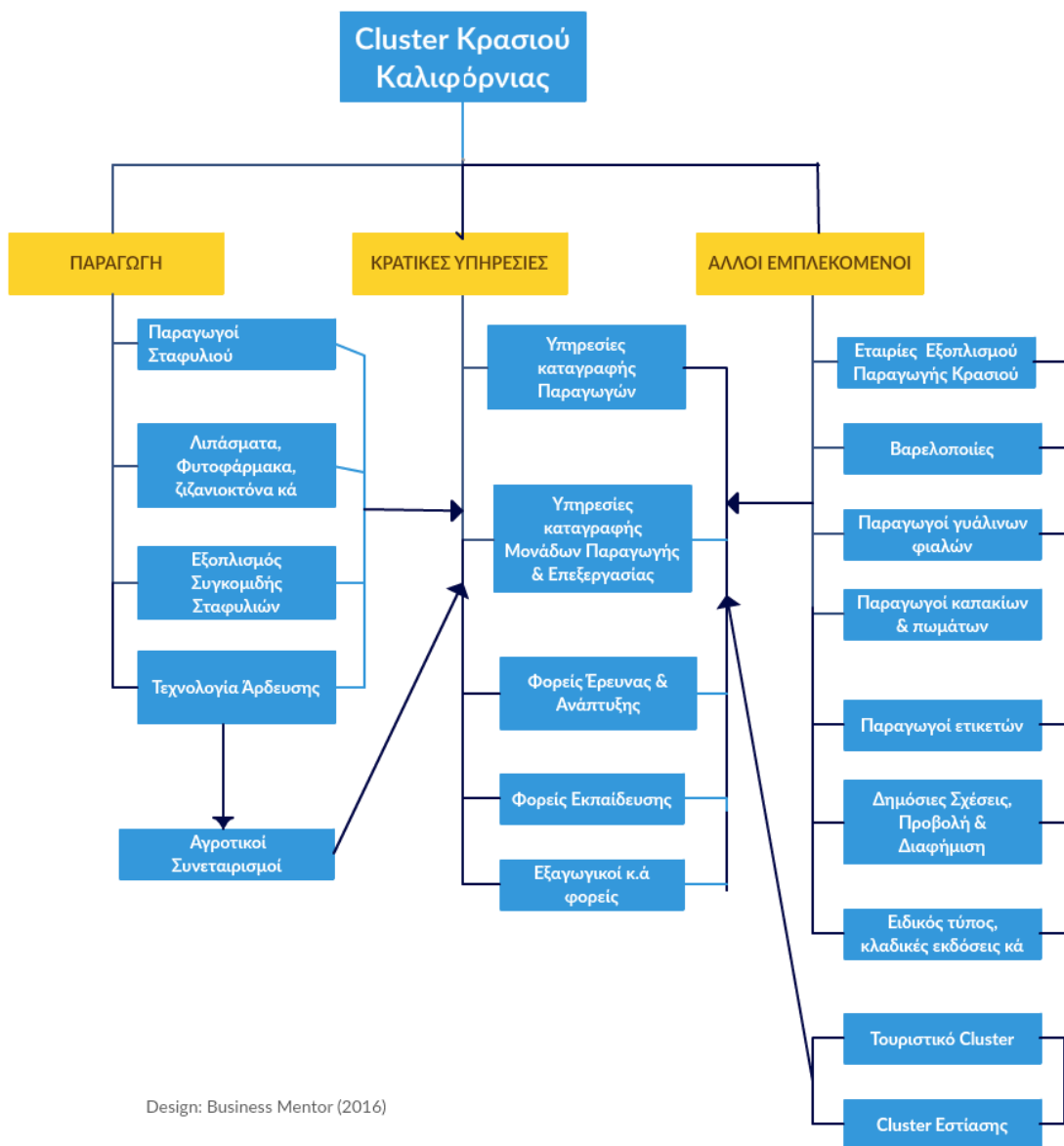
Αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο και μακρόβιο σύστημα επιχειρήσεων, που έχει ως αντικειμενικό σκοπό την παραγωγή, τη διάθεση και τη συνεχή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του οίνου της Πολιτείας της Καλιφόρνιας των Η.Π.Α.⁴⁶

⁴⁴ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 109

⁴⁵ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 78

⁴⁶ Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ.21

Παρακάτω παρατίθεται μία διαγραμματική αναπαράσταση και ανάλυση του cluster κρασιού της Καλιφόρνιας:

Ανατομία Cluster Κρασιού Καλιφόρνιας.⁴⁷

⁴⁷ Μάχη-Μύριαμ Λιάπη, διαθέσιμο στο: <https://www.businessmentor.gr/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-cluster-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/>

1.9 ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΕΝΑ CLUSTER

Σύμφωνα με τον Porter, τα clusters επηρεάζουν τον ανταγωνισμό με τρεις εκτενείς τρόπους:

- A. αυξάνοντας την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων που εδρεύουν στην περιοχή,
- B. οδηγώντας την κατεύθυνση και τον ρυθμό της καινοτομίας, η οποία στηρίζει τη μελλοντική αύξηση της παραγωγικότητας, και
- C. με την τόνωση του σχηματισμού νέων επιχειρήσεων, που επεκτείνει και ενισχύει το ίδιο το cluster. Ένα cluster επιτρέπει σε κάθε μέλος να επωφελείται σα να είχε μεγαλύτερη κλίμακα ή σα να είχε συνενωθεί τυπικά με άλλα μέλη, χωρίς να του ζητείται να θυσιάσει την ευελιξία του.⁴⁸

A. Clusters και παραγωγικότητα

Σύμφωνα με τον Porter⁴⁹, η συμμετοχή σε ένα cluster επιτρέπει στις εταιρείες να λειτουργούν πιο παραγωγικά για τη προμήθεια των πρώτων υλών. Σημαντική είναι επίσης η πρόσβαση στην πληροφόρηση, την τεχνολογία και τα απαραίτητα ιδρύματα που με τον απαιτούμενο συντονισμό μέσω των συνδεδεμένων εταιρειών που ανήκουν στο cluster επιδιώκεται η βελτίωση και η εξέλιξη των παραπάνω. Συγκεκριμένα:

1. Δημιουργείται καλύτερη πρόσβαση σε εργαζόμενους και προμηθευτές, καθώς οι εταιρείες μέσω ενός cluster, μπορούν να αξιοποιήσουν μία υπάρχουσα ομάδα εξειδικευμένων και έμπειρων εργαζομένων, μειώνοντας το κόστος αναζήτησης και συναλλαγών τους κατά τη πρόσληψη. Επίσης, μειώνεται ο κίνδυνος μετεγκατάστασης των εργαζομένων καθώς γίνεται πιο εύκολα η προσέγγιση ανθρώπων με ταλέντο από άλλα μέρη, κάτι που αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα.

Ένα καλά ανεπτυγμένο cluster παρέχει επίσης ένα αποτελεσματικό μέσο για την απόκτηση άλλων σημαντικών εισροών, καθώς μπορεί να προσφέρει μία εξειδικευμένη βάση προμηθευτών σε τοπικό επίπεδο. Σε πολλές περιπτώσεις τα clusters είναι μία καλύτερη εναλλακτική λύση στην κάθετη ολοκλήρωση⁵⁰. Ένα περιβάλλον όμως με ταχείες αλλαγές μπορεί να καταστήσει την κάθετη ολοκλήρωση αναποτελεσματική και άκαμπτη.

⁴⁸ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ.80

⁴⁹ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 81

⁵⁰ Κάθετη ολοκλήρωση (Vertical Integration) είναι η συγχώνευση εταιριών οι οποίες έχουν σχέση προμηθευτή-πελάτη ή προμηθευτή-διανομέα και βρίσκονται σε διαφορετικό επίπεδο σε μια κοινή εφοδιαστική αλυσίδα (supply chain). Η κάθετη ολοκλήρωση μπορεί να συμβάλλει στη μείωση του κόστους παραγωγής και στην αύξηση της αποτελεσματικότητας της εταιρίας.

Οι προμηθευτές που προσπαθούν να διεισδύσουν σε μία μεγάλη, συγκεντρωμένη αγορά, θα τιμολογηθούν πιο επιθετικά, γνωρίζοντας ότι καθώς το κάνουν, μπορούν να πραγματοποιήσουν με αποτελεσματικότητα στο μάρκετινγκ και στην εξυπηρέτηση.

Κατά τη συγκέντρωση πόρων σε ένα cluster αποτελεί πλεονέκτημα ότι ο ανταγωνισμός θα τους καταστήσει ακριβότερους και σπανιότερους. Τέλος, τα clusters αυξάνουν όχι μόνο τη ζήτηση ειδικών εισροών αλλά και την προσφορά τους.

2. Δίδεται η δυνατότητα πρόσβασης σε εξειδικευμένες πληροφορίες. Συγκεκριμένα, συγκεντρώνονται εκτενείς πληροφορίες για την αγορά, καθώς και τεχνικές και ανταγωνιστικές μέσα σε ένα cluster και στη συνέχεια, τα μέλη του προτιμούν να έχουν πρόσβαση σε αυτό. Οι προσωπικές σχέσεις και οι κοινοτικοί δεσμοί ενθαρρύνουν την εμπιστοσύνη και διευκολύνουν τη ροή πληροφοριών. Οι συνθήκες αυτές καθιστούν τις πληροφορίες πιο μεταβιβάσιμες.

3. Συμπληρωματικότητα. Μία σειρά συνδέσεων μεταξύ των μελών του cluster έχει ως αποτέλεσμα ένα μεγαλύτερο σύνολο από το άθροισμα των τμημάτων του. Για παράδειγμα, σε ένα τυπικό τουριστικό cluster, η ποιότητα της εμπειρίας ενός επισκέπτη εξαρτάται όχι μόνο από την ελκυστικότητα αλλά και από την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των συμπληρωματικών επιχειρήσεων, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια, καταστήματα πώλησης και εγκαταστάσεις μεταφοράς. Επειδή τα μέλη του συγκροτήματος αλληλεξαρτώνται, η καλή απόδοση από κάποιον μπορεί να ενισχύσει την επιτυχία των άλλων.

Η συμπληρωματικότητα αναγνωρίζεται σε πολλές μορφές. Μία μορφή είναι όταν τα προϊόντα αλληλοσυμπληρώνονται για να ικανοποιούν τις ανάγκες των πελατών, όπως δείχνει το παράδειγμα του τουρισμού. Μία άλλη μορφή είναι ο συντονισμός των δραστηριοτήτων μεταξύ των εταιρειών για τη βελτιστοποίηση της συλλογικής παραγωγικότητας.

Άλλες συμπληρωματικότητες προκύπτουν μέσω του μάρκετινγκ. Ένα cluster αυξάνει συχνά τη φήμη μίας τοποθεσίας σε μία συγκεκριμένη αγορά, καθιστώντας πιο πιθανό ότι οι αγοραστές θα στραφούν σε ένα προμηθευτή με βάση εκεί. Παράδειγμα αποτελεί η ισχυρή φήμη της Ιταλίας για τη μόδα και το σχεδιασμό με το ισχυρό *brand name* που τη συνοδεύει, και επωφελείται από εταιρείες που ασχολούνται με τα δερμάτινα είδη, τα υποδήματα, κλπ.

Τέλος, η συμπληρωματικότητα μπορεί να κάνει την αγορά από ένα cluster, πιο ελκυστική για τους πελάτες. Οι επισκέπτες για παράδειγμα μπορούν να

δουν πολλούς προμηθευτές σε μία διαδρομή. Μπορούν επίσης να αντιληφθούν ότι ο κίνδυνος της αγοράς τους ή της επένδυσής τους είναι χαμηλότερος, επειδή μία τοποθεσία παρέχει εναλλακτικούς προμηθευτές. Αυτό τους επιτρέπει να παράγουν πολλαπλές πηγές ή να αλλάζουν προμηθευτές όταν χρειάζεται. Παράδειγμα αποτελεί το Χονγκ Κονγκ που αναπτύσσεται ως πηγή μόδας εν μέρει για τον λόγο αυτό.

4. Πρόσβαση σε θεσμικά όργανα και δημόσια αγαθά. Οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται από κυβερνήσεις ή άλλους δημόσιους οργανισμούς - όπως δημόσιες δαπάνες για εξειδικευμένες υποδομές ή εκπαιδευτικά προγράμματα- μπορούν να ενισχύσουν την παραγωγικότητα μίας επιχείρησης. Η ικανότητα πρόσληψης στελεχών που εκπαιδεύονται σε τοπικά προγράμματα, για παράδειγμα, μειώνει το κόστος της εσωτερικής κατάρτισης. Στη συνέχεια, οι ομάδες πληροφοριών και τεχνολογιών του cluster και η φήμη του, προκύπτουν ως φυσικά υποπροϊόντα του ανταγωνισμού.⁵¹
5. Καλύτερη κινητοποίηση και μέτρηση. Η τοπική αντιπαλότητα είναι εξαιρετικά κινητήρια. Η πίεση των συνεργατών ενισχύει την ανταγωνιστική πίεση μέσα σε ένα cluster, ακόμη και μεταξύ μη ανταγωνιζόμενων ή έμμεσα ανταγωνιστικών εταιρειών. Η υπερηφάνεια και η επιθυμία να 'φαίνονται' καλά στην τοπική κοινότητα ωθούν τους ανταγωνιστές να ξεπεράσουν ο ένας τον άλλον.⁵²

B. Clusters και καινοτομία⁵³

Εκτός από την αύξηση της παραγωγικότητας, σύμφωνα με τον Porter, τα clusters διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στη συνεχή ικανότητα της εταιρείας να καινοτομεί. Ορισμένα από τα ίδια χαρακτηριστικά που ενισχύουν την τρέχουσα παραγωγικότητα, έχουν ακόμη πιο δραματικό αντίκτυπο στην καινοτομία και την αύξησή της.

Οι εταιρείες που ανήκουν σε clusters έχουν συνήθως μία καλύτερη ευκαιρία στην αγορά από ότι οι μεμονωμένοι ανταγωνιστές. Παράδειγμα αποτελούν οι εταιρείες υπολογιστών με έδρα το *Silicon Valley* και το *Austin* του Τέξας, οι οποίες συνδέονται με τις ανάγκες και τις τάσεις των πελατών σε αντίθεση με εταιρείες που βρίσκονται αλλού. Η συσπείρωση αυτή, που επιτυγχάνεται μέσω του cluster, βοηθά τις εταιρείες να μαθαίνουν εγκαίρως για την εξέλιξη της τεχνολογίας, των εξαρτημάτων και των μηχανών διαθεσιμότητας, των

⁵¹ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 83

⁵² Porter E. Michael, ό.π. σελ. 83

⁵³ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 83

υπηρεσιών, κ.ο.κ. Η εκμάθηση αυτή διευκολύνεται από την ευκολία πραγματοποίησης επισκέψεων στο χώρο καθώς και της συχνής επαφής πρόσωπο με πρόσωπο. Έτσι,

“τα clusters δίνουν τη δυνατότητα σε ευκαιρίες που παρουσιάζονται, να γίνουν περισσότερο ορατές, ευνοώντας την καινοτομία.”⁵⁴

Παρέχουν επίσης την ικανότητα και την ευελιξία να δρουν γρήγορα. Για παράδειγμα, μία εταιρεία που ανήκει σε ένα cluster μπορεί συχνά να ενισχύσει τη θέση της και να υλοποιήσει τους στόχους της (καινοτομίες), αφού αποτελεί μέλος ενός ευρύτερου συνόλου όπως είναι το cluster. Αντίστοιχα, οι τοπικοί προμηθευτές και συνεργάτες μπορούν και συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία της καινοτομίας, εξασφαλίζοντας μία καλύτερη απόδοση στις απαιτήσεις των πελατών. Οι εταιρείες που ανήκουν σε ένα cluster μπορούν επίσης να πειραματιστούν με χαμηλότερο κόστος και να καθυστερήσουν μία ενδεχόμενη δέσμευση, μέχρι να είναι πιο σίγουροι ότι μια συγκεκριμένη καινοτομία θα μπορέσει να αποδώσει καρπούς. Αντίθετα, μία εταιρεία που βασίζεται σε μακρινούς προμηθευτές, αντιμετωπίζει μεγαλύτερες δυσκολίες σε αντίστοιχη δραστηριότητα με άλλους οργανισμούς. Με λίγα λόγια,

“τα clusters μπορούν και αποτελούν κέντρα καινοτομίας εδώ και δεκαετίες.”⁵⁵

Γ. Clusters και νέος σχηματισμός επιχειρήσεων

Σύμφωνα με τον Porter, πολλές νέες εταιρείες μεγαλώνουν σε ένα υπάρχον cluster και όχι σε μεμονωμένες τοποθεσίες. Συγκεκριμένα, οι νέοι προμηθευτές πολλαπλασιάζονται μέσα σε ένα cluster επειδή μία συγκεντρωμένη πελατειακή βάση μειώνει τους κινδύνους και τους διευκολύνει να εντοπίζουν ευκαιρίες στην αγορά. Τα ανεπτυγμένα clusters περιλαμβάνουν συναφείς βιομηχανίες που βασίζονται συνήθως σε κοινές ή παρόμοιες εισροές.⁵⁶

Οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε ένα cluster μπορούν πιο εύκολα να αντιληφθούν κενά σε προϊόντα ή υπηρεσίες γύρω από τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν τις αντίστοιχες επιχειρήσεις.

⁵⁴ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 83

⁵⁵ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 83

⁵⁶ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 84

“Το cluster παράλληλα παρουσιάζει μία σημαντική τοπική αγορά και ο επιχειρηματίας μπορεί να επωφεληθεί από το στοιχείο της εντοπιότητας.”⁵⁷

Τα παραπάνω μειώνουν τους κινδύνους εισόδου-εξόδου σε περίπτωση ενδεχόμενης αποτυχίας της επιχείρησης.

1.10 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ CLUSTERS ΣΕ ΤΡΙΑ ΣΤΑΔΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ PORTER: ΓΕΝΝΗΣΗ, ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗ⁵⁸

Σύμφωνα με τον Porter, οι ρίζες ενός cluster μπορούν συχνά να εντοπιστούν στο παρελθόν. Στη Μασαχουσέτη για παράδειγμα, πολλά clusters είχαν δημιουργηθεί στα πλαίσια έρευνας που είχε γίνει στο MIT και στο Χάρβαρντ. Ένα διαδεδομένο cluster αποτελεί το *ολλανδικό cluster μεταφορών*, το οποίο οφείλει πολύ την κεντρική θέση της Ολλανδίας στην Ευρώπη, σε ένα εκτεταμένο δίκτυο πλωτών οδών, στην αποτελεσματικότητα του λιμανιού του Ρότερνταμ αλλά και στις δεξιότητες που έχουν εξελιχθεί λόγω της μακράς ιστορίας της Ολλανδίας στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών.

Τα clusters ενδέχεται επίσης να προκύψουν από ασυνήθιστες, σοβαρές ή αυστηρές τοπικές απαιτήσεις. Παράδειγμα αποτελεί το *cluster του Ισραήλ* στον εξοπλισμό άρδευσης και σε άλλες προηγμένες γεωργικού περιεχομένου τεχνολογίες, το οποίο αντικατοπτρίζει την έντονη επιθυμία του έθνους για αυτάρκεια στον τομέα των τροφίμων, παράλληλα με την έλλειψη νερού και τις άγονες συνθήκες καλλιέργειας. Άλλο παράδειγμα αποτελεί το *cluster της Φιλανδίας*, το οποίο προέκυψε ως αποτέλεσμα των προβλημάτων ρύπανσης που δημιουργούν οι τοπικές βιομηχανίες επεξεργασίας όπως το μέταλλο, η δασοκομία, τα χημικά και η ενέργεια.⁵⁹

Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί το *cluster εξοπλισμού γκολφ* κοντά στο Σαν Ντιέγκο (που έχει τις ρίζες του στο cluster αεροδιαστημικής της νότιας Καλιφόρνιας). Εδώ παρατηρείται ότι η υφιστάμενη ύπαρξη βιομηχανιών προμηθευτών, σχετικών βιομηχανιών ή ακόμη και ολόκληρων παρόμοιων clusters, παρέχει ακόμα ένα έναυσμα για νέα clusters καθώς και για τη δημιουργία προσωπικού δυναμικού με την απαιτούμενη εμπειρία στις επιδιωκόμενες τεχνολογίες.

⁵⁷ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 84

⁵⁸ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 84-89

⁵⁹ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 84

Μπορούν ακόμα να προκύψουν νέα clusters από μία ή δύο καινοτόμες εταιρείες που διεγείρουν την ανάπτυξη πολλών άλλων. Παράδειγμα αποτελεί η εταιρεία *Medtronic* που διαδραμάτισε αυτόν ακριβώς τον ρόλο βοηθώντας στη δημιουργία του *cluster ιατρικών συσκευών της Minneapolis*. Αντίστοιχα, η *MCI* και η *America Online* αποτέλεσαν κόμβους για την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων στο *cluster τηλεπικοινωνιών* στη περιοχή της Ουάσινγκτον.

Υπάρχει και η περίπτωση που ένα τυχαίο συμβάν δημιουργεί έναν ευνοϊκό παράγοντα που, με τη σειρά του, ενθαρρύνει την ανάπτυξη ενός cluster σε μία τοποθεσία. Το *cluster τηλεμάρκετινγκ* στην Ομάχα της Νεμπράσκα οφείλει, για παράδειγμα, πολύ στην απόφαση της Πολεμικής Αεροπορίας των Ηνωμένων Πολιτειών να εντοπίσει εκεί τη Στρατηγική Αεροπορική Διοίκηση. Η εξαιρετική τηλεπικοινωνιακή ικανότητα και η υποδομή που αναπτύχθηκαν στη συνέχεια στην Ομάχα, σε συνδυασμό με λιγότερα μοναδικά χαρακτηριστικά όπως η θέση της κεντρικής χρονικής ζώνης και η κατανοητή τοπική προφορά, παρείχαν τις βάσεις του *cluster τηλεμάρκετινγκ* της περιοχής. Συμπερασματικά,

“μόλις αρχίσει να σχηματίζεται ένα cluster, ένας αυτοσυντηρούμενος κύκλος προωθεί την ανάπτυξή του, ειδικά όταν οι τοπικοί θεσμοί λειτουργούν υποστηρικτικά και ο τοπικός ανταγωνισμός είναι έντονος.”⁶⁰

Καθώς το cluster εξελίσσεται, οι θεσμοί που το υποστηρίζουν επηρεάζονται θετικά από αυτό.

“Ένα εξελισσόμενο cluster σηματοδοτεί μία ευκαιρία και τα σενάρια επιτυχίας του, συντελούν στη προσέλκυση καλύτερων ευκαιριών.”⁶¹

Τα άτομα με σχετικές δεξιότητες μετακινούνται από άλλες τοποθεσίες στις αντίστοιχες τοπικών ιδρυμάτων που αναπτύσσουν τη ζητούμενη εξειδικευμένη κατάρτιση, έρευνα και υποδομή. Έτσι, η ισχύς και η προβολή του cluster αυξάνονται με άμεσο αποτέλεσμα τη διεύρυνση του για τη κάλυψη σχετικών βιομηχανιών. Πολυάριθμες μελέτες περίπτωσης (case studies), υποδεικνύουν ότι τα clusters απαιτούν μία δεκαετία ή περισσότερο για να αναπτύξουν πραγματικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Η ανάπτυξη ενός cluster είναι συχνά ιδιαίτερα ζωντανή στη διασταύρωση άλλων clusters, όπου οι γνώσεις, οι δεξιότητες και οι τεχνολογίες από

⁶⁰ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 84

⁶¹ Porter E. Michael, ό.π. σελ. 84

διάφορες πηγές συγχωνεύονται, δημιουργώντας καινοτόμα στοιχεία και νέες επιχειρήσεις. Ένα παράδειγμα συναντάται στη Γερμανία που διαθέτει ξεχωριστά clusters τόσο στις οικιακές συσκευές όσο και στα έπιπλα οικιακής χρήσης, που βασίζονται σε διαφορετικές τεχνολογίες και εισροές. Στη διασταύρωση των παραπάνω, βρίσκεται ένα σύνολο εγκαταστάσεων, όπου η Γερμανία διαχειρίζεται το μεγαλύτερο ποσοστό παγκόσμιων εξαγωγών.⁶²

Τα clusters εξελίσσονται συνεχώς καθώς εμφανίζονται ή παρακαμάζουν νέες εταιρείες και βιομηχανίες, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται και αλλάζουν τα τοπικά ιδρύματα. Μπορούν να διατηρήσουν την ευημερία ως ανταγωνιστικές τοποθεσίες ενώ τα πιο επιτυχημένα συγκροτήματα ευδοκούν τουλάχιστον για δεκαετίες. Η εκδοχή της μετατόπισης των αναγκών των αγοραστών μπορεί να δημιουργήσει μία απόκλιση μεταξύ των τοπικών αναγκών ή των αναγκών σε άλλα μέρη, που μπορεί να αποτελέσει εν δυνάμει και απειλή.

A. Σχηματισμός Cluster

Σύμφωνα με τον Porter, η προαγωγή του σχηματισμού ενός cluster στην ανάπτυξη οικονομιών σημαίνει ότι αρχίζουμε από ένα βασικό επίπεδο όπου οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής πρέπει να ασχοληθούν με τα θεμέλια όπως είναι η βελτίωση των επιπέδων εκπαίδευσης και δεξιοτήτων, η οικοδόμηση τεχνολογικής ικανότητας, το άνοιγμα πρόσβασης στις κεφαλαιαγορές, η ενίσχυση των ιδρυμάτων, και τέλος, η πρόσθετη επένδυση σε περιουσιακά στοιχεία.

Οι κυβερνητικές πολιτικές στις αναπτυσσόμενες οικονομίες συχνά εργάζονται άθελά τους ενάντια στον σχηματισμό ενός cluster, με αποτέλεσμα να δημιουργούν περιορισμούς σε βιομηχανικές θέσεις αλλά και τον διασκορπισμό των εταιρειών σε περιοχές με επενδυτικές δυσκολίες.

Για να ενισχυθεί η ανάπτυξη ενός cluster, ο εκάστοτε τόπος πρέπει να επεκτείνει το εσωτερικό εμπόριο μεταξύ των πόλεων και των κρατών καθώς και με τις γειτονικές περιοχές ως σημαντικές ενδιάμεσες θέσεις για την οικοδόμηση των δεξιοτήτων, ώστε να είναι ανταγωνιστικές στο μέλλον σε εθνικό και στη συνέχεια, σε παγκόσμιο επίπεδο.

B. Συμβολή σχηματισμού Cluster

Η συσπείρωση σε κέντρα της πόλεως, σύμφωνα με τον Porter, δημιουργεί υψηλό κόστος στην παραγωγικότητα. Οι επιχειρήσεις δεν μπορούν εύκολα να απομακρυνθούν από το κέντρο, επειδή δεν υπάρχουν ούτε υποδομές, ούτε

⁶² Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 85

στοιχειώδη clusters σε μικρότερες πόλεις. Έτσι, η δημιουργία ενός τουριστικού cluster για παράδειγμα, συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας και στη βελτίωση των περιφερειακών υποδομών για τη διασπορά της οικονομικής δραστηριότητας σε εταιρείες ή επιχειρήσεις που δεν χρησιμοποιούν τεχνολογία και πρακτικές παγκόσμιου βεληνεκούς για την αύξηση της παραγωγικότητας και της καινοτομίας. Ένα δυναμικό συγκρότημα που εντάσσεται σε ένα cluster, μπορεί να βοηθήσει οποιαδήποτε εταιρεία να ανταγωνιστεί με τους πιο εξελιγμένους τρόπους, χρησιμοποιώντας τις πιο προηγμένες σχετικές δεξιότητες και τεχνολογίες. Συμπερασματικά, οι εταιρείες σήμερα πρέπει να δημιουργήσουν στενούς δεσμούς με αγοραστές, προμηθευτές και με άλλους φορείς.

1.11 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ CLUSTER ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ PORTER

Α. Επιλογή τοποθεσίας

Η παγκοσμιοποίηση και η ευκολία μεταφοράς και επικοινωνίας οδήγησαν πολλές εταιρείες να μεταφέρουν ορισμένες ή όλες τις δραστηριότητές τους σε τοποθεσίες με χαμηλό μισθό, φόρους και κόστος κοινής ωφελείας. Αυτό που αναγνωρίζουμε στα clusters είναι ότι στην πραγματικότητα το πλεονέκτημα κόστους δεν υφίσταται όταν οι επιλεγμένες τοποθεσίες στερούνται αποτελεσματικής υποδομής, εξελιγμένων προμηθευτών και άλλων κερδοσκοπικών ομάδων που μπορούν να αντισταθμίσουν περισσότερο την οικονομία από το χαμηλότερο κόστος των εισροών. Συνεπώς,

“σημαντικός παράγοντας για τη συνεχή ανταγωνιστικότητα είναι ο ρόλος της τοποθεσίας στην καινοτομία.”⁶³

Δηλαδή, κατά πόσο η τοποθεσία της εταιρείας συμβάλλει στην ενίσχυση της εγχώριας βάσης της εταιρείας για κάθε σειρά προϊόντων. Εδώ, η δημιουργία ενός cluster καθίσταται χρήσιμη καθώς μπορεί να συμβάλλει στη βασική έρευνα και ανάπτυξη των προϊόντων, των διαδικασιών και της παροχής υπηρεσιών που οδηγούν υπό μία βάση αναπτυξιακής στρατηγικής στη δημιουργία και αναδιάρθρωση των παραπάνω.

Συνεπώς, οι αποφάσεις σχετικά με την χωροθέτηση ενός cluster πρέπει να βασίζονται τόσο στο συνολικό κόστος των clusters, όσο και στις δυνατότητες

⁶³ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 87

για καινοτομία. Η φιλοσοφία του cluster υποδηλώνει ότι κάθε σειρά προϊόντων χρειάζεται μία βάση και το πιο 'ζωντανό' cluster θα προσφέρει την καλύτερη θέση για τη βάση αυτή. Είναι επίσης καλύτερο να μετακινήσουμε clusters δραστηριοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους στον ίδιο τόπο από ότι να τις διαδώσουμε σε πολυάριθμες τοποθεσίες. Για παράδειγμα, η ομαδοποίηση δραστηριοτήτων σε πανεπιστημιούπολεις επιτρέπει στις εταιρείες να επεκτείνουν τις βαθύτερες ρίζες τους σε τοπικά clusters, βελτιώνοντας παράλληλα την ικανότητά τους να αντιλαμβάνονται πιθανές επιτυχίες.

Β. Τοπική ενεργοποίηση

Πρόκειται για την ανάγκη διευκόλυνσης πρόσβασης σε σημαντικούς πόρους, καθώς η δημιουργία ενός cluster απαιτεί την ύπαρξη αίσθησης κοινού ενδιαφέροντος. Η απλή συνδιαλλαγή εταιρειών, προμηθευτών και ιδρυμάτων δημιουργεί μία δυναμική υψηλής οικονομικής αξίας και δεν διασφαλίζει αναγκαστικά την υλοποίησή του. Είναι αναγκαία δηλαδή μία τοπική παρουσία που θα συμμετέχει στις τοπικές επενδύσεις ακόμα και αν η μητρική εταιρεία εδρεύει αλλού. Παράλληλα, πρέπει να ενθαρρύνονται οι δημόσιες σχέσεις με κυβερνητικούς φορείς και τοπικούς θεσμούς, όπως οι επιχειρήσεις κοινής ωφελείας, τα σχολεία και οι ερευνητικές ομάδες.

Γ. Αναβάθμιση του Cluster

Η υγεία του τοπικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος είναι σημαντική για την υγεία της εκάστοτε εταιρείας και η αναβάθμιση του cluster θα πρέπει να αποτελεί μέρος της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η επιτυχία της εταιρείας προκύπτει και συνδέεται με τη συνεργασία με το cluster καθώς και από το γεγονός ότι όλοι οι συμβαλλόμενοι θα επωφεληθούν από μία ισχυρή βάση υποστηρικτικών λειτουργιών και θεσμών.

Δ. Συλλογική εργασία

Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν τα clusters συνεπάγεται μία νέα ερμηνεία συλλογικής δράσης στον ιδιωτικό τομέα. Από τη μία, η επένδυση σε δημόσια αγαθά θεωρείται κατάκτηση του δημοσίου, από την άλλη, η συλλογική σκέψη καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις μπορούν να επωφεληθούν από τα τοπικά ιδρύματα.

Οι εμπορικές συναλλαγές μπορούν να συμβάλλουν σε συλλογικές δράσεις, δημιουργώντας ένα *φόρουμ* για την ανταλλαγή ιδεών και ένα κεντρικό σημείο-πυρήνα για την αντιμετώπιση διαφόρων εμποδίων που μπορεί να προκύψουν στην παραγωγικότητα και στην ανάπτυξη. Οι συναλλαγές αυτές μπορούν να

κατακτήσουν έναν ηγετικό ρόλο σε δραστηριότητες όπως η ίδρυση πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων ή και προγραμμάτων κατάρτισης και έρευνας. Το cluster μπορεί να προσφέρει τη διερεύνηση λύσεων και να συμβάλλει στη διοργάνωση εμπορικών εκθέσεων καθώς και στη διαχείριση αυτών.

Πιο συγκεκριμένα, τα clusters που αποτελούνται από πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που συνδέονται με τον τουρισμό, τη γεωργία, κ. ά., έχουν ιδιαίτερα μεγάλη ανάγκη να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις. Έτσι,

“τα clusters δύναται να προσφέρουν έναν εποικοδομητικό τρόπο αλλαγής της φύσης του διαλόγου μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα.”⁶⁴

Ε. Σύμπραξη παραγωγικότητας-καινοτομίας

Η παραπάνω σύμπραξη μπορεί να καθορίσει την επιτυχία μίας οικονομίας. Η προώθηση του σχηματισμού ενός cluster και η παράλληλη αναβάθμιση των δημοσίων αγαθών που έχουν σημαντικό αντίκτυπο στις συνδεδεμένες επιχειρήσεις, μπορεί εν δυνάμει να αποφέρει καινοτόμα αποτελέσματα στην παραγωγή. Θεμελιώδες στοιχείο δημιουργίας και ανάπτυξης ενός cluster είναι η γεωγραφική του θέση καθώς και τα πλεονεκτήματα που συγκεντρώνει.

1.12 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ CLUSTER: ΦΟΡΕΑΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Από την παρατήρηση διεθνών και ελληνικών παραδειγμάτων διαπιστώνεται ότι τα clusters δεν υπόκεινται σε συγκεκριμένες μορφές οργάνωσης και λειτουργίας και για τον ορισμό τους δεν απαιτείται κάποια συγκεκριμένη διοικητική ή φορολογική πράξη⁶⁵. Αυτό που απαιτείται είναι μία άτυπη συνεργασία μεταξύ των μελών του cluster.

Σύμφωνα με την EOMMEX⁶⁶, κατά την οργάνωση ενός cluster, δεν απαιτείται ένας συγκεκριμένος αριθμός ή τύπος επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις ενός cluster, γειτνιάζουν μεταξύ τους και αποτελούνται από διάφορες μικρότερες επιχειρήσεις και οργανισμούς, οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα ως προς τη νομική και επιχειρηματική τους μορφή. Δύναται όμως, μέσω της σύστασης

⁶⁴ Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998, σελ. 89

⁶⁵ Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ. 61

⁶⁶ EOMMEX: Εθνικό Παρατηρητήριο για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις «Εγχειρίδιο Συστημάτων – Συστάδων».

ενός φορέα διαχείρισης του cluster, να οριστεί μία πιο δομημένη μορφή επιχειρησιακής συνεργασίας μεταξύ των μελών που το απαρτίζουν.⁶⁷

Σύμφωνα με τη μελέτη⁶⁸ του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας (στη συνέχεια Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού και εν έτη 2019, Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων), τα clusters αποτελούν σύνθετους οργανισμούς, δεδομένης της συμμετοχής πολλών και διαφορετικών τύπων επιχειρήσεων, οι οποίες δύναται να εκπροσωπηθούν μέσω της σύστασης ενός φορέα διαχείρισης. Έτσι, είναι δυνατόν να επιτευχθεί μία συντονισμένη δράση ενώ παράλληλα αποτελεί το επιχειρησιακό όχημα, το οποίο συνδέει τις επιμέρους επιχειρήσεις-μέλη με την αγορά και τους λοιπούς εμπλεκόμενους.⁶⁹

Συγκεκριμένα, τον Μάιο του 2011, η Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας δημοσίευσε πρόσκληση εκδήλωσης προκαταρκτικού ενδιαφέροντος για την υποβολή προτάσεων στο πρόγραμμα «Επιχειρηματικοί Συνεργατικοί Σχηματισμοί – Clusters» που σχεδίαζε να προκηρύξει στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» (ΕΠΑΕ).⁷⁰

Στόχος της δράσης ήταν η δημιουργία καινοτομικών clusters και ερευνητικών οργανισμών σε θεματικά πεδία που εμφανίζουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τη χώρα, με σκοπό την τόνωση της καινοτομικής δραστηριότητας και την ανάπτυξη αντίστοιχων καινοτομικών προϊόντων και υπηρεσιών για την επίτευξη οικονομικών κλίμακας και σκοπού. Τα παραπάνω δύναται να επιτευχθούν μέσω της εξειδίκευσης της παραγωγής και της ανάπτυξης στενής συνεργασίας μεταξύ των μελών των clusters.

⁶⁷ Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ. 61

⁶⁸ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο».

⁶⁹ Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ. 61

⁷⁰ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 110

Σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης,

“χαρακτηριστικά των clusters είναι η ανάπτυξη και αξιοποίηση καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας,”

με διεθνή αναγνώριση και ανταγωνιστικότητα, η ένταση γνώσης, η γεωγραφική τους συγκέντρωση, η διασύνδεση σε αλυσίδα προστιθέμενης αξίας για την παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών και ο ισχυρός προσανατολισμός σε εξαγωγές.⁷¹

1.13 ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ CLUSTERS ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο θεσμός των clusters δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα στην Ελλάδα μέχρι σήμερα. Βασικοί ανασταλτικοί παράγοντες που δεν ευνοούν τη δημιουργία και την ανάπτυξη τους είναι η έλλειψη ενημέρωσης και συνεργατικού πνεύματος, ο χαμηλός βαθμός καινοτομίας, το πολύ μικρό μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων, κ. ά. Τα περισσότερα παραδείγματα clusters στην Ελλάδα έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο ευρωπαϊκών ανταγωνιστικών προγραμμάτων ή και χρηματοδοτούμενων, που διαρκούν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στα πλαίσια ενός *project*.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Λαγό, στην Ελλάδα έχουν αναπτυχθεί clusters, αλλά όχι με τη μορφή που αυτά ορίζονται από τη διεθνή βιβλιογραφία. Συνήθως συγκροτούνται και αναπτύσσονται στο πλαίσιο δύο μορφών. Η πρώτη μορφή των clusters συγκροτείται από δυνάμεις της αγοράς, με αποτέλεσμα να μη γίνεται καταγραφή ως clusters, αλλά να χαρακτηρίζονται ως *εταιρικές μορφές*, όπως, για παράδειγμα είναι οι συνεταιρισμοί. Το εύρος της δράσης αυτών των clusters δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο και η συνεργασία με διάφορους φορείς όπως πανεπιστήμια ή ιδρύματα, κ.ά. είναι περιορισμένη. Η δεύτερη μορφή clusters αναφέρεται στο πλαίσιο των προκλήσεων ή των προκληρύξεων που προκύπτουν μέσα από εθνικά, διεθνή ή ευρωπαϊκά ανταγωνιστικά προγράμματα. Αυτά τα clusters ονομάζονται *project clusters* και καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες, ενώ ο χρόνος ζωής τους ορίζεται με βάση τη διάρκεια του έργου/project. Θεωρείται επιτυχία όταν ένα project cluster καταφέρνει να μετεξελιχθεί σε *επιχειρηματικό cluster* (business cluster).⁷²

⁷¹ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 111-2

⁷² Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 111-2

Στην Ευρώπη, οι πολιτικές ανάπτυξης των clusters σχεδιάζονται σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης, αλλά συγκεκριμενοποιούνται και υλοποιούνται από περιφερειακές ή τοπικές αρχές, οι οποίες έχουν πολύ πιο βαθιά επίγνωση των ιδιαιτεροτήτων και των αναγκών της περιοχής τους.⁷³

Σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, τα υφιστάμενα clusters εμπορικών επιχειρήσεων που λειτουργούν σήμερα στην Ελλάδα, δημιουργήθηκαν είτε αυθόρμητα από κάποιες δυνάμεις της αγοράς είτε συγκροτήθηκαν στο πλαίσιο ανταπόκρισης των επιχειρήσεων σε προγράμματα ενίσχυσης της δημιουργίας clusters.⁷⁴

Παραδείγματα clusters⁷⁵ που έχουν δημιουργηθεί στην Ελλάδα έχουν κυρίως σχέση με την αγροτική και τη γεωργική παραγωγή. Αναφορικά κάποια από αυτά είναι:

- Σχέδιο LACTIMED (2012-15), που αφορά γαλακτοκομικούς τομείς (καινοτόμα μεσογειακά γαλακτοκομικά προϊόντα) σε Αίγυπτο, Λίβανο, Τυνησία, Ιταλία και Ελλάδα.
- Δίκτυο παραγωγών οίνου OKTANA A.E. στα πλαίσια της μελέτης «Ανάπτυξη συνεργασιών-δικτυώσεων μικρών επιχειρήσεων» (2013), αποτελούμενου από οκτώ μέλη (εταιρείες παραγωγής οίνου) και η δημιουργία του υπερσύγχρονου οινοποιείου στη Νεμέα.
- Δίκτυα επιχειρήσεων προϊόντων ελαιολάδου Κρήτης (ΔΕΠΕΚ) για την προώθηση τοπικών προϊόντων ελαιολάδου (2000-6).
- Ενεργειακό cluster Κρήτης, όπου μία συστάδα επιχειρήσεων δημιουργήθηκε για την κατασκευή σταθμών παραγωγής από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (2011) με τη συμμετοχή δέκα επιχειρήσεων.
- Αγροτικό cluster «Ελληνικό Γκότζι» στην Κοζάνη με βασικό στόχο ίδρυσης την ανάπτυξη καλλιέργειας του γκότζι μπερϋ στην Ελλάδα για την ελληνική και ξένη αγορά.

⁷³ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 111

⁷⁴ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 71

⁷⁵ Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιέργητων στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ.16-20

Οι παράγοντες επιτυχίας που σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, εκτιμάται ότι συνετέλεσαν στο μεγαλύτερο βαθμό στην ανάπτυξη και τη διαχρονική επικράτηση των clusters στην Ελλάδα είναι:

- η ανάληψη της πρωτοβουλίας σύστασης των clusters σε επίπεδο κλαδικών επαγγελματικών/συνδικαλιστικών οργανώσεων, που εξασφάλισε αφενός έναν μέγιστο βαθμό αποδοχής, συσπείρωσης και δέσμευσης των συμμετεχόντων επιχειρηματιών, και αφετέρου την ύπαρξη ενός φορέα κινητοποίησης των επιχειρηματιών για τη συμμετοχή τους,
- η εστίαση σε ισχυρές υφιστάμενες δραστηριότητες που διευκόλυνε την κοινή αντίληψη της ανάγκης ή των οφελών συνεργασίας, καθώς και την εστίαση σε κοινούς και συγκεκριμένους στόχους των επιχειρήσεων,
- η επίτευξη εξωτερικών οικονομιών κλίμακας, όπως είναι η συσπείρωση των επιχειρήσεων για τη βελτίωση της διαπραγματευτικής θέσης και την επίτευξη καλύτερων όρων συνεργασίας με τους προμηθευτές,
- η επίτευξη εσωτερικών οικονομιών κλίμακας, όπως είναι η λειτουργία κοινών εκθεσιακών χώρων ή σημείων πώλησης, η αποθήκευση προμηθειών σε κοινές αποθήκες, η λειτουργία κοινού συστήματος εφοδιασμού και η κοινή ασφάλιση προμηθειών.⁷⁶

Η εμπειρία από την ανάπτυξη των προαναφερόμενων μορφών clusters, κατέδειξε ότι απαιτείται σε κάθε περίπτωση μία περίοδος «ωρίμανσης» και σταδιακής προσαρμογής. Η εμφύσηση της συνεργατικής λογικής και της αμοιβαίας επωφελούς στρατηγικής (win-win strategy) μεταξύ των μελών θα πρέπει να βασίζεται στις ιδιομορφίες και στις πραγματικές ανάγκες των επιχειρήσεων. Η διαμόρφωση της ιδέας και ο σχεδιασμός του εγχειρήματος θα πρέπει να αναδεικνύει και να τεκμηριώνει την προστιθέμενη αξία και την ενδυνάμωση της θέσης κάθε μέλους που θα αποφασίσει να συμμετάσχει.⁷⁷

Βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν καθοριστικά στην επιτυχία ή την αποτυχία ενός εγχειρήματος δικτύωσης επιχειρήσεων υπό το σύμπλεγμα μορφής cluster σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης είναι:

⁷⁶ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 83-4

⁷⁷ Ό.π. σελ. 84

- η ύπαρξη ικανής «μάζας» επιχειρήσεων που εκδηλώνουν ενδιαφέρον να συμπράξουν σε ένα cluster και διαθέτουν την ικανότητα ανταπόκρισης στις απαιτήσεις δικτύωσής τους,
- η ύπαρξη και η αποτελεσματικότητα ενός φορέα ενθάρρυνσης και διαχείρισης της διαδικασίας δικτύωσης σε συνδυασμό με τον βαθμό της συλλογικότητας που αναπτύσσεται σε κάθε περιοχή,
- η συγκέντρωση του εγχειρήματος στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων και ο βαθμός επίτευξης ενός κοινού προσανατολισμού των επιχειρήσεων,
- η συσπείρωση, ο κοινός προσανατολισμός και η δέσμευση των επιχειρήσεων για συστηματική συλλογική προσπάθεια,
- ο βαθμός έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων στον κλάδο, καθώς και η λειτουργία της αγοράς σε συνθήκες μη υγιούς ή αθέμιτου ανταγωνισμού που αποτρέπει τη συνεργασία των επιχειρήσεων,
- τα προβλήματα του κάθε κλάδου και τη γενικότερη οικονομική συγκυρία, καθώς τα clusters αναπτύσσονται συνήθως μέσα από τη διαδικασία ανταπόκρισης των επιχειρηματικών εταίρων στις νέες ευκαιρίες της αγοράς, ειδικά σε περιόδους κρίσης,
- τα πιθανά οφέλη που ενδεχομένως να προκύψουν για τις επιχειρήσεις από την κάθετη/οριζόντια δικτύωσή τους,
- η δυνατότητα αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων του cluster,
- και τέλος, η δυνατότητα καθιέρωσης μίας σαφούς οργανωτικής δομής και μεθόδων συμμετοχικής διοίκησης με την υιοθέτηση σαφών κανόνων και μεθόδων συνεργασίας.⁷⁸

Συμπερασματικά,

“οι προκλήσεις του σύγχρονου επιχειρηματικού περιβάλλοντος παρακινούν τις επιχειρήσεις να δημιουργήσουν τοπικές συμπράξεις ή συστάδες εμπορικών επιχειρήσεων που μπορούν να χαρακτηριστούν ως αναδυόμενα clusters.”⁷⁹

⁷⁸ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 86-7

⁷⁹ Ό.π. σελ. 92

Παράλληλα όμως, η απουσία προπαρασκευαστικών δράσεων εντοπισμού και καταγραφής (χαρτογράφησης) «αναδυόμενων δικτύων» που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις για ανάπτυξη συνεργασιών (Cluster Mapping), και της αναλυτικής επισκόπησης των δυνατοτήτων ανάπτυξης συνεργασίας και των θεματικών ενοτήτων που υπάρχει ανάγκη συνεργασίας, λειτουργήσει αποτρεπτικά για τη δημιουργία τους.⁸⁰

Επίσης, η έλλειψη αυστηρής δόμησης και οριοθέτησης ενός cluster στην Ελλάδα, έχει ως αποτέλεσμα την ονοματοδοσία γεωγραφικών εκτάσεων ως cluster χωρίς την ύπαρξη συνεργατικού και ενοποιημένου χαρακτήρα, όπως παρατηρείται στην κεντρική και βόρεια Ελλάδα.

Στη συνέχεια, ακολουθεί ο τρόπος που ερμηνεύεται από τον Porter η δημιουργία ενός cluster ως ανάγκη με πρότυπο το μοντέλο «διαμάντι» του ίδιου.

⁸⁰ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012, σελ. 119

MICHAEL PORTER: ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ «ΔΙΑΜΑΝΤΙ»

Σύμφωνα με το βιβλίο του Porter, *Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των Εθνών*, περιγράφεται η έννοια του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος και ο τρόπος που ερμηνεύεται ως ανάγκη η δημιουργία clusters στην οικονομική δραστηριότητα ενός κλάδου, μίας περιοχής, κ.λπ.

Όπως αναφέρει ο Λαγός, ο Porter θεωρεί ότι:

“η μακροχρόνια ελκυστικότητα ενός κλάδου εξαρτάται από τη συνισταμένη των πέντε δυνάμεων, οι οποίες απεικονίζουν το περιβάλλον λειτουργίας των επιμέρους επιχειρήσεων και επηρεάζουν το αποτέλεσμα εκμετάλλευσής τους. Η αλληλεπίδραση των πέντε αυτών δυνάμεων, της απειλής εισόδου νέων επιχειρήσεων, της δύναμης των προμηθευτών, της δύναμης των πελατών, της απειλής από υποκατάστατα και της έντασης του ανταγωνισμού,”

προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα για βιώσιμη και αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρήσεων ανά κλάδο. Έτσι, καθίσταται σαφές ότι οι εξελίξεις στους πέντε παραπάνω παράγοντες-δυνάμεις προσδιορίζουν την ελκυστικότητα της αγοράς (συνολικά ή των τμημάτων της) και συμβάλλουν στη διαμόρφωση στρατηγικού σχεδιασμού.⁸¹

Παρακάτω παρατίθεται η σχηματική αναπαράσταση των πέντε δυνάμεων:

Πηγή: <https://www.c-earth.com/single-post/2017/01/13/Porter>

⁸¹ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 106

Οι πέντε δυνάμεις⁸² αναλύονται ως εξής:

1. Υφιστάμενος Ανταγωνισμός: Είναι η πιο σημαντική δύναμη και εστιάζει στο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της επιχείρησης που καταφέρει να τη διαχωρίσει και να την ξεχωρίσει από τον ανταγωνισμό. Όσο μεγαλύτερος είναι ο υφιστάμενος ανταγωνισμός τόσο λιγότερο ελκυστική είναι η συγκεκριμένη επιχείρηση και το αντίστροφο.
2. Δυνητική είσοδος νέων ανταγωνιστών: Αφορά στα εμπόδια εισόδου στην αγορά, τα οποία μπορούν να ξεπεραστούν με την ποιότητα, την ανάλογη τιμολόγηση και το μάρκετινγκ. Συμπεραίνεται ότι όταν τα εμπόδια εισόδου στην αγορά είναι υψηλά, τότε η απειλή αυτή είναι μικρή και αντίστροφα. Κοινά εμπόδια εισόδου αποτελούν η αφοσίωση πελατών, οι κεφαλαιουχικές απαιτήσεις, οι οικονομίες κλίμακας, η εξειδικευμένη τεχνολογία ή/και η γνώση (δίπλωμα ευρεσιτεχνίας), οι περιορισμοί εμπορίου με την αντίστοιχη νομοθεσία και η πρόσβαση σε σημεία διανομής.
3. Δυνατότητα ανάπτυξης υποκατάστατων προϊόντων: Αφορά τα σχέδια της επιχείρησης για αύξηση της παραγωγικής ικανότητας και διείσδυσης στην αγορά. Σε κάθε κλάδο οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν ανταγωνίζονται όλα τα υποκατάστατα προϊόντα, τα προϊόντα δηλαδή που μπορεί να έχουν την ίδια χρήση και δυνητικά μπορούν να αντικαταστήσουν το υπάρχον προϊόν. Αυτό εξαρτάται από την ύπαρξη κοντινών υποκατάστατων, τη τιμή αυτών και τη ροπή των καταναλωτών προς υποκατάστατα προϊόντα.
4. Διαπραγματευτική δύναμη των καταναλωτών: Η δύναμη των καταναλωτών είναι μεγαλύτερη όταν τα προϊόντα είναι σταθερά ή αδιαφοροποίητα. Οι συνθήκες όπου οι καταναλωτές κερδίζουν διαπραγματευτική δύναμη είναι από την ενημέρωση σχετικά με τα προϊόντα, τις τιμές και το κόστος, από τη διακριτική ευχέρεια ως προς το εάν και όταν αγοράζουν το προϊόν και εάν μπορούν ανέξοδα να το αλλάξουν. Έτσι γίνεται κατανοητό ότι όταν σε έναν κλάδο οι αγοραστές έχουν δυνατή θέση, μειώνεται η ελκυστικότητα του κλάδου, μιας και έχει σαν αποτέλεσμα την έντονη πίεση για τη μείωση των τιμών.
5. Διαπραγματευτική δύναμη των προμηθευτών: Μεγάλος αριθμός προμηθευτών και λίγα υποκατάστατα επηρεάζουν το μέγεθος του ανταγωνισμού ενώ η αντίστροφη ενσωμάτωση μπορεί να αποκτήσει τον έλεγχο ή την κυριότητα τους. Οι προμηθευτές αποτελούν ισχυρή ανταγωνιστική δύναμη στη περίπτωση που κοστίζει στους αγοραστές να αλλάξουν προμηθευτή, ή που έχουν αναπτύξει ένα *brand name* και

⁸² Σαραμούρση Αναστασία, <https://www.c-earth.com/single-post/2017/01/13/Porter>, 2017

διαθέτουν ήδη αυξανόμενη ζήτηση. Όταν όμως δεν υπάρχουν υποκατάστατα για τον ανταγωνισμό, ή όταν η παραγωγή ενός υλικού/είδους από τα ίδια τα μέλη του κλάδου κοστίζει πολύ περισσότερο από την προσφορά του από τους προμηθευτές, τότε η διαδικασία λειτουργεί αντίστροφα.

Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον Λαγό, το πλαίσιο λειτουργίας του κλάδου στον οποίο δραστηριοποιείται η κάθε επιχείρηση καθορίζεται από τις συνθήκες του *διαμαντιού ανταγωνιστικότητας (competitive diamond)*, σύμφωνα με το οποίο η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από την προσφορά επαρκών σε ποσότητα και ποιότητα συντελεστών παραγωγής, την παρουσία ικανής σε ποιότητα και ποσότητα εσωτερικής ζήτησης, την ύπαρξη υποστηρικτικών και συναφών υπηρεσιών, καθώς και την ύπαρξη και τη λειτουργία κατάλληλου θεσμικού πλαισίου που στηρίζει και ενισχύει τον ανταγωνισμό στον κλάδο.⁸³

Κάθε εξωτερικό περιβάλλον ανά επιχείρηση εμφανίζει ευκαιρίες αλλά και απειλές για την ίδια την επιχείρηση. Το μοντέλο του Porter αναδεικνύει και προσδιορίζει πέντε διαφορετικές δυνάμεις ανταγωνισμού που στο *Διευρυμένο Διαμάντι* του Porter γίνονται έξι. Τα συμπληρωματικά προϊόντα μπορούν να λειτουργήσουν καλύτερα καθώς το ένα χρειάζεται το άλλο. Παράγοντες που μπορούν να προσδιορίσουν τη δύναμη αυτή είναι η ζήτηση για συμπληρωματικά αγαθά καθώς και η επίδραση της νέας τεχνολογίας.

Συμπερασματικά, οι πέντε δυνάμεις του «διαμαντιού» είναι καθοριστικές για την ένταση του ανταγωνισμού και κατά συνέπεια για την κερδοφορία και την ελκυστικότητα που μπορούν να αποφέρουν. Η μεταξύ τους αλληλεπίδραση μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη του στόχου που θέτει η εκάστοτε εταιρεία. Η ενδελεχής ανάλυση των παραπάνω δυνάμεων μπορεί να εξελίξει τις δυνατότητες της εταιρείας και να αποφέρει καρπούς. Αυτή η επιδιωκόμενη ανάλυση πραγματοποιείται σε συστάδες-συμπλέγματα, δηλαδή σε clusters. Η ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης αλληλεπιδρά με την απόδοση των άλλων, όπου στο σύνολό τους συνδέονται σε μία αλυσίδα προστιθέμενης αξίας⁸⁴, σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο.

⁸³ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 106-7

⁸⁴ Η «Αλυσίδα Αξίας» αναλύει μια επιχείρηση ως ένα σύστημα από ανεξάρτητες επιχειρησιακές λειτουργίες, οι οποίες συνδέονται με συσχετίσεις. Οι συσχετίσεις αυτές υπάρχουν, όταν το αποτέλεσμα μιας δραστηριότητας επηρεάζει το κόστος ή την αποδοτικότητα μιας άλλης δραστηριότητας. Σύμφωνα με τον Porter, οι λειτουργίες μιας επιχείρησης μπορούν να χωριστούν σε δύο γενικές ομάδες, τις κύριες (που έχουν να κάνουν κατά κανόνα με τη δημιουργία, τη διανομή, προώθηση και υποστήριξη του προϊόντος) και τις υποστηρικτικές (που περιβάλλουν τις κύριες και παρέχουν την απαραίτητη υποδομή για τη διασφάλισή τους). Η τεχνική της «Αλυσίδα Αξίας» εξετάζει τις εσωτερικές λειτουργίες ενός οργανισμού και τον βαθμό

Από τους παραπάνω παράγοντες, ο Porter συμπεραίνει πως η μεταξύ τους αλληλεπίδραση συντελεί στη δημιουργία συνθηκών που ευνοούν την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Έτσι, δημιουργούνται στρατηγικές κατευθύνσεις που συντελούν στην οργανωτική και διοικητική διάρθρωση, μέσα από τις εργασιακές σχέσεις και όχι μόνο. Αυτή η καινοτομία μπορεί να δημιουργηθεί σε μικρές και νέες επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται από ευελιξία.

Η καινοτομία είναι ο τρόπος με τον οποίο μία επιχείρηση κερδίζει και διατηρεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Τα clusters επωφελούνται από αυτή τη διαδικασία καθώς διαθέτουν το προνόμιο συγκέντρωσης υψηλού επιπέδου γνώσης και τεχνογνωσίας γύρω από τα οφέλη της καινοτομίας.

της συνέργειας που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Πρόκειται για μια μέθοδο εκτίμησης των δυνάμεων και αδυναμιών, που παρουσιάζονται σ' έναν αριθμό συνδεδεμένων μεταξύ τους λειτουργιών, καθεμία από τις οποίες δημιουργεί αξία για τον πελάτη. Τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες διέρχονται όλων των λειτουργιών της αλυσίδας σειριακά και σε κάθε στάδιο αυξάνουν την εσωτερική τους αξία. Διαθέσιμο στο: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3694/1/05_chapter_12.pdf

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Η Γεωγραφία, σύμφωνα με τον Λαμπριανίδη, είχε πάντοτε και μία «εφαρμοσμένη» διάσταση, πάνω στην οποία στηριζόταν η βασική έρευνα και η επιστημονική εξέλιξη. Μεταπολεμικά,

*“αποτέλεσε την ερμηνευτική επιστήμη των φαινομένων του χώρου, το ορθολογικό υπόβαθρο και την αναλυτική βάση του σχεδιασμού.”*⁸⁵

Η Πολεοδομία και η Χωροταξία αποτέλεσαν τους επιστημονικούς τομείς που ασχολούνται με την παρεμβατική δραστηριότητα, και συγκεκριμένα με έμφαση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με τα φαινόμενα του χώρου και τις κατανομές του πληθυσμού.⁸⁶

Η Οικονομική Γεωγραφία σύμφωνα με τον Λαμπριανίδη, αναπτύχθηκε περισσότερο χάρη στις προσπάθειες των γεωγράφων να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν τις ιδιομορφίες των οικονομιών των διαφόρων περιοχών και λιγότερο χάρη στις προσπάθειες των οικονομολόγων να γενικεύσουν και να παραγάγουν θεωρία.⁸⁷ Σύμφωνα με τον Μεταξίδη, στόχος της οικονομικής γεωγραφίας είναι η ανάλυση των σχέσεων αλληλεξάρτησης μεταξύ τόπων, τοποθεσιών και χώρων με την παραγωγή, τη διανομή, και την κυκλοφορία καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών.⁸⁸

Ο Κουρλιούρος υποστηρίζει ότι αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς κλάδους της Ανθρωπογεωγραφίας και σύμφωνα με συμβατικές απόψεις εξετάζει τις κατανομές οικονομικών δραστηριοτήτων στον γεωγραφικό χώρο. Δεν εξετάζει απλώς και μόνο κατανομές αλλά, κυρίως,

“τις διαδικασίες αλληλεξάρτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων με το γεωγραφικό χώρο και τους προκαλούμενους αμοιβαίους μετασχηματισμούς. Η Οικονομική Γεωγραφία στη σύγχρονη κριτική εκδοχή της δεν ενδιαφέρεται μόνο για το τί προκαλεί η οικονομική

⁸⁵ Λαμπριανίδης Λόης, *Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012, σελ. 17

⁸⁶ Λαμπριανίδης Λόης, ό.π., σελ. 17

⁸⁷ Λαμπριανίδης Λόης, ό.π., σελ. 25

⁸⁸ Μεταξίδης Νίκος, Σημειώσεις εαρινού βου εξαμήνου του τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου της Αθήνας, διαθέσιμο στο:

<https://mediasrv.uaa.gr/eclass/modules/document/file.php/AOA243/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3.pdf>

δραστηριότητα στο γεωγραφικό χώρο αλλά και για το τί προκαλεί ο γεωγραφικός χώρος στην οικονομική δραστηριότητα.”⁸⁹

Η Οικονομική Γεωγραφία δεν είναι μόνο μία περιγραφική αλλά κυρίως μία αναλυτική και ερμηνευτική επιστήμη, που μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι σε θέση να ανιχνεύει προβλήματα και να διατυπώνει ρυθμιστικές προτάσεις για την επίλυσή τους. Είναι δηλαδή ταυτόχρονα και μία κανονιστική επιστήμη.

“Στο σημείο αυτό, η Οικονομική Γεωγραφία συναντάται και συνδιαλέγεται με την αναπτυξιακή πολιτική και τον χωρικό σχεδιασμό.”⁹⁰

Η έμφαση των αναλύσεων μεταπολεμικά, συμπληρώνει ο Κουρλιούρος, δίνεται στη δημιουργία γενικών νόμων γύρω από χωρική οργάνωση που για πολλούς ισοδυναμεί με την κατασκευή μίας γενικής θεωρίας χωρικής ισορροπίας των οικονομικών δραστηριοτήτων.⁹¹

Ο Λαγός αναφέρει ότι η θεωρητική προσέγγιση της οικονομικής γεωγραφίας υποστηρίζει ότι στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου υπάρχει ένα κρίσιμο σημείο-«κατώφλι» συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων σε κάποιες περιφέρειες, από το οποίο και πέρα η συγκέντρωση αυτή γίνεται αυτοτροφοδοτούμενη, μιας και στις περιφέρειες αυτές οι επιχειρήσεις έχουν πολύ σοβαρά οφέλη, λόγω της λειτουργίας των κεντρομόλων δυνάμεων, και κάποιες άλλες συνεχίζουν να τις χάνουν, λόγω λειτουργίας των κεντρόφυγων δυνάμεων.⁹²

2.1 ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Η νέα θεωρία είναι η Οικονομική Γεωγραφία όπως αναφέρει η Καραβέλη, η οποία στη σύγχρονη μορφή της είναι γνωστή με τον όρο *Νέα Οικονομική Γεωγραφία (new economic geography)* ή *Νέα Θεωρία Εγκατάστασης (new location theory)*, ώστε να τονιστούν οι διαφορές της με προηγούμενες θεωρητικές προσεγγίσεις του ίδιου θέματος. Η νέα οικονομική γεωγραφία (ΝΟΓ), η οποία εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90, θα μπορούσε να οριστεί ως η μελέτη της εγκατάστασης της παραγωγής και των παραγωγικών συντελεστών στο χώρο σε συνθήκες αυξανόμενης οικονομικής ολοκλήρωσης και ατελώς ανταγωνιστικών μορφών αγοράς. Μπορούμε να πούμε ότι,

⁸⁹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 19

⁹⁰ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 25

⁹¹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π., σελ. 42

⁹² Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 112-3

“η θεωρητική συμβολή της νέας οικονομικής γεωγραφίας, η οποία την κατέστησε έναν καινούριο κλάδο των Οικονομικών, είναι η εφαρμογή των εργαλείων που παρέχουν οι νεότερες θεωρίες του διεθνούς εμπορίου και της βιομηχανικής οργάνωσης στην παραδοσιακή θεωρία της εγκατάστασης, με σκοπό την κατασκευή ενός υποδείγματος γενικής ισορροπίας στα οικονομικά του χώρου.”⁹³

Όπως αναφέρει ο Λαγός, η νέα οικονομική γεωγραφία (ΝΟΓ), περιλαμβάνει στοιχεία τόσο των παραδοσιακών θεωριών της περιφερειακής και της αστικής οικονομικής, που ασχολούνται με θέματα κέντρου-περιφέρειας και άνισης ανάπτυξης, όσο και νεότερων απόψεων που σχετίζονται με τη νέα θεωρία μεγέθυνσης. Η τελευταία, διερευνά ζητήματα σύγκλισης και απόκλισης των οικονομιών, καθώς και τη νέα θεωρία του διεθνούς εμπορίου, η οποία βασίζεται σε συγκεκριμένες θεωρίες της βιομηχανικής οργάνωσης. Η οργάνωση αυτή εισάγει την υπόθεση ενός ατελούς ανταγωνισμού στην παραδοσιακή ανάλυση του διεθνούς εμπορίου.⁹⁴

Συμπληρωματικά, αναφέρει ότι η νέα οικονομική γεωγραφία έχει αναμφισβήτητα βοηθήσει σημαντικά φέρνοντας χωρικά θέματα στο προσκήνιο και αυξάνοντας έτσι το ενδιαφέρον των οικονομολόγων. Η εφαρμογή της στον τουρισμό όμως παραμένει έως σήμερα σχετικά ανεπαρκής, κάτι που μπορεί να αλλάξει στο μέλλον, καθώς οι θεωρίες της διαδίδονται ολοένα και περισσότερο σε ερευνητές.⁹⁵

Η Καραβέλη συμπληρώνει ότι σύμφωνα με τους διαμορφωτές της ΝΟΓ, η μέχρι πρόσφατη παραμέληση των χωρικών θεμάτων στην οικονομική θεωρία ήταν αποτέλεσμα της έλλειψης κατάλληλων υποθέσεων και μεταβλητών, αλλά και της υιοθέτησης μίας προσέγγισης ‘μερικής’ και όχι ‘γενικής’ ισορροπίας στα ζητήματα της εγκατάστασης.⁹⁶

Το κύριο διαρθρωτικό χαρακτηριστικό της εγκατάστασης της οικονομικής δραστηριότητας στη σύγχρονη εποχή, όπως αναφέρει η Καραβέλη, είναι η ιδιαίτερα (και σε αυξανόμενο βαθμό) άνιση χωρική κατανομή της, η οποία εμφανίζεται με τη μορφή:

⁹³ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 15-16

⁹⁴ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 113

⁹⁵ Λαγός Δημήτρης Γ., ό.π. σελ. 117

⁹⁶ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 16

- a. ανισοτήτων μεταξύ πυκνοκατοικημένων περιφερειών, με υψηλή συγκέντρωση οικονομικής δραστηριότητας και υψηλά κατά κεφαλήν εισοδήματα, και αραιοκατοικημένων περιοχών, με χαμηλούς αναπτυξιακούς δείκτες και,
- b. συσπείρωσης (clustering) συγκεκριμένων βιομηχανικών (ή άλλων) κλάδων σε συγκεκριμένες περιοχές (που καταλήγουν στη δημιουργία π.χ. βιομηχανικών ζωνών).

“Το αποτέλεσμα των παραπάνω χωρικών διαιρέσεων είναι αφενός η διαμόρφωση ενός προτύπου ‘κέντρου-περιφέρειας’, αφετέρου η εξειδίκευση κάποιων περιοχών.”⁹⁷

Η (b) περίπτωση αφορά στη συγκέντρωση των επενδυτικών ροών σε συγκεκριμένες χώρες ή περιφερειακές ενώσεις, με τρόπο που είτε ενισχύεται το υπάρχον πρότυπο κέντρου-περιφέρειας σε διεθνές επίπεδο, είτε ανατρέπεται όταν δημιουργείται ένα νέο αντίστοιχο πρότυπο, λόγω της εμφάνισης νέων κέντρων σε μεγαλύτερες ή μικρότερες γεωγραφικές περιοχές που βρίσκονται εντός ή εκτός των περιφερειακών ενώσεων.⁹⁸

Οι ανισότητες τύπου b, δηλαδή τα clusters συγκεκριμένων οικονομικών κλάδων (π.χ. βιομηχανικών ή κλάδων υψηλής τεχνολογίας) συχνά ταυτίζονται με δυναμικά αστικά κέντρα. Σύμφωνα με την Καραβέλη,

“ένα στοιχείο που προσδίδει ιδιαίτερο θεωρητικό ενδιαφέρον στους περισσότερους τύπους σύγχρονων συγκεντρώσεων, είναι το γεγονός ότι δεν προέρχονται από διαφορές σε ‘φυσικά’ χαρακτηριστικά μεταξύ των περιφερειών ή μόνο από διαφορές στα επίπεδα παραγωγικότητας. Αντίθετα, αυτές οι συγκεντρώσεις μοιάζουν να είναι αποτέλεσμα κάποιων ‘σωρευτικών διαδικασιών’ που περιλαμβάνουν ένα είδος ‘οικονομιών ή αυξουσών αποδόσεων κλίμακας’.”⁹⁹

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Η Οικονομική Γεωγραφία επικεντρώνεται βεβαίως στη θεωρητική ανάλυση του χώρου εντοπίζοντας προβλήματα. Ο Κουρλιούρος αναφέρει πως,

⁹⁷ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 13

⁹⁸ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ.13-14

⁹⁹ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 14

“εντοπίζοντας τη φύση και τις ιδιαιτερότητες των χωροοικονομικών προβλημάτων, διαφαίνονται παράλληλα οι δυνατές πορείες δράσης για την επίλυσή τους μέσω του σχεδιασμού.”¹⁰⁰

Και συμπληρώνει πως αντίστροφα,

“η επεξεργασία στόχων και πολιτικών σχεδιασμού για την επίλυση των προβλημάτων έχει ως προϋπόθεση την κατανόηση των αιτιών που τα προκαλούν, τη θεωρητική δηλαδή οικονομικο-γεωγραφική ανάλυση. Χωρίς αυτήν, ο σχεδιασμός δεν θα είναι παρά μεταφυσική άσκηση επί χάρτου προορισμένη όχι για να λύσει υπαρκτά προβλήματα, αλλά για να δημιουργήσει ψευδαισθήσεις επίλυσής τους. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η Γεωγραφία εμπεριέχει το χωρικό σχεδιασμό χωρίς να ταυτίζεται με αυτόν, στον ίδιο βαθμό που ο σχεδιασμός εμπεριέχει τη Γεωγραφία χωρίς να ταυτίζεται με αυτή.”¹⁰¹

Η Οικονομική Γεωγραφία αναλύει τις διαλεκτικές συσχετίσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των οικονομικών φαινομένων με το γεωγραφικό χώρο, ενώ ο χωρικός σχεδιασμός,¹⁰² ως έκφραση συγκεκριμένων στόχων δημόσιας πολιτικής για το χώρο, επιδιώκει να ελέγξει και να κατευθύνει τις συσχετίσεις αυτές στην πράξη, προς κοινωνικά επιθυμητές κατευθύνσεις για ένα συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα.¹⁰³

“Ο ρόλος του σχεδιασμού ως μηχανισμού διαμεσολάβησης και ολοκλήρωσης των εθνικών ή περιφερειακών πολιτικών και των δεδομένων του χώρου αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της γεωγραφικής χωρικής ανάλυσης και της «μετάφρασης» των παραπάνω πολιτικών σε χωρικές παραμέτρους.”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 94

¹⁰¹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 94

¹⁰² Χρησιμοποιούμε τον όρο, «χωρικός σχεδιασμός» και όχι τα επιμέρους είδη του (π.χ. πολεοδομικός, περιφερειακός ή χωροταξικός σχεδιασμός) γιατί αναφερόμαστε στο σχεδιασμό ως γενική κατηγορία και όχι στις επιμέρους εφαρμογές του σε συγκεκριμένες γεωγραφικές κλίμακες.

Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 93

¹⁰³ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 93

¹⁰⁴ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 97

Τα χωρικά δεδομένα ξεπερνούν προφανώς την απλή απεικόνιση των χρήσεων γης και περιλαμβάνουν ένα ευρύτατο φάσμα των ενδιαφερόντων της αστικής και της περιφερειακής γεωγραφίας.¹⁰⁵

Ιστορικά αναφέρει ο Κουρλιούρος, ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η διεθνής συζήτηση σχετικά με την ευέλικτη συσσώρευση δικτύων επιχειρήσεων αλλά και τους γεωγραφικούς της χώρους άρχισε να ατονεί.

“Παράλληλα, άρχισαν να διαμορφώνονται νέα πλαίσια ανάλυσης και ερμηνείας της οικονομικής επίδοσης περιοχών που χαρακτηρίζονταν από πυκνές συγκεντρώσεις αλληλεξαρτώμενων επιχειρήσεων διαφόρων μεγεθών (και όχι μόνο μικρομεσαίων), εκτεταμένους κοινωνικούς καταμερισμούς της εργασίας και πυκνές εξωτερικές οικονομίες που διαμορφώνουν γεωγραφικά συγκεντρωμένα συμπλέγματα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δηλαδή clusters.”¹⁰⁶

Πολλά από τα συμπλέγματα αυτά διαμορφώθηκαν σε περιοχές που, σε αντίθεση με αυτές της ‘Τρίτης’ Ιταλίας¹⁰⁷, δεν είχαν καμία παράδοση συνεργατικής παραγωγής.

“Αποτέλεσμα ήταν η διαμόρφωση ενός νέου θεωρητικού υποδείγματος με κέντρο ενδιαφέροντος την ανάλυση των δυνάμεων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση και την αναπαραγωγή των δικτύων επιχειρήσεων.”¹⁰⁸

Στα παραπάνω συμπλέγματα-clusters, δίνεται έμφαση στο ρόλο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και των εξωτερικών οικονομιών στις διαδικασίες χωρικής κατάτμησης και επανασυγκέντρωσης της παραγωγής τους.¹⁰⁹

Ειδικό ενδιαφέρον σύμφωνα με τον Λαγό, παρουσιάζουν στη χωρική οικονομική ανάλυση οι επιπτώσεις στις τουριστικές επιχειρήσεις και ειδικά

¹⁰⁵ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 97

¹⁰⁶ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 347

¹⁰⁷ Ο όρος ‘Τρίτη Ιταλία’ υιοθετήθηκε για να τονιστεί η αντίθεση με την παραδοσιακά φτωχή νότια Ιταλία (‘Πρώτη Ιταλία’) και την αναπτυγμένη, βιομηχανική, βορειο-δυτική Ιταλία (‘Δεύτερη Ιταλία’), περιοχή συγκέντρωσης των μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων. Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 94

¹⁰⁸ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 347

¹⁰⁹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 348

στον μεταξύ τους ανταγωνισμό, οι οποίες απορρέουν από τις συνέργειες που δημιουργούν τα διάφορα clusters.¹¹⁰

2.3 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ

Ο Κουρλιούρος αναφέρει ότι,

“η ανάλυση του συστήματος εισροών-εκροών των παραγωγικών μονάδων και η ποσοτικοποίησή του με όρους κόστους και κερδών έχει αποτελέσει από παλιά ένα «εργαλείο» των επιχειρήσεων για τη λήψη χωροθετικών αποφάσεων, δηλαδή για τον προσδιορισμό των τοποθεσιών εκείνων που, με όρους οικονομικού ορθολογισμού, είναι οι πλέον κατάλληλες για τη χωροθέτηση των δραστηριοτήτων τους.”¹¹¹

Σύμφωνα με τον Γερμανό θεωρητικό August Lösch¹¹² (1938), η ζήτηση για ένα προϊόν δεν είναι σταθερή –όπως πίστευε ο Weber¹¹³- αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με την απόσταση που μεταφέρεται το προϊόν για κατανάλωση. Συνεπώς, ο καθοριστικός παράγοντας χωροθέτησης των παραγωγικών μονάδων δεν είναι η ελαχιστοποίηση του κόστους, αλλά η μεγιστοποίηση της ζήτησης για τα προϊόντα τους, δηλαδή η μεγιστοποίηση των εσόδων τους από τις πωλήσεις. Η θέση στην οποία μεγιστοποιείται η ζήτηση (κεντρικός τόπος), αναφέρει ο Κουρλιούρος, δεν συμπίπτει κατά ανάγκη με αυτήν που ελαχιστοποιούνται τα κόστη. Έτσι,

“γύρω από κάθε κεντρικό τόπο διαμορφώνεται μία κυκλική περιοχή αγοράς για το συγκεκριμένο προϊόν, με την καμπύλη της ζήτησης να ακολουθεί καθοδική πορεία καθώς αυξάνει η απόσταση από τον κεντρικό τόπο προς την περίμετρό του. Πάνω ακριβώς στην περίμετρο η ζήτηση μηδενίζεται.”¹¹⁴

¹¹⁰ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 117-8

¹¹¹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνησης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 163

¹¹² Ο August Lösch (1906-1945) ήταν Γερμανός οικονομολόγος, γνωστός για τις σημαντικότερες συμβολές του στην περιφερειακή επιστήμη και την αστική οικονομία. Διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/August_L%C3%B6sch

¹¹³ Ο Weber (1868-1958) θεωρείται ως ο θεμελιωτής της θεωρίας για τη χωροθέτηση της βιομηχανίας. Επιχείρησε να ορίσει τη χωροθέτηση της μεμονωμένης επιχείρησης βασιζόμενος στην ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς, του εργατικού δυναμικού και των οικονομικών συγκέντρωσης. Φουτάκης Δημήτριος, *Ανθρωπογεωγραφία-Οικονομική του χώρου, Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα*, ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, 2011.

Διαθέσιμο στο: <http://eclass.opencourses.teicm.gr/eclass/modules/units/?course=TMC131&id=648>

¹¹⁴ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνησης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 184-5

Σύμφωνα με τον παραπάνω Γερμανό θεωρητικό, η διερεύνηση μίας ιδεατής διάρθρωσης των περιοχών αγοράς που διαμορφώνονται για κάθε συγκεκριμένο προϊόν μέσα σε μία οικονομική περιφέρεια, πραγματοποιείται σε στάδια. Αρχικά, η εγκατάσταση διάσπαρτων μονάδων παραγωγής του συγκεκριμένου προϊόντος, στη συνέχεια, η δημιουργία κυκλικών περιοχών αγοράς από την παραπάνω εγκατάσταση, η πυκνωση των παραπάνω περιοχών με την εισροή νέων παραγωγών στην οικονομική περιφέρεια για την ικανοποίηση των περιοχών ζήτησης, και τέλος, η μετατροπή κυκλικών περιοχών σε αλληλοεφαπτόμενα κανονικά εξάγωνα που δημιουργούν μία απόλυτα γεωμετρική διάταξη.

2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ: ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Το βασικό αντικείμενο της οικονομικής γεωγραφίας στη σύγχρονη μορφή της, γνωστής με τον όρο «νέα οικονομική γεωγραφία» (ΝΟΓ) ή *νέα θεωρία εγκατάστασης*, είναι όπως αναφέρει η Καραβέλη,

“η μελέτη της «συγκέντρωσης της οικονομικής δραστηριότητας». Τα υποδείγματά της δηλαδή βασίζονται στην παρατήρηση ότι η οικονομική δραστηριότητα τείνει να συγκεντρώνεται σε κάποιες περιοχές,”¹¹⁵

οι οποίες μπορεί να είναι είτε περιοχές μεγάλων συγκεντρώσεων που ταυτίζονται με τις περιοχές υψηλών εισοδημάτων και αφορά στην άνιση ανάπτυξη μεταξύ των περιοχών (χωρών ή περιφερειών), ή περιοχές με μικρότερες συγκεντρώσεις, που χαρακτηρίζονται από τη συσπείρωση συγκεκριμένων οικονομικών κλάδων (συχνά βιομηχανικών) και αφορά στην εξειδίκευσή τους.¹¹⁶

Τα ερωτήματα που γεννώνται από την ανάλυση της σύγχρονης οικονομικής γεωγραφίας και αναφέρει η Καραβέλη, είναι τα εξής:

1. Γιατί η οικονομική δραστηριότητα τείνει να συγκεντρώνεται στον χώρο;
2. Η παραπάνω συγκέντρωση παραμένει σταθερή διαχρονικά, τείνει να αυξάνεται ή να εξαλείφεται;
3. Πώς η οικονομική ολοκλήρωση επηρεάζει την κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας και τη χωρική συγκέντρωση;¹¹⁷

¹¹⁵ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 227

¹¹⁶ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 227

¹¹⁷ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 227

Για να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα πρέπει να προσδιοριστούν οι παράγοντες που οδηγούν στη συγκέντρωση και την αποκέντρωση της παραγωγικής δραστηριότητας.

Εξ' ορισμού η ΝΟΓ είναι,

“η μελέτη της εγκατάστασης της παραγωγής και των παραγωγικών συντελεστών στον χώρο σε συνθήκες αυξανόμενης οικονομικής ολοκλήρωσης σε περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο και ατελώς ανταγωνιστικών μορφών αγοράς.”¹¹⁸

Η παραπάνω μελέτη εγκατάστασης είναι σημαντική, καθώς οι παράγοντες που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή μίας συγκεκριμένης τοποθεσίας εγκατάστασης, διαρθρώνουν την αγορά μέσω μίας χωροταξικής κατανομής των δραστηριοτήτων, η οποία κρίνεται ως απαραίτητη.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως η χάραξη ενός δρόμου τονώνει την οικονομία των περιοχών από τις οποίες διέρχεται, αντίστοιχα η «εγκατάλειψη» ενός δρόμου λόγω μίας νέας χάραξης οδηγεί στο να μαραζώσουν οικονομικά οι περιοχές από τις οποίες άλλοτε περνούσε.¹¹⁹

Συνεπώς, σύμφωνα με την Καραβέλη, το κεντρικό της αντικείμενο είναι η χωρική συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας σε συνθήκες οικονομικής ολοκλήρωσης¹²⁰, που αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά φαινόμενα των σύγχρονων οικονομιών.

“Βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες στο υπόδειγμα της «γεωγραφικής συγκέντρωσης» είναι η ζήτηση, οι οικονομίες κλίμακας¹²¹ με τη μορφή των οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης και το μεταφορικό ή εμπορικό

¹¹⁸ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 229

¹¹⁹ Λαμπριανίδης Λόης, *Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012, σελ. 67

¹²⁰ Ο όρος *οικονομική ολοκλήρωση* δηλώνει τη διαδικασία συνδυασμού ανεξάρτητων οικονομιών, με τη σύσφιξη των μεταξύ τους οικονομικών σχέσεων και τη δημιουργία μεγαλύτερων οικονομικών οντοτήτων. Ο παραπάνω γενικός όρος περιλαμβάνει, αφενός, την έννοια της *συνολικής οικονομικής ολοκλήρωσης*, η οποία πραγματοποιείται σε παγκόσμια κλίμακα –ευρέως γνωστή και ως παγκοσμιοποίηση- και προωθείται μέσω οργανισμών όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ)μ και αφετέρου, την έννοια της *μερικής ή περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης*.

Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 380

¹²¹ Στο υπόδειγμα, οι οικονομίες κλίμακας αντιστοιχούν σε οικονομίες χωρικής συγκέντρωσης, δεδομένου ότι οι τοποθεσίες με τη μεγάλη αγορά είναι εκείνες που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό της βιομηχανικής παραγωγής.

Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 230

*κόστος, που εισάγονται ως ενδογενείς μεταβλητές και οδηγούν στη γεωγραφική συγκέντρωση της παραγωγής μέσω μίας κυκλικής & σωρευτικής διαδικασίας, η οποία προκύπτει από τις συνδέσεις ζήτησης και κόστους.*¹²²

Οι παραπάνω παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο καθώς ο συνδυασμός τους μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση μίας περιοχής ως «κέντρου» αλλά και σε διατήρηση μίας χωρικής κατανομής για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στα πλαίσια της νέας θεωρητικής προσέγγισης εξηγείται και η εξειδίκευση των περιφερειών, μέσα από τοπικές συγκεντρώσεις, που αναδεικνύουν την αυξανόμενη σημασία των περιφερειών στη διεθνή οικονομική σκηνή.¹²³

2.5 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΟΡΑ: Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Όπως αναφέρει η Καραβέλη, η διαδικασία εγκατάστασης των επιχειρήσεων και του πληθυσμού στην περιοχή που διαμορφώνεται ως «κέντρο» είναι επομένως σωρευτική και έχει κυκλικό χαρακτήρα.¹²⁴ Το αποτέλεσμα της συγκέντρωσης παραπέμπει στην κλασική θεωρία εγκατάστασης¹²⁵ σε κεντρική περιοχή αγοράς κατά τον Weber και στη θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας¹²⁶ του Myrdal¹²⁷. Το διάγραμμα παρακάτω περιγράφει τη διαδικασία της «κυκλικής σωρευτικής αιτιότητας» σύμφωνα με την οποία δημιουργούνται ή ενισχύονται τα «κέντρα» επεξηγώντας τις «συνδέσεις» μεταξύ αυτών:

¹²² Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 253-4

¹²³ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 254

¹²⁴ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 237

¹²⁵ Ο Alfred Weber (1909) εξέτασε την επιλογή θέσης εγκατάστασης μίας βιομηχανικής παραγωγικής μονάδας με κριτήριο την ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς των εισροών και των εκροών της παραγωγικής διαδικασίας.

Καυκαλάς Γρηγόρης, διαθέσιμο στο:

<https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS406/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CF%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/04%20%CE%A7%CF%89%CF%81%CF%BF%CE%B8%CE%AD%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CE%94%CF%81%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD.pdf>

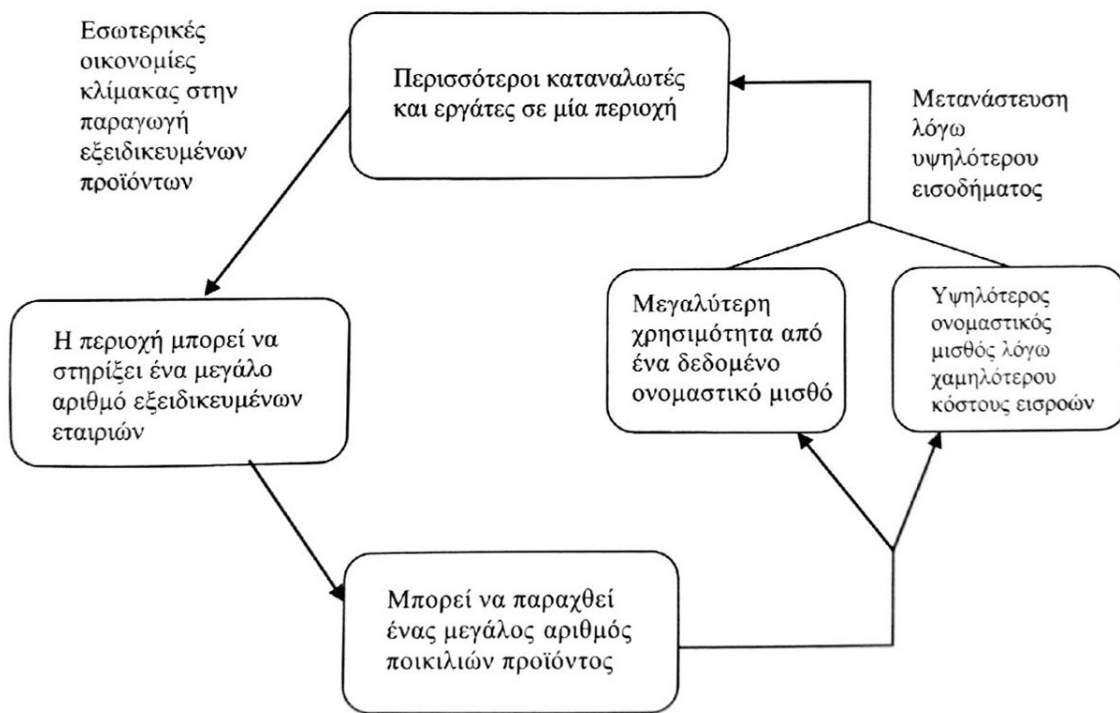
¹²⁶ Σύμφωνα με τη σωρευτική αιτιότητα του Myrdal, η οικονομική ανάπτυξη πραγματοποιείται σε ορισμένα κέντρα ανάπτυξης. Τα κέντρα αυτά ευνοούνται από την ύπαρξη φυσικών ή άλλων πλεονεκτημάτων με αποτέλεσμα η απόσταση στα επίπεδα ευημερίας μεταξύ «κέντρων» και περιφέρειας να αυξάνεται.

Διαθέσιμο στο: <http://docplayer.gr/37630246-Theoria-soreytikis-aitiotitas-myrdal-1957.html>

¹²⁷ Ο Karl Gunnar Myrdal (1898 - 1987) ήταν Σουηδός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος. Το 1974, έλαβε το βραβείο Νόμπελ στις οικονομικές επιστήμες με τον Friedrich Hayek για την «πρωτοποριακή τους εργασία στη θεωρία των χρημάτων και των οικονομικών διακυμάνσεων και για τη διεισδυτική τους ανάλυση της αλληλεξάρτησης των οικονομικών, κοινωνικών και θεσμικών φαινομένων».

Διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/Gunnar_Myrdal

Κυκλική Σωρευτική Αιτιότητα

Πηγή: Καραβέλη Ελένη, Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 239

Το παραπάνω διάγραμμα περιγράφει μία διαδικασία η οποία οδηγεί με τρόπο «σωρευτικό» και «κυκλικό» στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης περιφέρειας ως «κέντρου».

Η διαδικασία αυτή σύμφωνα με τον Λαγό, αναφέρεται από τον Myrdal ως διαδικασία χωροταξικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια. Έχει ως αποτέλεσμα είτε τη σταδιακή αποδυνάμωση της περιφέρειας είτε την επέκταση της ανάπτυξης στην περιφέρεια.¹²⁸

2.5.1 Η ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Το υπόδειγμα περιλαμβάνει την υπόθεση των «πολλαπλών σημείων ισορροπίας». Σύμφωνα με τον Paul Krugman¹²⁹, στα διαγράμματα που ακολουθούν οι κύκλοι αντιπροσωπεύουν τις περιφέρειες μίας χώρας, ενώ η

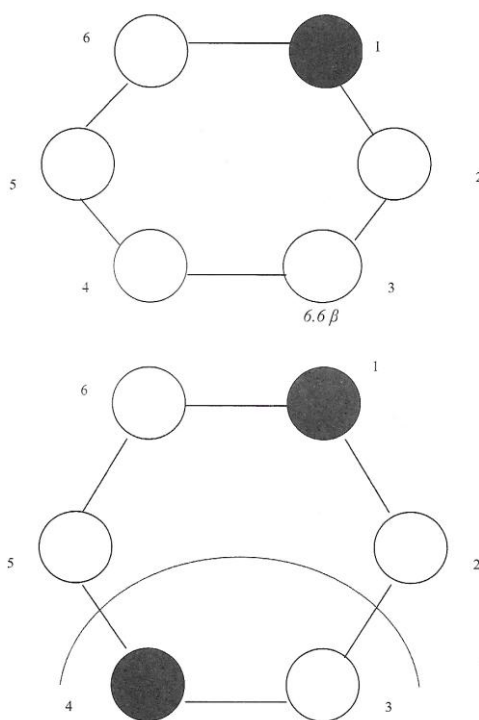
¹²⁸ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 92

¹²⁹ Paul Krugman, εν ζωή Αμερικανός οικονομολόγος, πανεπιστημιακός και συγγραφέας, βραβευμένος με το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών.

γραμμή που τους ενώνει αντιπροσωπεύει τον τρόπο της μεταξύ τους διασύνδεσης. Αυτή η υπόθεση δίνει μία ουσιαστική χωρική διάσταση στην παραδοσιακή θεωρία της εγκατάστασης όπως αναφέρει η Καραβέλη.¹³⁰

Συμπερασματικά, από το υπόδειγμα μπορούν να προκύψουν περισσότερες από μία χωροταξικές κατανομές της οικονομικής δραστηριότητας οι οποίες εν δυνάμει αντιπροσωπεύουν εναλλακτικές στρατηγικές εγκατάστασης, ή θα λέγαμε, σημεία ισορροπίας στον χώρο, (βλ. διάγραμμα παρακάτω).

Πολλαπλά σημεία ισορροπίας

Πηγή: Καραβέλη Ελένη, Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 248.

Σχήμα (α): Η διαμόρφωση ενός μοναδικού κέντρου (1)

Σχήμα (β): Ο σχηματισμός περισσότερων κέντρων (1)+(4) όπου το καθένα από αυτά περιλαμβάνει μία περιφέρεια ή ενδοχώρα, η οποία αποτελείται από τις δύο γειτονικές περιφέρειες.

¹³⁰ Καραβέλη Ελένη, Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 247

(γ) Απουσία κέντρου.

“Η δυνατότητα επίτευξης «ισορροπίας» με πολλά κέντρα θεωρείται μία σωστότερη αναλυτική προσέγγιση του φαινομένου της πολυκεντρικής ανάπτυξης σε περιφερειακό ή αστικό επίπεδο.”¹³¹

Το υπόδειγμα εμπεριέχει και τη περίπτωση της ανατροπής της υφιστάμενης ισορροπίας ανάμεσα στο κέντρο και στην περιφέρεια, στη περίπτωση που υπάρξει κάποιος ισχυρός εξωγενής παράγοντας.

2.6 ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΕΝΤΡΟΥ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

Σε εθνικό επίπεδο, παρατηρείται σημαντική συγκέντρωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού και της οικονομικής δραστηριότητας σε ορισμένες «δυναμικές περιφέρειες»¹³² -περιφέρειες που χαρακτηρίζονται από υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης (μεγέθυνσης)- με αποτέλεσμα την εμφάνιση αναπτυξιακών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών και τη δημιουργία προτύπων κέντρου-περιφέρειας. Συνεπώς,

“το πρότυπο κέντρου-περιφέρειας μίας χώρας εκφράζεται από τη χωροταξική κατανομή των πόλεων της.”¹³³

Οι επιχειρήσεις προτιμούν να εγκατασταθούν στις μεγαλύτερες αγορές, σε υφιστάμενα και διαμορφωμένα κέντρα, όπου μπορούν να εκμεταλλευτούν τα υψηλότερα εισοδήματα -που με τη σειρά τους οδηγούν σε υψηλότερα επίπεδα ζήτησης- αλλά και τις οικονομίες κλίμακας, και να πωλούν με χαμηλό μεταφορικό κόστος τα προϊόντα τους στις περιφερειακές αγορές. Στις μεγάλες αγορές έχουν επίσης ευκολότερη πρόσβαση σε μία μεγάλη ποικιλία εξειδικευμένων εισροών και εργατών, καθώς και σε τεχνολογική τεχνογνωσία με υψηλής στάθμης υποδομές. Έτσι, όπως αναφέρει η Καραβέλη, οι κύριες οικονομικές δραστηριότητες (δευτερογενείς και τριτογενείς) θα συσσωρευτούν στο κέντρο, ενώ οι πρωτογενείς δραστηριότητες (γεωργία και εξορυκτικές δραστηριότητες) θα παραμείνουν στην περιφέρεια.¹³⁴

¹³¹ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 249

¹³² Οι δυναμικές περιφέρειες περιλαμβάνουν τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, τις μητροπόλεις, ενώ οι μικρότερες πόλεις είναι διάσπαρτες σε διάφορα σημεία των υπόλοιπων περιφερειών. Είναι βεβαίως δυνατόν, κάποιες μικρές πόλεις να έχουν υψηλό αναπτυξιακό επίπεδο, είτε γιατί αποτελούν τουριστικά κέντρα, είτε λόγω γειτνίασης με μεγαλύτερα αστικά κέντρα.
Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 23

¹³³ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 23

¹³⁴ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 29-30

Το ισχύον πρότυπο κέντρου-περιφέρειας σύμφωνα με την Καραβέλη, μπορεί να ανατραπεί από την ανάδειξη νέων κέντρων σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες σε μία ενοποιημένη οικονομία. Η αιτία για αυτό είναι ότι η συνεχιζόμενη μείωση του «μεταφορικού κόστους», σε συνδυασμό με την έλλειψη κινητικότητας στον τομέα της εργασίας στο επίπεδο της περιφέρειας, καθώς και των «αρνητικών οικονομικών συγκέντρωσης» στο κέντρο σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων στις περιφερειακές περιοχές.¹³⁵

Συμπερασματικά,

“η γεωγραφία της οικονομικής δραστηριότητας χαρακτηρίζεται από τις αλληλένδετες έννοιες της συγκέντρωσης και της ανισότητας, που συνεπάγονται αναπόφευκτα τη δημιουργία προτύπων κέντρου-περιφέρειας,”¹³⁶

τόσο στα πλαίσια των εθνικών οικονομιών, όσο και στα πλαίσια μίας ενοποιημένης αγοράς χωρών ή περιφερειών. Η έννοια της χωρικής συγκέντρωσης είναι επίσης συνυφασμένη με τους θεωρητικούς οικονομικούς όρους, όπως είναι οι οικονομίες κλίμακας και η οικονομική αποτελεσματικότητα. Συγκεκριμένα, η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώνεται στο χώρο για να επωφεληθεί από τις οικονομίες κλίμακας, ενώ η συγκέντρωση των παραγωγικών συντελεστών στις αποδοτικότερες τοποθεσίες συνεπάγεται την αύξηση της αποδοτικότητάς τους καθώς και τη δημιουργία υψηλότερων αναπτυξιακών ρυθμών.¹³⁷

“Σημαντικό ρόλο στην ύπαρξη ισχυρών προτύπων κέντρου-περιφέρειας διαδραματίζει η κατανομή των επενδύσεων. Παράλληλα, αναδεικνύονται νέα κέντρα που προσελκύουν κεφάλαια. Ιδιαίτερα για τις χώρες της περιφέρειας, συχνά αναδεικνύονται νέα μικρότερα οικονομικά ‘κέντρα’ ή ‘πόλοι ανάπτυξης’.”¹³⁸

¹³⁵ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 30

¹³⁶ Καραβέλη Ελένη, ό.π., σελ. 65

¹³⁷ Καραβέλη Ελένη, ό.π., σελ. 65

¹³⁸ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 123

2.6.1 ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ JOHN FRIEDMANN: ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ (ΚΕΝΤΡΟ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ)

Όπως αναφέρει ο Κουρλιούρος, η βασική ιδέα της προσέγγισης του John Friedmann¹³⁹ (1966, 1972) είναι ότι σε κάθε ιστορική φάση ανάπτυξης ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού αντιστοιχεί ένα συγκεκριμένο πρότυπο χωρικής οργάνωσης πληθυσμών και δραστηριοτήτων.¹⁴⁰

Τα βασικά σημεία της προσέγγισης είναι τα ακόλουθα:

1. Η κυριάρχηση της χωρικής οικονομίας από μικρά, αυτόνομα, τοπικά οικιστικά κέντρα, τα οποία εξυπηρετούν τις μικρότερες ενδοχώρες που βρίσκονται γύρω τους. Τα κέντρα αυτά επειδή λειτουργούν ως αυτόνομες χωρικές σφαίρες, δεν έχουν δυνατότητες αλληλεπίδρασης μεταξύ τους.
2. Στο 2^ο και μεταβατικό στάδιο, παρατηρείται η γεωγραφική συγκέντρωση πληθυσμών και βιομηχανικών επενδύσεων σε ένα οικιστικό κέντρο που μετατρέπεται σε πόλο ανάπτυξης της χωρικής οικονομίας. Σαν αποτέλεσμα, δημιουργείται η πολωμένη δομή «κέντρου-περιφέρειας», όπου οι περιοχές του «κέντρου» ασκούν οικονομική, διοικητική, θεσμική και πολιτική επιρροή στις περιοχές της «περιφέρειας».
3. Στο 3^ο στάδιο έχουν αναπτυχθεί δευτερεύοντες πόλοι, παρατηρείται δηλαδή μία γεωγραφική διάχυση και σε άλλες αστικές περιφέρειες, χωρίς ιδιαίτερες διασυνδέσεις μεταξύ τους. Η χωροταξική πολιτική ενίσχυσης είναι αναγκαία για τη περίπτωση των δευτερευόντων πόλων.
4. Στο τελικό στάδιο, παρατηρείται μία κατανομή ανάμεσα στα μεγάλα, μεσαία και μικρά οικιστικά κέντρα όπου η χωρική οικονομία εν τέλει, ολοκληρώνεται.

2.6.2 ΔΙΚΤΥΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΔΙΚΤΥΑΚΟΥ CLUSTER

Ως δικτυακό *cluster*, όπως αναφέρει ο Κουρλιούρος, μπορεί να οριστεί μία ομάδα ιδιωτικών επιχειρήσεων και μη ιδιωτικών οργανισμών για καθένα εκ των οποίων η συμμετοχή στην ομάδα αποτελεί βασική συνθήκη της

¹³⁹ Ο John Friedmann (1926-2017) ήταν επίτιμος καθηγητής στη Σχολή Κοινοτικών και Περιφερειακών Σχεδιασμών του Πανεπιστημίου της Βρετανικής Κολομβίας στο Βανκούβερ του Καναδά και ομότιμος καθηγητής στη Σχολή Δημόσιας Πολιτικής και Κοινωνικών Ερευνών της UCLA. Ήταν ο ιδρυτικός καθηγητής του Προγράμματος Πολεοδομικού Σχεδιασμού στην Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτονικής και Σχεδιασμού της UCLA και υπηρέτησε ως επικεφαλής για συνολικά 14 χρόνια μεταξύ 1969 και 1996. Διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Friedmann

¹⁴⁰ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνησης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 220

ανταγωνιστικότητας που εν δυνάμει αναπτύσσεται μεταξύ τους. Ο συνδεδειγμένος ιστός της ομάδας είναι οι σχέσεις προμηθευτών-παραγωγών, ή οι κοινές τεχνολογίες, ή τα κοινά εμπορικά δίκτυα διανομής και πελατών, ή οι κοινές αγορές εργασίας, ή και όλα τα παραπάνω. Τα δικτυακά συγκροτήματα μπορεί να παρουσιάζουν μία ευρεία ποικιλία γεωγραφικών μορφών, από το ένα άκρο της γεωγραφικά συγκεντρωμένης μορφής μέχρι το άλλο της διάσπαρτης, ανάλογα με το βαθμό κατά τον οποίο οι επιχειρηματικές συναλλαγές επηρεάζονται από τη γεωγραφική απόσταση που υφίσταται ανάμεσα στις συναλλασσόμενες επιχειρήσεις.¹⁴¹

2.6.3 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ

Όπως αναφέρει η Καραβέλη,

*“το πρότυπο «κέντρου-περιφέρειας» ενισχύεται με τη συγκέντρωση των δραστηριοτήτων σε κάποιους «πόλους» ή «κέντρα» ανάπτυξης, τα οποία αντιπροσωπεύουν πόλεις ή περιφέρειες.”*¹⁴²

Τα κέντρα αυτά σύμφωνα με τον *J. E. Stiglitz*¹⁴³ ασκούν διεθνείς επενδυτικές ροές. Οι διεθνείς επενδυτικές ροές σε συνδυασμό με τη μετεγκατάσταση πολλών επιχειρήσεων στις χώρες της «περιφέρειας», καθορίζουν τις έννοιες του «κέντρου» και της «περιφέρειας» ως σχετικές και μεταβαλλόμενες, τόσο σε γεωγραφικούς-χωρικούς όσο και σε οικονομικούς όρους, αναφέρει η Καραβέλη.¹⁴⁴

Κατά τη διαδικασία μετακίνησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων στις περιφερειακές περιοχές και χώρες δημιουργήθηκε μία ομάδα «ενδιάμεσων» περιοχών, που είναι δηλαδή σε ενδιάμεσο ή σε μεταβατικό στάδιο ανάπτυξης, οι οποίες επίσης ελκύουν τις διεθνείς επενδύσεις.¹⁴⁵

2.7 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΕ ΤΟΠΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΕΝΤΟΠΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Τα clusters των κλάδων που εγκαθίστανται στα κέντρα και στην περίμετρο των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, αλλά και σε μικρού ή μεσαίου μεγέθους πόλεις, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα οικονομικών εντοπιότητας.

¹⁴¹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 351

¹⁴² Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΔΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 111

¹⁴³ Joseph Eugene Stiglitz, Αμερικανός οικονομολόγος και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια, βραβευμένος το 2001 με το *Βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών*.

¹⁴⁴ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 111

¹⁴⁵ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 110

Σύμφωνα με τον Alfred Marshall¹⁴⁶ και το έργο του *Αρχές της Οικονομίας* (1920, βιβλίο 4, κεφ. 10), παρατηρούσε ότι οι οικονομίες που χαρακτηρίζουν τις «βιομηχανικές συγκεντρώσεις» (industrial clusters) ή «βιομηχανικές περιοχές» (industrial districts) των αστικών κέντρων, παίρνουν τις ακόλουθες τρεις βασικές μορφές:

1. Αναπτύσσουν οικονομίες στην αγορά εργασίας, λόγω της συγκέντρωσης διαφόρων επιχειρήσεων και εργατικού δυναμικού, που μπορούν ευκολότερα να βρουν εξειδικευμένες ειδικότητες ή θέσεις απασχόλησης, αντίστοιχα.
2. Σημαντικές οικονομίες κλίμακας αναπτύσσονται στην προμήθεια ενδιάμεσων εισροών, εξειδικευμένων και αναγκαίων για όλες τις επιχειρήσεις του ίδιου βιομηχανικού κλάδου, όπου οι εισροές περιλαμβάνουν τόσο τα αγαθά όσο και τις υπηρεσίες.
3. Επιτυγχάνεται ευκολότερη και γρηγορότερη διάδοση των νέων τεχνολογιών καθώς και ευκολότερη προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες της εθνικής και διεθνούς αγοράς.¹⁴⁷

Η παραπάνω περιγραφή των οικονομιών συνίσταται σημαντική καθώς αναγνωρίζεται η εντοπιότητα των οικονομιών, η οποία οδηγεί στην εξειδίκευση της εκάστοτε πόλης και πιθανόν στην απόκτηση του «ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος» σε εγχώριες, περιφερειακές ή διεθνείς αγορές.

Με αυτόν τον τρόπο, όπως αναφέρει η Καραβέλη, τα προϊόντα που ταυτίζονται με την τοποθεσία παραγωγής τους συνήθως διακρίνονται για την ποιότητά τους, άρα είναι προϊόντα «διαφοροποιημένα», για τα οποία υπάρχουν ιδιαίτερα ισχυρές προτιμήσεις.¹⁴⁸

Σύμφωνα με τους Marshall και Weber¹⁴⁹, το μεταφορικό κόστος και το κόστος παραγωγής των προϊόντων, αποτέλεσαν τις βασικές μεταβλητές του

¹⁴⁶ Ο Alfred Marshall ήταν ο πρώτος που κατανόησε ότι η ομαλή λειτουργία του μηχανισμού προσθήκης αξίας κατά μήκος των παραγωγικών αλυσίδων απαιτούσε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον «βιομηχανικής ατμόσφαιρας» που ευνοούσε τους επιμέρους παραγωγούς κρατώντας τα δικτυακά δεσμά μεταξύ τους καλοπλεγμένα. Οι απόψεις του Marshall προήλθαν ως αποτέλεσμα εμπειρικών ερευνών στους κλάδους χάλυβα και κλωστοϋφαντουργίας στην Αγγλία του τέλους του 19^{ου} αιώνα.

Κουρλιούρος Ηλίας Α., ό.π. σελ. 373

¹⁴⁷ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 91-92

¹⁴⁸ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 92

¹⁴⁹ Ο Weber (1929) θεωρούσε τις γεωγραφικές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων ως μηχανισμό δημιουργίας εξωτερικών οικονομιών που είναι δυνατόν να προκαλέσουν χωροθετικές «αποκλίσεις» από τα σημεία

υποδείγματός του για τη χωρική συσπείρωση των βιομηχανικών επιχειρήσεων. Η Καραβέλη αναφέρει ότι οι οικονομολόγοι της περιφερειακής ανάπτυξης στη δεκαετία του '50, οι οποίοι μελέτησαν την τάση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων να συσπειρώνονται στο χώρο,

“οδηγώντας, μέσω ‘κυκλικών διαδικασιών’ κάποιες περιφερειακές οικονομίες σε ταχύτερη ανάπτυξη από άλλες και στην εμφάνιση ενός προτύπου ‘κέντρου-περιφέρειας’ στα πλαίσια μία εθνικής οικονομίας.”¹⁵⁰

Η αυξανόμενη εμφάνιση clusters σε πόλεις της Ευρώπης και των ΗΠΑ ευνοούν ιδιαίτερα την ανάπτυξη των μικρών και εξειδικευμένων επιχειρήσεων, στα πλαίσια του βιομηχανικού μοντέλου της ευέλικτης εξειδίκευσης¹⁵¹ και πρόκειται κυρίως για clusters υπηρεσιών και όχι βιομηχανικών αγαθών. Σύμφωνα με πολλούς αναλυτές, τα υποδείγματα¹⁵² των Marshal και Weber μπορούν να προσαρμοστούν στη σύγχρονη εποχή με την αντικατάσταση των τελικών προϊόντων και των πρώτων υλών με τις υπηρεσίες.¹⁵³

Οι οικονομίες εντοπιότητας όπως αναφέρει η Καραβέλη, είναι επίσης πολύ εμφανείς σε μικρές τοπικές συγκεντρώσεις διαφόρων τύπων οικονομικής δραστηριότητας, μέσα σε μεγάλα αστικά κέντρα. Τέτοιες συγκεντρώσεις αντιστοιχούν σε «τοπικές εμπορικές περιοχές» (local shopping districts), οι οποίες μπορεί να είναι συνοικίες ή δρόμοι, που εξυπηρετούν τις γύρω περιοχές.¹⁵⁴

Παραδείγματα οικονομιών εντοπιότητας, με τα χαρακτηριστικά που απέδωσε ο A. Marshall¹⁵⁵, εντοπίζονται με τη μορφή βιομηχανικών clusters στις ΗΠΑ και

ελάχιστου κόστους, όμως δεν έδωσε ιδιαίτερη ερμηνευτική βαρύτητα στα διάφορα «γιατί» και «διότι» των εξωτερικών οικονομιών.

Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 372

¹⁵⁰ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 93

¹⁵¹ Αυτό το μοντέλο προϋποθέτει ότι οι οικονομίες σκοπού είναι μεγαλύτερες από τις οικονομίες κλίμακας σε ένα αστικό κέντρο.

Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 93

¹⁵² Τα οικονομικά υποδείγματα περιγράφουν τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων-καταναλωτών και την αλληλεπίδρασή τους στις διάφορες αγορές.

¹⁵³ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 93-94

¹⁵⁴ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 95

¹⁵⁵ Ο Alfred Marshall, στο βιβλίο του 'Principles of Economics', υπήρξε ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο clusters για τους σκοπούς της οικονομικής οργάνωσης διαφορετικών οικονομικών μονάδων. Σύμφωνα με τον Marshall τα clusters χαρακτήρισαν τη συγκέντρωση εξειδικευμένων οικονομικών κλάδων της οικονομίας σε συγκεκριμένες γεωγραφικές τοποθεσίες ή βιομηχανικές ζώνες.

συγκεκριμένα τα clusters υψηλής τεχνολογίας: *Σίλικον Βάλευ* (Silicon Valley) στην Καλιφόρνια, *Δρόμος 128* (Route 128) στη Βοστώνη, *Ερευνητικό Τρίγωνο της Βόρειας Καρολίνας* (North Carolina's Research Triangle). Αντίστοιχα σε τομείς πολιτιστικών βιομηχανιών ή βιομηχανία μόδας όπου οι οικονομίες εντοπιότητας τύπου Marshall, τείνουν να συσπειρώνονται σε μητροπολιτικά αστικά κέντρα.

Οι παράγοντες που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη συσπείρωση καινοτομικών δραστηριοτήτων σε αστικά κέντρα, όπως αναφέρει η Καραβέλη, συνοψίζονται στο υψηλά καταρτισμένο τοπικό εργατικό δυναμικό, στη μεγάλη και υψηλής ποιότητας εγχώρια ζήτηση (σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο), στη διαθεσιμότητα εξειδικευμένων εισροών, και αφορούν την «περιφερειακή εξειδίκευση» (regional specialization).¹⁵⁶

Οι πόλεις αυτές σύμφωνα με την Καραβέλη, χαρακτηρίζονται από μία «στρατηγική προσανατολισμένη προς την καινοτομία» (innovation oriented firm strategy), η οποία περιλαμβάνει ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον ως προς την καινοτομία και όχι τις τιμές, το οποίο οδηγεί σε «στρατηγικές συμμαχίες» μεταξύ των τοπικών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές εν δυνάμει αντανακλούν συμμαχίες μεταξύ των αστικών κέντρων διαφόρων επιπέδων εντός της «λειτουργικής αστικής περιοχής». Η στρατηγική αυτή περιλαμβάνει επίσης ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των εργοδοτών και των εξειδικευμένων εργατών, τη στήριξη της καινοτομίας από τις περιφερειακές ή δημοτικές αρχές και τέλος, τη διασύνδεση των επιχειρήσεων με τις διεθνείς αγορές, δηλαδή την ικανότητα επέκτασης των πωλήσεων σε διεθνές επίπεδο, αλλά και προσέλκυσης των διεθνών ροών «καινοτομικής γνώσης».¹⁵⁷

2.8 ΤΟ ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

Στην Ευρώπη ως πολυκεντρικότητα θεωρείται η στρατηγική απάντηση στη διαίρεση του Ευρωπαϊκού χώρου μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, όπου στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού χωροταξικού σχεδιασμού, επιδιώκεται σε τρία

Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015, σελ.11, διαθέσιμο στο:

http://dspace.aua.gr/xmlui/bitstream/handle/10329/6420/Paschou_L.pdf?sequence=4

¹⁵⁶ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 96

¹⁵⁷ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 96-97

διαφορετικά επίπεδα, το ενδο-αστικό, το ενδο-περιφερειακό και το διαπεριφερειακό.¹⁵⁸

“Όσον αφορά το «ενδοαστικό» επίπεδο, επικεντρώνεται στη δημιουργία πολλών κομβικών σημείων (πολλών μικρότερων κέντρων), μέσα στα όρια των μεγάλων μητροπολιτικών συγκεντρώσεων και είναι αποτέλεσμα της επέκτασης των πόλεων προς τα προάστια και την γύρω ύπαιθρο και της συνεπακόλουθης εγκατάστασης κάποιων δραστηριοτήτων σε «κομβικά» σημεία των περιοχών αυτών.”¹⁵⁹

Η διαδικασία ανάπτυξης των πόλεων είναι μία διαδικασία «αποσυγκέντρωσης» και «ανασυγκέντρωσης», που οδηγεί σε μία δημιουργία μικρότερων κέντρων μέσα στα όρια της ευρύτερης αστικής περιοχής ή και της ευρύτερης. Από αυτή τη διαδικασία όμως, μπορεί να προκύψουν δύο βασικά προβλήματα από την εμφάνιση της πολυκεντρικής αστικής οργάνωσης αυτού του τύπου, όπως η άναρχη επέκταση της οικιστικής και άλλης υποδομής και η εμφάνιση των «κενών αγροτικών νησίδων», δηλαδή των εγκαταλειμμένων αγροτικών ζωνών, μεταξύ των αστικών κέντρων, όπως αναφέρει η Καραβέλη.¹⁶⁰

Τα δευτερεύοντα κέντρα ή αλλιώς «υπο-κέντρα», τα οποία συγκροτούνται γύρω από το κυρίως κέντρο, αντιπροσωπεύουν συνήθως «εξειδικευμένα clusters» που μπορεί να είναι διάσπαρτα σε όλη την έκταση της πόλης, από το κέντρο της ως τα «όρια» της. Η δημιουργία ενός «δικτύου συνεργασίας» (cooperation network) μεταξύ των υπο-κέντρων και του κυρίως κέντρου, ή μεταξύ αστικών κέντρων ίσου περίπου μεγέθους, σε περιοχές όπου δεν υπάρχει ένας κυρίαρχος μητροπολιτικός πυρήνας, οδηγεί στη συγκρότηση της λεγόμενης «λειτουργικής αστικής περιοχής» (functional urban region), σύμφωνα με την Καραβέλη.¹⁶¹

¹⁵⁸ Το ενδο-περιφερειακό επίπεδο αφορά στη δημιουργία πολλαπλών αστικών κέντρων κατά μήκος μίας περιοχής. Το διαπεριφερειακό επίπεδο αφορά στη δημιουργία πολλαπλών δυναμικών ζωνών – που περιλαμβάνουν κάποια δυναμικά αστικά κέντρα – στο εσωτερικό μίας χώρας ή στη συνολική επικράτεια ενοποιημένων «χωρικά» οικονομιών.

Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 97

¹⁵⁹ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 97

¹⁶⁰ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 98

¹⁶¹ Καραβέλη Ελένη, ό.π. σελ. 98

“Εν κατακλείδι, επιδιώκεται η δημιουργία ενός πολυλειτουργικού αστικού μοντέλου και όχι μόνο μίας «πολυκεντρικής περιοχής» η οποία οδηγεί σε «μονοκεντρικές» χωρικές διαρθρώσεις.”¹⁶²

JOHANN HEINRICH VON THÜNEN (1826): ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ

Μία βασική θεωρία της Γερμανικής σχολής¹⁶³ είναι το υπόδειγμα του Johann Heinrich von Thünen (Φον Τύνεν, 1783-1850), το οποίο ανέπτυξε στο πρωτοπόρο έργο του *Η Απομονωμένη Πολιτεία* το 1826 και αποτελεί,

“την πρώτη προσπάθεια συσχέτισης της έννοιας του χώρου με τις οικονομικές δραστηριότητες.”¹⁶⁴

Ο von Thünen, Πρώσος κτηματίας, με σαράντα χρόνια εμπειρίας στη γεωργία, είχε ως σκοπό την ερμηνεία των γενικών αρχών που καθορίζουν τις τιμές των γεωργικών προϊόντων και τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι τιμές καθορίζουν στη συνέχεια τη γεωργική παραγωγή. Ο Thünen ασχολήθηκε με το πώς κατανέμεται η γαιοπρόσοδος¹⁶⁵ ή έγγειος πρόσοδος για το αγροτικό προϊόν σε σχέση με την απόσταση από την αγορά και πώς κατανέμεται η γεωργική γη μεταξύ διαφόρων καλλιεργειών, αναφέρει ο Μεταξίδης.¹⁶⁶ Σύμφωνα με τον Thünen, όσο μεγαλώνει η απόσταση από την πόλη, τόσο αυξάνει το κόστος μεταφοράς του προϊόντος, οπότε η γαιοπρόσοδος μειώνεται.

¹⁶² Αν για παράδειγμα όλες οι κύριες πόλεις μίας χώρας είναι συγκεντρωμένες σε μία περιοχή της, το χωροταξικό αστικό μοντέλο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολυκεντρικό, ακόμα και αν οι πόλεις αυτές έχουν το ίδιο μέγεθος.

Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 99

¹⁶³ Στο αφετηριακό σημείο, βρίσκεται η κλασική γερμανική σχολή χωροθέτησης με βασικούς εκπροσώπους τους Von Thünen (1826/1966), Weber (1909/1929), Losch (1938, 1954) και Christaller (1933) και πολλούς οπαδούς και συνεχιστές του έργου τους. Πρόκειται για μία πρωτότυπη σχολή σκέψης με τεράστια διεθνή απήχηση στις ερευνητικές κατευθύνσεις και μεθόδους της Οικονομικής Γεωγραφίας τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Επιδίωξη των θεωρητικών αυτών ήταν να εντοπίσουν τους παράγοντες που επηρεάζουν τη χωροθέτηση των μεμονωμένων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 40-41

¹⁶⁴ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 159-60

¹⁶⁵ Αυτό που απομένει από τα έσοδα του αγροκτήματος κατόπιν αφαίρεσης των τόκων αξίας των κτιρίων, της ξυλείας, των περιφράξεων και εν γένει όλων των αντικειμένων αξίας, τα οποία μπορούν να διαχωριστούν από το έδαφος, και ανήκει ως εκ τούτου στο έδαφος καθαυτό, το ονομάζω γαιοπρόσοδο.

Ίδρυμα Σάκης Καραγιωργα, *Χώρος, πόλη και εξουσία στη νεωτερικότητα*, μτφρ, επιμέλεια, εισαγωγή Γεωργαντάς Η., Γκιούρας Θ., εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2010, σελ. 135

¹⁶⁶ Μεταξίδης Νίκος, *Οικονομική Γεωγραφία, σημειώσεις τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου της Αθήνας*, σελ. 46. Διαθέσιμο στο:

<https://mediasrv.uaa.gr/eclass/modules/document/file.php/AOA243/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3.pdf>

Η σχέση μεταξύ γαιοπροσόδου και μεταφορικού κόστους είναι σημαντική καθώς καθορίζει την επιλογή του τόπου εγκατάστασης, έτσι η ίδια η γαιοπρόσοδος καθορίζεται από το μεταφορικό κόστος.

Η πρώτη λοιπόν προσέγγιση του τόπου εγκατάστασης της γεωργικής παραγωγής, έγινε από τον Thünen (1826) με την εργασία του σχετικά με τη βέλτιστη διάρθρωση της γεωργικής χρήσης γης και με την εξέταση ορισμένων παραμέτρων, όπως είναι οι τιμές αγοράς, η τεχνολογία, οι αποστάσεις μεταφοράς.

“Η εργασία αυτή αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια ανάπτυξης μίας συστηματικής μεθολογικής ανάλυσης του προβλήματος της εγκατάστασης των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο και επηρέασε τούς μετέπειτα ερευνητές.”¹⁶⁷

Όπως αναφέρει ο Πολύζος, παρά το γεγονός ότι η θεωρία του Thünen στηρίζεται σε εξωπραγματικές παραδοχές, απεικονίζει πολύ καθαρά την ουσιαστική σχέση ανάμεσα στα έξοδα μεταφοράς, δηλαδή του προσδιοριστικού παράγοντα της χωροταξικής κατανομής της οικονομικής δραστηριότητας, και στην κατανομή των τόπων εγκατάστασης στην αγροτική παραγωγή.¹⁶⁸

Η γερμανική σχολή χωροθέτησης, όπως αναφέρει ο Κουρλιούρος, κατασκεύασε μία απλουστευτική αντίληψη του χώρου ως γεωμετρικού τόπου σημείων εγκατάστασης δραστηριοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους με τη γεωγραφική απόσταση και το κόστος μεταφοράς υλικών και προϊόντων σε διάφορα εργοστάσια και σε αγορές. Υιοθέτησε το μεθοδολογικό ατομικισμό βασισμένη στη χωροθετική συμπεριφορά του «ορθολογιστή οικονομικού ανθρώπου», μίας βασικής έννοιας των νεοκλασικών Οικονομικών. Πολλές μετέπειτα μελέτες επιχείρησαν να ελέγξουν τις παραδοχές των γερμανικών θεωριών, αλλά κατέληξαν σε αντιφατικά εμπειρικά αποτελέσματα.¹⁶⁹

Ο von Thünen ανέπτυξε το υπόδειγμά του μελετώντας την κατανομή των αγροτικών καλλιεργειών στη Γερμανία των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Στο πρώτο αυτό οικονομικό υπόδειγμα χωροταξικής οργάνωσης, υπάρχει μία απομονωμένη πολιτεία η οποία έχει εμπορικές συναλλαγές με την ύπαιθρο που την περιβάλλει. Η Καραβέλη συμπληρώνει πως τα αγροτικά προϊόντα

¹⁶⁷ Πολύζος Σεραφείμ, Σειρά ερευνητικών εργασιών, *Εμπειρική διερεύνηση παραγόντων που επηρεάζουν τον τόπο εγκατάστασης επιχειρήσεων*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα μηχανικών χωροταξίας και περιφερειακής ανάπτυξης, 2004, σελ. 2

¹⁶⁸ Πολύζος Σεραφείμ, ό.π. σελ. 2

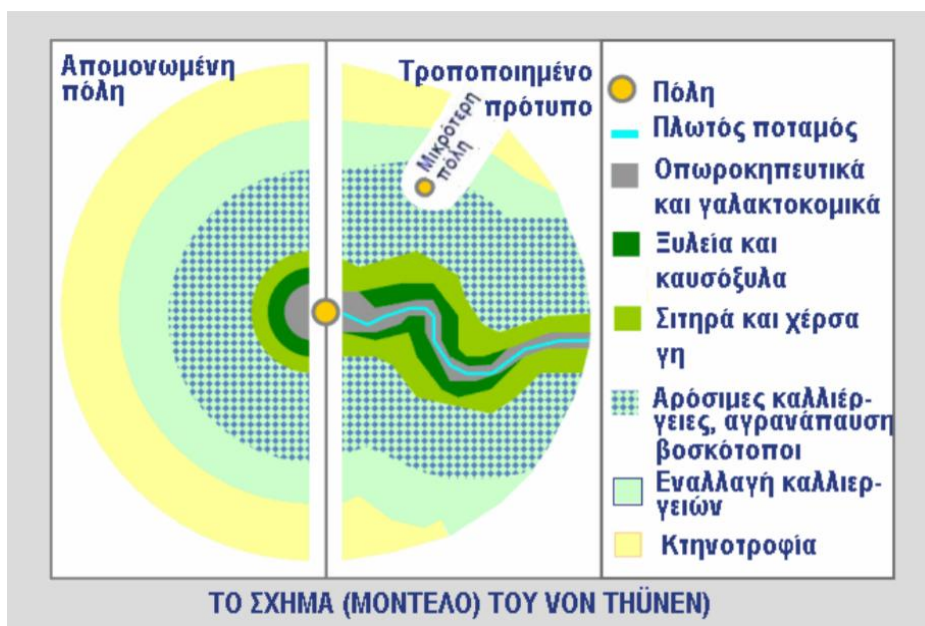
¹⁶⁹ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 41

καλλιεργούνται περισσότερο ή λιγότερο εντατικά, ανάλογα με το είδος του προϊόντος και την απόσταση που έχουν από την πολιτεία, ενώ διαφέρουν τόσο ως προς τις αποδόσεις ανά μονάδα γης (π.χ. στρέμμα), όσο και ως προς το κόστος μεταφοράς τους σε αυτήν. Σύμφωνα με το υπόδειγμα του von Thünen, οι περισσότερες πόλεις περιστοιχίζονται από «ζώνες» εντατικής γεωργίας με την εντατικοποίηση της παραγωγής να μειώνεται καθώς αυξάνεται η απόσταση από την πολιτεία.¹⁷⁰

Το μοντέλο χωροθέτησης του von Thünen περιγράφει σχηματικά τη σχέση μίας πόλης ή ενός πυρήνα με τις γύρω από αυτήν περιοχές, οι οποίες αναπτύσσονται σε ομόκεντρους κύκλους.

Οι κύκλοι αυτοί αποτελούν διαφορετικές ζώνες με άλλη χρήση ο καθένας και διαφορετική έκταση ή μέγεθος. Ως ομόκεντροι κύκλοι έχουν ως αναφορά τον πυρήνα (πόλη) και εξαρτώνται από αυτόν. Η εξάρτηση όμως είναι αμφίδρομη καθώς υπάρχει συνέργεια μεταξύ των κύκλων και η λειτουργία του ενός γίνεται παράλληλα με τη λειτουργία του άλλου. Κοντά στον κυρίως πυρήνα μπορεί να υπάρχουν και άλλοι μικρότεροι (μικρότερες πόλεις).

Παρακάτω παρατίθεται η σχηματική αναπαράσταση από τον von Thünen:

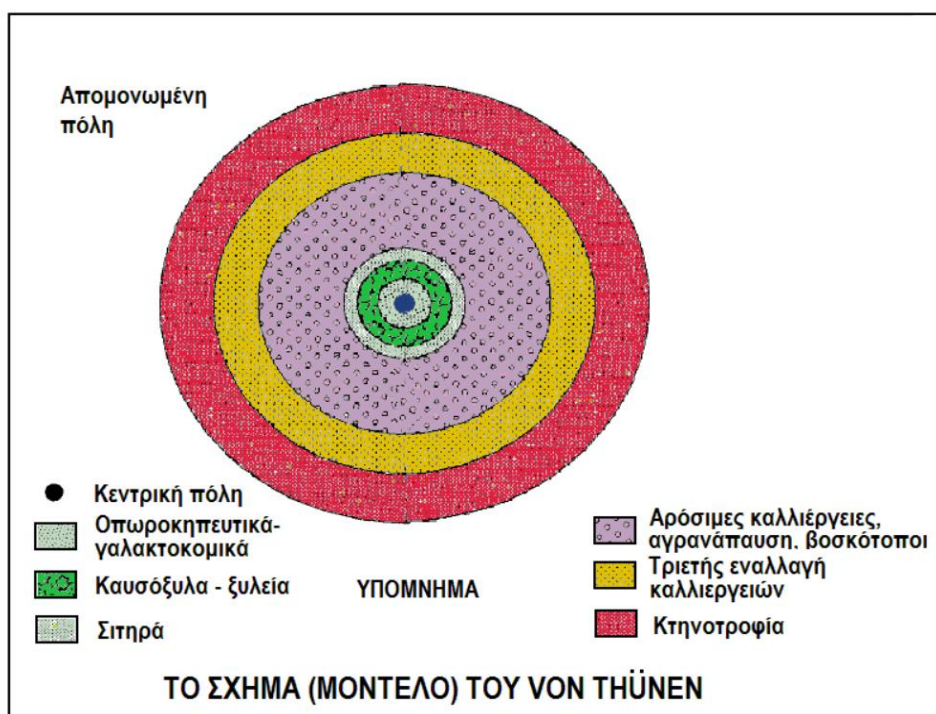

Πηγή: http://geander.com/vol_shm_sxhmataII.pdf

¹⁷⁰ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 160-1

Στην παραπάνω σχηματική απεικόνιση από τον von Thünen παρατηρούμε τη συσχέτιση των οικονομικών σχέσεων της κεντρικής πόλης με την αγροτική της περιφέρεια από την οποία γίνεται ο εφοδιασμός αγροτικών προϊόντων για να καλυφθούν οι ανάγκες διαβίωσης. Η μελέτη χωροθέτησης των γεωργικών δραστηριοτήτων σε σχέση με την αγορά που τοποθετείται στο κέντρο της πόλης δείχνει σχηματικά ότι οι γεωργικές δραστηριότητες αναπτύσσονται περιφερειακά γύρω από τον πυρήνα κατανάλωσης, δηλαδή την πόλη.

Παρακάτω παρατίθεται το σχήμα σε κυκλική (και όχι ημικυκλική) αναπαράσταση. Παρατηρούνται οι διαδοχικές ομόκεντρες γεωργικές χρήσεις γης, οι οποίες δεν είναι τυχαίες αλλά ακολουθούν μία οικονομική λογική. Παράγοντες που επηρεάζουν τον σχηματισμό τους είναι το μεταφορικό κόστος και το κόστος γης.

Πηγή: http://geander.com/vol_shm_sxhmataII.pdf

Το παραπάνω σχηματοποιημένο πρότυπο δεν μπορεί να ανταποκριθεί απόλυτα σε μία πολύπλοκη και συνεχώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, μπορεί όμως να αποδώσει κάποιες σταθερές αρχές που η επεξεργασία αυτών να αποφέρει νέα χρήσιμα συμπεράσματα.

3. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ

Το αρχιτεκτονικό επενδυτικό σύμπλεγμα τύπου cluster, με το *brand name*

Architectural Investment Cluster (arch-in cluster),

δημιουργείται ως ένα νέο θεωρητικό υπόδειγμα, χρησιμοποιώντας ως θεμέλιους λίθους δύο υφιστάμενα μοντέλα που έχουν αναλυθεί στα παραπάνω κεφάλαια. Έχει ως βασική του σύσταση τη δομή ενός πρότυπου cluster όπως αναλύεται στο 1^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας και παράλληλα οριοθετείται με τις πέντε δυνάμεις από το μοντέλο 'διαμάντι' του Michael Porter. Κατά δεύτερον δέχεται χωρικές παραδοχές από το μοντέλο χωροθέτησης του Johann Heinrich von Thünen, που εντάσσεται στον τομέα της Οικονομικής Γεωγραφίας.

Η επιλογή του μοντέλου του von Thünen έγινε εσκεμμένα, καθώς αποτέλεσε μοντέλο-πρότυπο για μεταγενέστερους ερευνητές (Hoover, Dunn, Losch, Isard), που αντίστοιχα βασίστηκαν σε αυτό για να αναπτύξουν τις θεωρίες τους. Αναπτύσσεται γύρω από την ερμηνεία της χωρικής επενδυτικής εγκατάστασης και αναπαριστά χωρικά τις θεμελιώδεις σχέσεις μεταξύ κέντρου (πυρήνα) και περιφέρειας.

Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 2.6 σύμφωνα με την Καραβέλη,

“η γεωγραφία της οικονομικής δραστηριότητας χαρακτηρίζεται από τις αλληλένδετες έννοιες συγκέντρωσης και ανισότητας, που συνεπάγονται αναπόφευκτα τη δημιουργία προτύπων κέντρου-περιφέρειας.”¹⁷¹

Επίσης, στο κεφάλαιο 2.2, ο Κουρλιούρος αναφέρει,

“ο ρόλος του σχεδιασμού ως μηχανισμού διαμεσολάβησης και ολοκλήρωσης των εθνικών ή περιφερειακών πολιτικών αλλά και των δεδομένων του χώρου είναι αρκετά σημαντικός καθώς αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της γεωγραφικής χωρικής ανάλυσης και της «μετάφρασης» των διαφόρων πολιτικών σε χωρικές παραμέτρους.”¹⁷²

¹⁷¹ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 65

¹⁷² Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 97

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η οικονομική δραστηριότητα είναι αλληλένδετη με τον τόπο, συνεπώς η επενδυτική αντίστιξη σε αυτόν προκύπτει από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα από οικονομικές διεργασίες. Ο ρόλος του σχεδιασμού είναι αδιαμφισβήτητος καθώς μέσω διαδικασιών όπως οι γεωγραφικές χωρικές αναλύσεις, καταφέρνει να αποδώσει στον τόπο την κατάλληλη επενδυτική χροιά. Μέσα από κέντρα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται με τη βασική δομή του cluster και υπακούουν στις πέντε δυνάμεις του μοντέλου του Porter, εξελίσσονται παράλληλα οι περιφερειακές σχέσεις όπως αναλύονται από τον τομέα της (Νέας) Οικονομικής Γεωγραφίας.

Σύμφωνα με τον Λαγό, για την ερμηνεία της οικονομικής πραγματικότητας χρησιμοποιούνται μία σειρά ρεαλιστικών υποθέσεων, όπως είναι η ύπαρξη πολλών σημείων ισορροπίας στον χώρο που μπορούν να εκφράσουν τις στρατηγικές επιλογές εγκατάστασης των επιχειρήσεων. Επίσης, αναφέρεται η κινητικότητα των επιχειρήσεων καθώς και η εξειδικευμένη εργασία που απαιτείται για τη συσπείρωση συγκεκριμένων οικονομικών κλάδων, αλλά και οι κλαδικές διασυνδέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των επιχειρήσεων. Οι τελευταίες ερμηνεύουν την εξειδίκευση των περιφερειών μέσα από συγκεκριμένες τοπικές συγκεντρώσεις και τις αναδεικνύουν ως βασικούς παράγοντες της διεθνούς ανταγωνιστικότητας.¹⁷³

Τα παραπάνω σημεία ισορροπίας μπορούν εν δυνάμει να είναι εκείνα που είτε λειτουργούν ως «κέντρα» είτε λειτουργούν συμπληρωματικά και αναδεικνύουν το «κέντρο». Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 2.3 και σύμφωνα με τον Κουρλιούρο,

“γύρω από κάθε κεντρικό τόπο διαμορφώνεται και μία κυκλική περιοχή αγοράς για το συγκεκριμένο προϊόν,”

με την καμπύλη της ζήτησης να ακολουθεί μία πορεία καθοδική καθώς αυξάνεται η απόσταση από τον κεντρικό τόπο προς την περίμετρό του, ενώ πάνω ακριβώς στην περίμετρο, η ζήτηση μηδενίζεται.¹⁷⁴

Ο Λαγός αναφέρει ότι η πιθανότητα συγκέντρωσης επιχειρήσεων σε έναν μικρό αριθμό clusters αυξάνεται όσο αυξάνεται η διαφοροποίηση των προϊόντων των επιχειρήσεων αυτών (ή ενδεχομένως αναπτύσσονται υποκατάστατα προϊόντα όπως αναφέρει ο Porter σε μία από τις πέντε

¹⁷³ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 113-4

¹⁷⁴ Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011, σελ. 184-5

δυνάμεις στο μοντέλο «διαμάντι»), που τους επιτρέπει να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα στις οικονομίες συγκέντρωσης σε ένα διαφοροποιημένο περιβάλλον. Ακόμα, οι περιοχές δύναται να επωφεληθούν από τη δυναμική της σωρευτικής λειτουργίας των μηχανισμών ανάπτυξης, ανάλογα με το αν διαθέτουν ή όχι ένα κρίσιμο αρχικό μέγεθος οικονομικής δραστηριότητας, ή και από την απόσταση που έχουν από τις άλλες περιοχές.¹⁷⁵

Σύμφωνα με τον Λαγό, η κοινωνία λειτουργεί μέσα από σύνθετα συστήματα όπου η επιστημονική σκέψη προσανατολίζεται από τη *συστημική θεωρία (systemic theory)* ή μεθοδολογία. Όπως υποδηλώνει και η ονομασία της, η συστημική μεθοδολογία τονίζει ότι το αντικείμενο της μελέτης οφείλει να υποβάλλεται σε επιστημονική έρευνα πάντοτε ως ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο. Η λογική της παραπάνω μεθοδολογίας θα μπορούσε να υπόκειται στην ευρύτερη λογική του cluster, καθώς αναφέρεται σε ένα άθροισμα στοιχείων και μεταβλητών που έχουν μεταξύ τους μια συνεχή αλληλεπίδραση ή και αλληλεξάρτηση και αποτελούν ένα ενοποιημένο σύνολο. Έτσι,

*“η προσέγγιση του αντικειμένου της μελέτης ως συνόλου είναι η μόνη ενδεδειγμένη μέθοδος, όταν πρόκειται για πολύπλοκα συστήματα, δηλαδή για σύνολα απαρτιζόμενα από πολλά και διαφοροποιημένα μέρη, που συνδέονται μεταξύ τους με πολλαπλές διασυνδέσεις αλληλεπίδρασης.”*¹⁷⁶

Η συστημική μέθοδος, συμπληρώνει ο Λαγός, μπορεί να εκφράσει μία νέα λογική έρευνας, όπου «το σύνολο δεν είναι αναγώγιμο στα μέρη του», το οποίο υπαγορεύεται από τον σύνθετο χαρακτήρα των ίδιων των αντικειμένων που μελετά.

*“Η λογική αυτή αποτυπώνεται στα «μοντέλα» ή πρότυπα που κατασκευάζει ο ερευνητής με τη βοήθεια της τοπολογίας για τη θεωρητική αναπαράστασή τους.”*¹⁷⁷

Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η κατασκευή θεωρητικών προτύπων ή μοντέλων, που περιγράφουν τη δομή και τη λειτουργία των συστημάτων και αποτελούν στοιχειώδες μέρος της συστημικής μεθοδολογίας. Αυτό συμβαίνει γιατί επιτρέπεται μία επιστημονική απλούστευση (αφαίρεση) του

¹⁷⁵ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 115

¹⁷⁶ Λαγός Δημήτρης Γ., ό.π. σελ. 178

¹⁷⁷ Λαγός Δημήτρης Γ., ό.π. σελ. 179

πολύπλοκου συνόλου, εκείνη δηλαδή που δύναται να διατηρεί και να προβάλλει τις βασικές χαρακτηριστικές του ιδιότητες.¹⁷⁸

3.1 ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Η σύμπραξη των μοντέλων του Michael Porter και του Johann Heinrich von Thünen στο νέο θεωρητικό υπόδειγμα, χρησιμοποιεί ως θεμέλιο λίθο τις δομικές αρχές του cluster, το οποίο όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 1, αποτελεί μία μορφή συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων καθώς και άλλων φορέων και προσδιορίζεται ως το αρχιτεκτονικό επενδυτικό cluster που προωθεί τη καινοτομία και την επιχειρηματικότητα.

Τα δύο παραπάνω μοντέλα έχουν κοινά σημεία ή αλλιώς σημεία τομής καθώς κάθε τους μέρος αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα σε μικρό ή μεγάλο βαθμό δίνοντας τη δυνατότητα εναλλαγής του πυρήνα ανάλογα με τον χαρακτήρα και τις προτεραιότητες του αρχιτεκτονικού επενδυτικού συμπλέγματος, arch-in cluster. Η σύμπραξή τους αποτελεί ένα θεωρητικό υπόδειγμα που απεικονίζει χωρικά την αλληλεξάρτηση των δυνάμεων, προσπαθώντας να αποδώσει τις επιπτώσεις ως προς την ανάπτυξή τους.

Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 2.6 από την Καραβέλη, σημαντικό ρόλο στην ύπαρξη ισχυρών προτύπων κέντρου-περιφέρειας διαδραματίζει η κατανομή των επενδύσεων. Παράλληλα, αναδεικνύονται τα νέα κέντρα που προσελκύουν κεφάλαια.

“Ιδιαίτερα για τις χώρες που ανήκουν στην περιφέρεια, συχνά αναδεικνύονται κάποια νέα μικρότερα οικονομικά ‘κέντρα’ ή ‘πόλοι ανάπτυξης’.”¹⁷⁹

Αυτοί οι πόλοι ανάπτυξης ή κέντρα ορίζονται ως οι εν δυνάμει πυρήνες του αρχιτεκτονικού επενδυτικού cluster και αναπτύσσονται με βάση το χωρικό μοντέλο του von Thünen.

Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 2.5.1 η δυνατότητα επίτευξης «ισορροπίας» με πολλά διαφορετικά κέντρα θεωρείται μία σωστότερη

¹⁷⁸ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 178-9

¹⁷⁹ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 123

αναλυτική προσέγγιση του φαινομένου της πολυκεντρικής ανάπτυξης είτε σε περιφερειακό είτε σε αστικό επίπεδο.¹⁸⁰

Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων περιφερειακά του πυρήνα με βάση το μοντέλο του von Thünen, με αναφορά πάντα στον εκάστοτε πυρήνα, συμπράττει με το μοντέλο του Michael Porter περιγράφοντας μία διαδικασία η οποία οδηγεί με τρόπο «σωρευτικό» και «κυκλικό» στη διαμόρφωση μίας συγκεκριμένης περιφέρειας ως «κέντρου». Δηλαδή, ο αρχικός πυρήνας μετασχηματίζεται μέσα από τη σύμπραξη των μοντέλων καθώς ο νέος διαθέτει περισσότερα σημεία σύγκλισης ώστε να καθοριστεί ως πυρήνας του *arch-in cluster*. Τα σημεία που εφάπτονται μεταξύ τους μπορούν να αποτελέσουν εν δυνάμει σημεία ισορροπίας, τα οποία θα αποτελούν βασικούς πυλώνες του νέου θεωρητικού υποδείγματος *arch-in cluster*.

Έτσι, οι ομόκεντροι κύκλοι μπορούν να διασταυρωθούν σε σημεία από άλλους ομόκεντρους κύκλους των νέων πυρήνων (κέντρων), αναδεικνύοντας τις νέες διασταυρώσεις με σημεία ισορροπίας και σημεία διέλευσης.

Βασικά χωρικά συστατικά του νέου θεωρητικού υποδείγματος *arch-in cluster* είναι τα εξής:

- Ένας ή περισσότεροι πυρήνες που λειτουργούν ως «κέντρα».
- Περιφερειακές ζώνες -διαφορετικής βαρύτητας ανάλογα το μέγεθος- που αναπτύσσονται ομόκεντρα γύρω από τον εκάστοτε πυρήνα καθώς εξαρτώνται απόλυτα από αυτόν (όπως έχει αναλυθεί στο 2^ο κεφάλαιο, το γενικό υπόδειγμα και το πρότυπο κέντρου-περιφέρειας).
- Εφαπτόμενα σημεία των ομόκεντρων κύκλων που λειτουργούν ως σημεία ισορροπίας.
- Δευτερεύοντα σημεία διέλευσης που δημιουργούνται από σημεία τομής των ομόκεντρων κύκλων διαφορετικών πυρήνων.
- Σε κάθε ομόκεντρο κύκλο που αντιστοιχεί σε χώρο με συγκεκριμένα φυσικά χαρακτηριστικά (π.χ. χώρος για αγροτική καλλιέργεια), αναπτύσσεται τουλάχιστον μία από τις πέντε δυνάμεις του μοντέλου του M. Porter, που λειτουργούν καταλυτικά για την ανάπτυξη του ανταγωνισμού (όπως αναλύεται στο 1^ο κεφάλαιο), την κερδοφορία και την ελκυστικότητα του cluster.

¹⁸⁰ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑΥΕΒ, Αθήνα 2016, σελ. 249

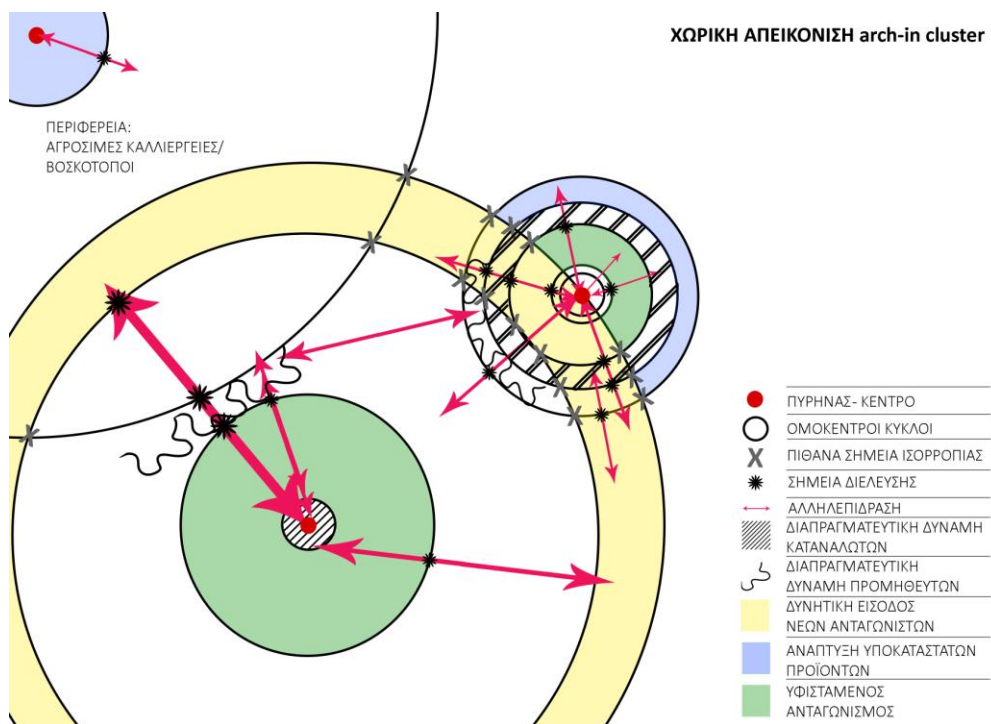
Πιο συγκεκριμένα οι πέντε δυνάμεις που αναπτύσσονται είναι:

1. ο υφιστάμενος ανταγωνισμός που υπάρχει και συνεχίζει να αναπτύσσεται ανάμεσα στους πυρήνες-κέντρα,
2. ο επερχόμενος νέος ανταγωνισμός από νέες επιχειρήσεις που αναπτύσσεται στον ίδιο πυρήνα-κέντρο ή σε άλλον -λιγότερο ή περισσότερο- κοντά στον 1^ο,
3. η δύναμη των καταναλωτών αλλά και,
4. η δύναμη των προμηθευτών που λειτουργούν αμφίδρομα καθώς όσο αυξάνονται οι καταναλωτές, αυξάνονται οι προμηθευτές, και τέλος,
5. η δυνατότητα ανάπτυξης διαφόρων υποκατάστατων προϊόντων που δύναται να διακινηθούν εκτός του πυρήνα-κέντρου,

που αναπτύσσονται χωρικά είτε στον ίδιο τον πυρήνα-κέντρο, είτε περιμετρικά από αυτόν, καταλαμβάνοντας μία περιμετρική ζώνη ή μέρος αυτής, που τα όριά της ορίζονται από τα όρια των ομόκεντρων κύκλων, όπως αναπαριστάται σε παρακάτω σχήμα. Έτσι, οι πέντε δυνάμεις αποκτούν χωρικό προσδιορισμό ανάλογα με τον πυρήνα-κέντρο στον οποίο αναφέρονται και ανάλογα με το μέγεθος, αντίστοιχα σε έκταση του arch-in cluster. Για παράδειγμα, αν υπάρχουν περιμετρικά από τον πυρήνα πολλές επιχειρήσεις σε αριθμό, τότε ο υφιστάμενος ανταγωνισμός μπορεί να είναι μεγάλος και ο επερχόμενος από νέες επιχειρήσεις να είναι μικρότερος ή το αντίστροφο.

- Με (κόκκινο) βέλος συμβολίζεται η μεταξύ τους αλληλεπίδραση καθώς το ένα μέρος με το άλλο αναπτύσσει αμφίδρομες δυνάμεις (δράσης-αντίδρασης).

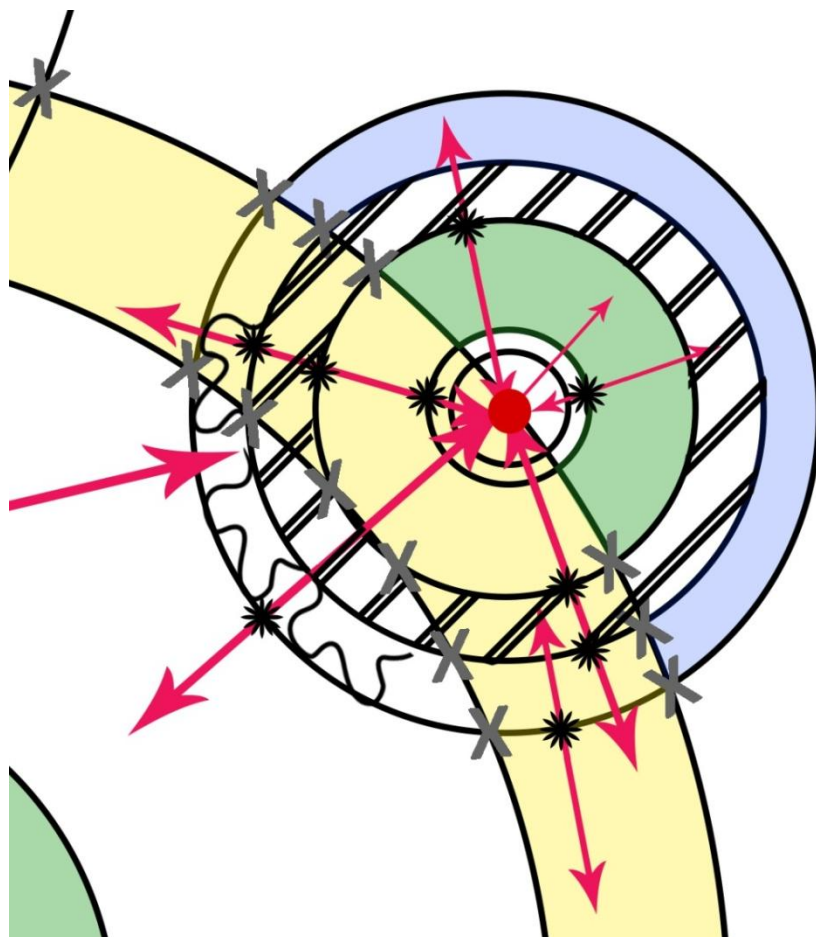
Οι παραπάνω παραδοχές του θεωρητικού υποδείγματος μαρτυρούν τη σύμπραξη των δύο προαναφερθέντων μοντέλων που σχηματικά περιγράφεται παρακάτω:

Η συνολική χωρική ‘μετάφραση’ της παραπάνω διαγραμματικής απεικόνισης, που αποτελείται από τα μέρη που έχουν αναλυθεί παραπάνω, μπορεί να αντιστοιχηθεί σε διάφορες κλίμακες. Συγκεκριμένα, ο πυρήνας-κέντρο εν δυνάμει μπορεί να απεικονίζει μία πόλη ή το κέντρο μίας πόλης ή ακόμα και μία επιχειρησιακή μονάδα με κεντρικό ρόλο στο arch-in cluster. Με λίγα λόγια, η κλίμακα μετασχηματίζεται ανάλογα με τις ανάγκες κάθε arch-in cluster. Μπορεί εν δυνάμει να γίνει απόλυτα συγκεκριμένη σε μία αντίστοιχα συγκεκριμένη εφαρμογή του θεωρητικού υποδείγματος.

Χωρικά δεδομένα του arch-in cluster αποτελούν ένας κεντρικός πυρήνας με ομόκεντρους κύκλους όπου γύρω από αυτόν, αλληλεπιδρούν συστηματικά με άλλους πυρήνες και με τους αντίστοιχους ομόκεντρους κύκλους. Όλα τα παραπάνω, ανά περίπτωση εφάπτονται, αλληλεπιδρούν, δημιουργούν σημεία ισορροπίας, σημεία διέλευσης, που εν δυνάμει αλλάζουν θέση, μέγεθος, σύσταση και δύναμη επίδρασης. Οι εκδοχές του arch-in cluster μπορούν να είναι ποικίλες, καθώς ανάλογα με το προϊόν ή την υπηρεσία που εξυπηρετούν σε ένα συγκεκριμένο τόπο, τα παραπάνω στοιχεία μετασχηματίζονται, διαμορφώνουν συγκεκριμένη χωρική υπόσταση και γεωγραφική σύσταση. Συνεπώς, εν δυνάμει οι εκδοχές του arch-in cluster μπορούν να δημιουργηθούν ανά περίπτωση και ανά τόπο αντίστοιχα.

Παρακάτω παρατίθεται σε ζουμ η παραπάνω σχηματική αναπαράσταση:

●	ΠΥΡΗΝΑΣ - ΚΕΝΤΡΟ
○	ΟΜΟΚΕΝΤΡΟΙ ΚΥΚΛΟΙ
X	ΠΙΘΑΝΑ ΣΗΜΕΙΑ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ
✱	ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΕΛΕΥΣΗΣ
↔	ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ
▨	ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ
⚡	ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΩΝ
■	ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΟΔΟΣ ΝΕΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΩΝ
■	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
■	ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

3.2 ΣΥΜΒΟΛΗ BRANDING

Η σύμπραξη των παραπάνω μοντέλων εμπεριέχει την έννοια του branding¹⁸¹ καθώς η σκοπιμότητα ανάπτυξης του θεσμού του clustering συνίσταται κάτω από ένα κοινό *brand name ποιότητας*¹⁸². Λαμβάνοντας ως κοινό παρονομαστή τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και των οικονομικών μεγεθών των επιχειρήσεων που συμπράττουν σε ένα cluster, το επιθυμητό αποτέλεσμα μπορεί να προέλθει μέσα από ένα πλέγμα δραστηριοτήτων οριζόντιας και κάθετης συνεργασίας¹⁸³.

Το πλέγμα δραστηριοτήτων αποτελείται από προωθητικές ενέργειες *τεχνικών branding* που εν δυνάμει μπορούν να εφαρμοστούν και είναι:

- Κοινές ενέργειες προώθησης και προβολής των προϊόντων των επιχειρήσεων μελών του cluster (ενίσχυση εταιρικής ταυτότητας).
- Κοινή εμπορία και προώθηση των προϊόντων των μελών.
- Υιοθέτηση κοινών προωθητικών ενεργειών.
- Δημιουργία κοινών εκθέσεων προβολής και πώλησης των προϊόντων των μελών.
- Ανάπτυξη και εφαρμογή κοινών συστημάτων λογισμικού.
- Διεξαγωγή κοινών έργων έρευνας αγοράς, ανάλυσης του ανταγωνισμού, κ. λπ.

Η ανάπτυξη των clusters προωθείται και από τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας καθώς και της δημιουργίας θέσεων εργασίας, ενώ αναγνωρίζεται ότι αποτελούν μία σημαντική διάσταση της οικονομικής πραγματικότητας και προσφέρουν ένα γόνιμο συνδυασμό επιχειρηματικού δυναμισμού προκειμένου να αντεπεξέλθουν οι ευρωπαϊκές ΜΜΕ (Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις) στον εντεινόμενο διεθνή ανταγωνισμό.¹⁸⁴ Όπως αναφέρει η Καραβέλη, ο πολλαπλασιασμός των clusters, που χαρακτηρίζονται από οικονομίες εντοπιότητας στις Ευρωπαϊκές πόλεις αντανakλά την προσπάθεια επίτευξης

¹⁸¹ Το branding σαν ιδέα ξεκίνησε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την ανάπτυξη εμπορικών σημάτων και προϊόντων. Ο Simon Anholt ορίζει το branding ως τη διαδικασία σχεδιασμού, επικοινωνίας και διαχείρισης του ονόματος και της ταυτότητας ενός προϊόντος, με στόχο τη θεμελίωση και τη διαχείριση της φήμης του. Anholt S., *Competitive Identity*, Palgrave Macmillan, 2007, σελ. 4

¹⁸² Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Παραδοτέο Β', 2012, σελ. 4

¹⁸³ Ό.π. σελ. 5

¹⁸⁴ Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών «Προς τη δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών (clusters) παγκοσμίου κύρους στην Ευρωπαϊκή Ένωση», COM/2008/0652 τελικό.

δύο βασικών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρώτον, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των περιοχών που την απαρτίζουν, μέσω της μεγαλύτερης ενσωμάτωσής τους στη παγκόσμια οικονομία και δεύτερον, τη δυνατότητα ενίσχυσης της κοινωνικο-οικονομικής συνοχής στο εσωτερικό της που μπορεί να προκύψει από την πρώτη διαδικασία. Το φαινόμενο αυτό έχει ερμηνευτεί ως η 'στρατηγική απάντηση των περιοχών στον εντεινόμενο ανταγωνισμό' που προκαλεί η παγκοσμιοποίηση.¹⁸⁵

Η ανάπτυξη κοινών ενεργειών προώθησης και προβολής των επιχειρήσεων σύμφωνα με το Υπουργείο Ανάπτυξης, που συμμετέχουν στα clusters, παράλληλα με την επίτευξη μεγαλύτερης αναγνωρισιμότητας από την

*“ένταξη σε ένα κοινό σήμα – brand name ποιότητας ή private label, μπορούν να συντείνουν σε μία αύξηση των πωλήσεων και των μεριδίων αγοράς των επιχειρήσεων.”*¹⁸⁶

3.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, θα ήθελα να αναφέρω συνοπτικά και αναφορικά τους λόγους που οδηγήθηκα στη δημιουργία ενός νέου θεωρητικού υποδείγματος, και συγκεκριμένα του αρχιτεκτονικού επενδυτικού συμπλέγματος με την επωνυμία *arch-in cluster*.

Η ενδιαφέρουσα προσωπική ανασκόπηση στην ιστορία χωρικών συμπλεγμάτων με επενδυτική-οικονομική ιδιότητα ολοκληρώθηκε με χωρικά μοντέλα που ανήκουν στο παρελθόν.¹⁸⁷ Η αναζήτηση στη βιβλιογραφία και όχι μόνο, χωρικών συνόλων που αφορούν το παρόν και εν δυνάμει το μέλλον, με παρόμοιες ή άλλες ιδιότητες, ήταν εξίσου ενδιαφέρουσα αλλά με μερικά κενά. Η αναζήτηση συμπράξεων από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, οδήγησε στην ανάπτυξη προβληματισμών μέσα από τη δική μου οπτική ματιά, αυτή του αρχιτέκτονα. Έτσι, υπήρξε η προσωπική ερευνητική ανάγκη για τη καταγραφή πληροφοριών, εννοιών, θεωριών, κ. ά. που μέσα από μία επισταμένη μελέτη θα μπορούσαν να αποδώσουν ένα νόημα με αποδεκτά συμπεράσματα.

¹⁸⁵ Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016, σελ. 94

¹⁸⁶ Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Παραδοτέο Β', 2012, σελ. 11

¹⁸⁷ Διερευνήθηκε στην ερευνητική μου εργασία στα πλαίσια του προπτυχιακού κύκλου σπουδών στην αρχιτεκτονική σχολή με θέμα: «Το μετόχι ως συνιστώσα παραγωγής του αγροτικού χώρου στην Κρήτη. Η περίπτωση του μετοχιού Ησυχάκη στον Αλικιανό.», 2015

Η αναζήτηση στους τομείς της (Νέας) Οικονομικής Γεωγραφίας και των συμπλεγμάτων Clusters, καθώς και η διερεύνηση θεωριών ανά τομέα στο πέρασμα των δεκαετιών, απέδωσε καρπούς στη παρούσα έρευνα και άνοιξε το δρόμο για διερεύνηση σε επιστημονικά πεδία που έχουν άμεση και έμμεση σχέση με αυτό της αρχιτεκτονικής. Η αρχιτεκτονική ως επιστήμη, διαθέτει αυτή τη σφαιρική ματιά που όμως από μόνη της παραμένει 'γυμνή' από άλλες μορφές γνώσης και πληροφορίας. Για αυτό, η απόπειρα σύμπραξης ενεργειών που έτσι και αλλιώς λειτουργούν αμφίδρομα, είναι άκρως ενδιαφέρουσα και καθόλου παράτολμη.

Οι χωρικές ταυτότητες που διερευνήθηκαν διαθέτουν ένα μεγάλο εύρος χωρικής έκφρασης και απευθύνονται σε πολλαπλές κλίμακες. Έτσι,

το αρχιτεκτονικό επενδυτικό σύμπλεγμα τύπου cluster (*arch-in cluster*) εμπεριέχει νέες χωρικές ποιότητες που συνδυάζουν παράγοντες από τα επιστημονικά πεδία της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας και της Cluster Analysis¹⁸⁸ και εν δυνάμει μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικές κλίμακες.

Έχει ως αναφορά ένα προϊόν ή μία υπηρεσία (κατά κανόνα λόγω της ιδιότητας του ως cluster) και αναλύεται σε μοντέλα όπως έχουν αναλυθεί στα κεφάλαια παραπάνω.

Επιδιώκεται με λίγα λόγια, μία χωρική μετάφραση παραγόντων από άλλα επιστημονικά πεδία που θα έχει ως αποτέλεσμα επιτυχείς επενδυτικά συμπράξεις με τη μορφή του αρχιτεκτονικού επενδυτικού συμπλέγματος *arch-in cluster*.

Η επιλογή συγκεκριμένου προϊόντος ή υπηρεσίας για το arch-in cluster μπορεί να ποικίλει και συνειδητά δεν οριστικοποιείται στο τέλος της παρούσας εργασίας. Η εν δυνάμει εφαρμογή του θεωρητικού υποδείγματος θα χρειαστεί επιτόπια έρευνα και μελέτη υφιστάμενων επιχειρήσεων ανά τόπο ανάλογα με την επιλογή προϊόντος/υπηρεσίας. Πιθανές εκδοχές είναι η δημιουργία ενός arch-in cluster ελαιολάδου, μίας υπηρεσίας για την ανάδειξη της μεσογειακής κρητικής διατροφής ή και η δημιουργία ενός τουριστικού arch-in cluster.

Αναφορικά, για την τελευταία περίπτωση όπως αναφέρει ο Λαγός, οι τουριστικές επιχειρήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, προσπαθούν να εμπλουτίζουν

¹⁸⁸ Η ανάλυση του Cluster – Cluster analysis, έχει ως σκοπό την ανάλυση των ομάδων που ονομάζονται clusters.

Everitt Brian S., Cluster Analysis, Halsted Press, New York 1993, σελ.1

το τουριστικό τους προϊόν, όπως επίσης και να συνεργάζονται, να δικτυώνονται ή να δημιουργούν clusters για να μπορούν να αντιμετωπίζουν τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, συμβάλλοντας παράλληλα στη δημιουργία εγχώριας προστιθέμενης αξίας και επιτυγχάνοντας ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.¹⁸⁹

Η θεωρητική αναζήτηση ήταν εκτενής, καθώς ολοκληρώθηκε με την ανάγνωση συγγραμμάτων που αναφέρονται στη βιβλιογραφία και όχι μόνο, αλλά και άλλων πληροφοριακών πηγών ώστε να αποσαφηνιστούν έννοιες που είναι αρκετά ευρείες και να αποτυπωθούν επιλεκτικά για τη συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Η εφαρμογή της θεωρητικής προσέγγισης που παρουσιάζει αυτή η εργασία θα μπορούσε να διερευνηθεί εκ νέου σε μία νέα αυτοτελή εργασία ακόμη και σε διδακτορικό επίπεδο, καθώς θα ήταν αναγκαία η επιτόπια μελέτη περιοχών που διαθέτουν τα καλύτερα δυνατά χαρακτηριστικά για την εφαρμογή του αρχιτεκτονικού επενδυτικού συμπλέγματος *arch-in cluster*. Οι χωρικές ιδιότητες του είναι αδιαμφισβήτητες καθώς βασίζονται σε δύο υφιστάμενα μοντέλα τα οποία έχουν ήδη εφαρμοστεί και συνεχίζουν να εφαρμόζονται, συνεπώς η παραδοχή τους είναι δεδομένη. Η σύμπραξη αυτών καθιστά την έρευνα καινοτόμα, κάτι που δεν αποκλείει στο μέλλον τη σύμπραξη και άλλων στοιχείων που θα συντελέσουν στην καλύτερη δυνατή εφαρμογή του.

Η αναζήτηση αυτής της έρευνας στα πλαίσια του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών τελειώνει εδώ, έχοντας αφήσει όμως ανοιχτούς δρόμους για τη συνέχεια. Η έρευνα πάντα θα συνεχίζεται καθότι δεν μπορεί να σταματήσει, αυτή άλλωστε είναι και η γοητεία της.

¹⁸⁹ Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016, σελ. 109-10

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Anholt S., *Competitive Identity*, Palgrave Macmillan, 2007
- Porter E. Michael, *Clusters and the New Economics of Competition*, Harvard Business Review, 1998 (Reprint 98609)
- Everitt Brian S., *Cluster Analysis*, Halsted Press, New York 1993
- Porter, Michael E., *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990

Ελληνόγλωσση

- Καραβέλη Ελένη, *Περιφερειακές Ανισορροπίες και Νέα Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. ΑUEB, Αθήνα 2016
- Λαγός Δημήτρης Γ., *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2016
- Λαμπριανίδης Λόης, *Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012
- Κουρλιούρος Ηλίας Α., *Διαδρομές στις θεωρίες του Χώρου, Οικονομική γεωγραφία της παραγωγικής αναδιάρθρωσης και της άνισης ανάπτυξης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα 2011
- Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, *Χώρος, πόλη και εξουσία στη νεωτερικότητα*, μτφρ, επιμέλεια, εισαγωγή Γεωργαντάς Η., Γκιούρας Θ., εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2010
- Πολύζος Σεραφείμ, *Σειρά ερευνητικών εργασιών, Εμπειρική διερεύνηση παραγόντων που επηρεάζουν τον τόπο εγκατάστασης επιχειρήσεων*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα μηχανικών χωροταξίας και περιφερειακής ανάπτυξης, 2004

Άρθρα και PDF

- Σαραμούρτη Αναστασία, 2017, διαθέσιμο στο:
<https://www.c-earth.com/single-post/2017/01/13/Porter>
- Πάσχου Λουίζα, Μεταπτυχιακή εργασία Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δημιουργία συστάδας (cluster) βιοκαλλιεργητών στην Ηλεία*, Αθήνα 2015. Διαθέσιμο στο:
http://dspace.aua.gr/xmlui/bitstream/handle/10329/6420/Paschou_L.pdf?sequence=4
- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή

και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Επανυποβολή Παραδοτέου Α', 2012. Διαθέσιμο στο:

<http://eysed.gge.gov.gr/wp-content/uploads/2013/12/Cluster-%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%AD%CE%BF-%CE%91.pdf>.

- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: «Προετοιμασία Δράσεων για την ενίσχυση των Ελληνικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων για Σύσταση ή/και Επέκταση Επιχειρηματικών Συνεργατικών Σχηματισμών ή αλλιώς Συστάδων Επιχειρήσεων (clusters) με οριζόντιες ή και κάθετες διασυνδέσεις με έμφαση στο εμπόριο», Παραδοτέο Β', 2012. Διαθέσιμο στο:

<http://eysed.gge.gov.gr/wp-content/uploads/2013/12/Cluster-%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%AD%CE%BF-%CE%92.pdf>

- Μεταξίδης Νίκος, Οικονομική Γεωγραφία, σημειώσεις τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου της Αθήνας. Διαθέσιμο στο:

<https://mediasrv.uaa.gr/eclass/modules/document/file.php/AOA243/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3.pdf>

- Μάχη-Μύριαμ Λιάπη, διαθέσιμο στο:

<https://www.businessmentor.gr/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-cluster-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/>

- Καυκαλάς Γρηγόρης, διαθέσιμο στο:

<https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS406/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/04%20%CE%A7%CF%89%CF%81%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CE%94%CF%81%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD.pdf>

Links

- https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3694/1/05_chapter_12.pdf
- <https://www.euretirio.com/katheti-oloklirosi/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B5%CF%82_%CE%BA%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%82
- https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%BB%CF%86%CF%81%CE%B5%CE%BD%CF%84_%CE%9C%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BB

- https://en.wikipedia.org/wiki/August_L%C3%B6sch
- https://en.wikipedia.org/wiki/John_Friedmann
- https://en.wikipedia.org/wiki/Gunnar_Myrdal
- <http://docplayer.gr/37630246-Theoria-soreytikis-aitiotitas-myrdal-1957.html>

